

Ara 40 dinár

Poštarina plácena u gotovu

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XVI. ÉVF. ★

DECEMBER

★ 1952

GÁL LÁSZLÓ:

Az elbukott betű

(töredék)

1.

Bellák tanító úr volt a kerítő;
sunyi, fekete úr volt, kicsit kopasz
s úgy hozta a fekete tábla-ágyra
a fehér „í” — mennyasszonyt — igaz
„ú” — úr is jelen volt és az „r”.
És mi berregtük: úr ír és rí...
A tábla és a kréta volt Bellák úr gondja,
s akkor még jó volt...
Első nászunkat elmosta a spongya.

2.

Arany idő volt, hajszagú; a füledt
vasárnapok zsakettben sorakoztak
a kóclabdás hétköznapok után.
Az enyémet lyukas harisnyákkal tömte
az anyám. A városliget tömpe
örömmel várt és a Kocka-tér...
lelkes kölyök-csók volt a bér
a gólokért.
A Homokbánya oldalán üres
hasú és zsebű emberek a szemetet
motozták és a bokrok mögött
tíz krajcárba került a szerelem, —
ó, ez olyan értelmetlen valami volt!
Tíz krajcár: két mozijegy, vagy csokoládé,
két szelet torta; egy tányér sűrű bab,
hússal...
Nem értettük a gazdagokat,
akiknek tíz krajcárjuk volt, és szerettek belőle.

3.

Engem sohasem vertek, jól tanultam,
pedig akkor még járt a körmös, és tenyeres.
Miska volt a legjobb barátom, lelkes
sovány kis szóke.
Az apja szabó volt; ő később ügyvéd;
aztán kirúgták a kamarából, mert zsidó volt,
és egy nyilas az utcán lelőtte.
De ezt nem tudtuk akkor... be kár!
Ábrányit szavaltuk: „Éljen a király!”
s azt, hogy: „tudjátok-e, mi a haza?”
Nem tudtuk, s jó hogy nem tudtuk akkor...
rablónak mentünk volna, zsványinak,
Bakónynak, Hortobágnak vagy a világnak,
anarchistának, papnak vagy cigánynak;
stricinek, kanásznak, kikiáltónak
a vurstliban.
De akkor még semmit sem tudtunk.
A cél: vasaltnadrág, polgári jólét,
kis karrier, két szoba-konyha.
Európában már épültek a későbbi romok;
de mi még aludtunk...

4.

Konok évek voltak, barnák, sötétek,
ha a filmet így, visszapergetem.
Akkor... ragyogó volt az életem:
győzött az MTK; Blériot Pesten repült.
(Repülőgép, ó te hídja az új csodáknak,
te bölcs alumínium! Az emberi családnak
eltéphetetlen új kapocsa...)
Akkor így hittük és ujjongtunk a Csatorna
emberséges repülőjének.
Anyám kiflit árult a Vérmezőn, három krajcár
volt két kifli ára, — azt mondták: drága,
nem vettek. Prészlit daráltunk belőle.

5.

Anyám özvegy volt s én nem vagyok hadiárva
csak hadirokkant, háborús csonka.
Ő, katona nem voltam. Csak az agyamba,
a lelkembe, a szívembe robbant a bomba,
a hitemet tépte szét.
Foltozgatom azóta is. Stoppolt szívemmel
így is szép a szép.
(Mi is a szép? Ami érdek nélkül tetszik?
Fenét! Szép a ringlispíl-élet, ha forog
és a bécsi szelet is szép és néha a kenyér,
ha más nincs. És az „igaz” is szép,
de ki tudja; talán József Attila?
Igen, ő tudta és a vonat alá feküdt.)

6.

Most vegyük sorba a hiteimet.
 Előbb abban hittem, hogy a föld isten kalapja
 és Magyarország a bokréta rajta.
 1912-ben csendőrök gázolták le a munkásokat
 a Parlament előtt.
 Véres lett a kalap és a bokréta is.
 Aztán Boyér tanár úrnak hittem. Az anarchista-párt
 elnöke volt. Olyan — szellemi bombavető,
 aki a felszabadult embert imádta,
 az emberen túli Embert, amilyen nincs.
 Fáber professzor volt következő papom;
 kicsapott pap maga is; később vallásügyi likvidátor,
 de nem a vallást likvidálta, csak a
 papi birtokokat, de azt se nagyon.
 Aztán Kún Bélára esküdtem...

7.

Tizenhétéves koromban
 bíboros Bécsben bolyongtam.
 Tizenhét év... álomlátó,
 Forró volt a garni-szálló.
 Nőkkel keltem, nőket láttam,
 utcán, házban, térben, fában.
 Nőket láttam, nőket vártam,
 Múzeumban és könyvtárban.

S ha intett egy — menekültem.
 Mindig egyedül feküdtem.

Csak pap volt sok, s csak hit volt kevés
 Rómában.
 „Figli di Papa“-nak csúfolják a rómaiakat
 az olaszok. A pápa természetes fiai ők,
 a rómaiak — mert szeretnek a pápák is;
 persze, csak a szerelmet és nem az embert.
 De miért is szeretnék, hiszen emberek ők is.

Bíró Lajos adott könyvet kölcsön, Lóránt úr ruhát
 Kiss cégvezető úr pénzt is.
 Jól éltünk.

Nappal báméskodtunk, éjjel a menhelyen.
 (Egy ragyás arcú pap volt a kapus,
 csak így szólított: kuckóba, tetvesek!
 De igaza volt, mert az örök Rómában
 megismertem a halandó tetűt.
 Vakaródtunk, de — fiatalok voltunk
 és az is jó volt. Még a ragyást is szeretttük.)

Írni azért kezdtem, mert szerelmes voltam
 s azért folytatom, mert utálkozom.
 Amikor igazán szerettem (Ancinak hívták,
 ő volt a legszebb kislány Battonyán
 és Battonya volt a legszebb falu a világon)
 Akkor nem írtam.

De írtam — gyűlöletből.
A kövéreket gyűlöltem, akik fölették
a jóízű életet előlem.
A gyárosokat, kereskedőket, földbirtokosokat;
a papokat, csendőröket, a tábornokokat;
a minisztereket és a királyokat;
gyűlöltem a szemforgatókat, az alázatos
gögösöket; gyűlöltem, akiknek többje volt
és akinek semmije se volt és túrte.
Gyűlöltem az okos ostobákat, akik
hümmögve húzódtak csigaházukba;
„csak mi éljünk“ motyogták
és a mennydörgős ménykű a világba.
S gyűlöltem, akik a sovány hetibért
kocsmába vitték, ahelyett,
hogy beléndeket gyűjtöttek volna, vagy bolondgombát,
vagy patkánymérget, vagy bombát, vagy éles konyhakést.
De gyáva voltam én is és magamat is gyűlöltem.

10.

Azért írtam, mert gyűlöltem magamban,
aki mindent és mindenek felett szeret.
Legjobban Gombóc kutyámat (ez nem volna baj)
de az embereket is... az embereket!

(N é p d a l)

11.

Két évtized, húsz esztendő,
tarka, rongyos selyemkendő;
szépen is múlhatott volna,
szépen is múlhatott volna.

Véres víz folyt a Dunában,
véres úr ült vén Budában;
kevesebb vér több lett volna,
kevesebb vér több lett volna.

Halálíze volt a csóknak,
Akasztófa járt a jóknak;
Ha sok börtön nem lett volna,
Talán több iskola volna.

Néha csillagfény is villant,
az se csillag volt, csak villany.
Ha a csillag csillag volna,
Sötét éjszaka se volna.

Fecske madár, fecske madár;
a keselyű is csak madár;
a keselyű, ha nem volna,
pacsírtaszó is több volna.

Két évtized, húsz esztendő,
Véres-rongyos selyemkendő.

FEJTŐ FERENC:

A kalapos király és a parasztság

II. József erdélyi utazása 1773-ban*

II. József — akárcsak Nagy Péter, vagy II. Frigyes, akikhez jellemének számos vonásával hasonlít, szenvedélyes utazó volt. Ideje jó részét a bécsi Burgtól távol töltötte. Nem szerette a Burgot; sokszor nyíltan meg is mondotta, hogy nem érzi otthonának Bécsét. Utikedvének, Bécs-gyűlöletének családi okai voltak. Az ifjú társuralkodó — apjának 1765-ben bekövetkezett halála óta ez a cím illette meg — nem fért meg édesanyjával, Mária Teréziával. A két parancsoló s abszolút uralomra törekvő természet összeférhetetlen volt. Hiába igyekeztek újból s újból összehangolni politikai nézeteiket, — akár a külügyekről volt szó, akár a monarchia belső dolgairól, a vallási türelemről vagy a jobbágyság helyzetének megjavításáról, — az összeboruló megengesztelődéseket mindig s igen rövid időn belül viharos összecsapások követték. József tehát minden alkalmat megragadott, amelynek ürügyén elhagyhatta Bécsét. Amikor utazott a maga ura volt. Szivesebben volt rangja-rejtett „gróf Falkenstein“ — rendszerint ezt a nevet használta utazásai közben — mint „korrégens“. De csak a vizsály elől menekült, nem az uralkodói feladatok elől. József egyáltalán nem „szórakozás“ céljából utazgatott. Az ilyesmi igen távol állt ettől a konokul céltudatos embertől.

Minden évben részt vett a felváltva hol Csehországban, hol Magyarországon, hol Szlavóniában tartott hadgyakorlatokon. József reformokért rajongó fejedelem volt, inkább csákós-király, mint kalapos; szenvedélyes katona volt és személyesen akarta ellenőrizni hadseregének állapotát. A gyakorlatokon kívül igen gyakran utazott el szemlét tartani a különböző határvidékekre. Különösen a porosz és a török határra fordított nagy gondot.

Máskor pedig úgy kelt útra, mint a birodalom első szolgálója, azaz legfőbb hivatalnok. Az egyes országrészek közigazgatását vizsgálta felül. Kötelességének vélte, hogy megismerkedjék a polgári közigazgatás vezetőivel meghallgassa minden tartománya lakosságának panaszait, kívánságait. E célból több ízben járt Magyarországon, a Bánátban, Erdélyben, Galiciában, Belgiumban.

II. József a köztudatban úgy él, mint egy fenkölt, de botor idealista, aki gyönyörű terveket szőtt, de a valóságot, népeit, szövevényes és sokrétű birodalmát egyáltalán nem ismerte, s épp ez ismeretének és gyakorlati érzéknek hiányába bukott bele.

Ennek éppen az ellenkezője áll. Nem volt még egy Habsburg császár s egyáltalán kevés uralkodó élt a föl-

---

* A bécsi Állami és Udvari Levéltár eddig még kiadatlan aktái alapján. Szemelvény Fejtő Ferenc: II. József, egy felvilágosult zsarnok életregénye c könyvéből.

dön, aki oly alaposan ismerte volna birodalma szerkezetét, mint II. József. Minden utazását megelőzően részletes jelentéseket kért a meglátogatandó vidékről s e jelentéseket aztán a helyszínen ellenőrizte. Az egyoldalúság vádjával sem lehet illetni. Igyekezett mindig minden társadalmi réteg képviselőivel összekerülni s nem tűrte, hogy ítéleteit befolyásolják. Mélységesen meg volt győződve arról, hogy egy uralkodónak, különösen abszolutista uralkodónak, aki személyesen s korlátatlanul akarja intézni „hazája“ sorsát, ismernie kell alattvalói helyzetét. És nemcsak a maga birodalmát kell ismernie, hanem a külföldet is. Kortársai csodálattal jegyezték fel, minő módszerrel, mily lelkiismeretesen vizsgálta meg Itália, Franciaország és Oroszország közintézményeit. Ami érdekeset és hasznosat másutt tapasztalt, sietett a biradalmába is átültetni. Élete végén sokszor elpanaszolta, mennyire fáj neki, hogy Angliában sohasem járt...

Azért szórakozott is tanulmányútjain, de a szó „jozefinus“ értelmében szórakozott. A szórakozásnak azt a fajtáját, amely egyértelmű az ember maga-elengedésével, felolvadásával a szemlélődésben és élvezetben, a felelősség elől menekülő mulatást ez a fanyar, hüvös, ész-ember soha sem izlelte meg. József a hiúságát szórakoztata útjai közben. A Harun al Rasid-játék, a rangrejtés mulattatta; s míg egyfelől elégtelt talált abban, s megörvendeztette, hogy minden egyes útrakelésével felborzolta az örökké aggodalmaskodó, öreg Mária Terézia idegeit — a császárné fia utazásait amolyan tiltakozó tünetéseknek tekintette — útközben is, ahol csak lehetett, „choquirozta“ a főembereket, meghökkenettette az arisztokráciát, ugratta a világot, amely figyelemmel kísérte minden lépését.

Ezek mellett a „kisebb“ kielégülések mellett Józsefnek a legnagyobb gyönyörűséget a népszerűség okozta, — a népszerűség, amelyet bevallva, be nem vallva, szeretett, sőt hajhászott. Tetszelgett a gróf Falkenstein-szerepben, szívesen vette fel az inkognitót, mert tudta, hogy ellenállhatatlan benne. Józsefben is volt valami abból a furcsa, félszeg Habsburg kacérságból, amelynek kecsesebb változatát hűgában találhatjuk meg, Marie Antoinette-ban. Bécsben rozszant batáron kocsizott és dísztelen katonaruhát viselt; utazásain is egyszerűen, minden pompa nélkül járt, — emlékezzünk csak Kazinczy szép leírására, ki egy felvidéki útján leste meg a császárt, — közvetlenül diskurált az emberekkel, figyelmesen meghallgatta a kisemberek folyamodásait, részvétellel a parasztok panaszait; amerre ment, reményteljes legendák fakadtak nyomában. A harminchárom éves, kopaszodó császár tudatosan élvezte az uralkodás játékos örömeit.

1773-ban Erdélybe készült. Ez út terve nem öletszerűen merült fel benne. Rengeteg panaszt olvasott az erdélyi kancellária iratai között. Erdélyben még mindig nem hajtották végre az „úrbéri“ rendeletet. Még csak ki sem hirdették. A császár elhatározta, hogy személyesen vizsgálja meg a jobbágyság helyzetét. Mária Terézia, alighogy tudomást szerzett fia utazási szándékáról, szokása szerint tiltakozó levelet írt neki. Anya és fia megszokták, hogy — a szóbeli összekapások elkerülése végett, a hivatalos ügyeket nem személyesen, hanem levéllileg tárgyalják meg — még akkor is, amikor mindaketten a Burgban tartózkodtak. Szörnyű, hogy már megint útra kel! — írta fiának Mária Terézia. — Inkább segítsen a bécsi főhatóságoknak megreformálni, rendbehozni azokat a vidékeket, ahol már járt! Hiszen nagy szorgalma és éleslátása ellenére sem ismerheti meg két-három hónap alatt alaposan a meglátogatott tartományokat! Nem is beszélve arról, hogy mennyire bántja az édesanyát, hogy

fia Bánátba, Erdélybe, sőt Galiciába utazik, csupa olyan vidékre, ahol császár még sohasem járt, s ahol ragályos betegségek tombolnak! „De úgyszólamint hiába beszélek — siránkozott az anya — sose lesz vége szenvedéseimnek...“

A hagyományhű császárnő úgy vélte, hogy az uralkodó helye odahaza van, az udvarban s vétkezik fejedelmi kötelessége ellen, amikor kiteszi életét az utak és időjárás veszélyeinek, mint akár mily közember, kupec, kereskedő. De haszttalan könyörgött, József tréfával, gúnnyal, szofizmákkal ütötte el érveit. „Könnyű neked, ki birtokában vagy a szó és toll adományának“ — sóhajtott az anya.

Indulás előtt József éjt-nappallá téve tanulmányozta a jelentéseket Erdély állapotáról, amelyeket az ottani hatóságok küldtek fel kérésre. Utazásának aktái vaskos kötetet tesznek ki: ez részben az előzetes jelentéseket, részben a császár úti naplóját és összefoglaló jelentését, s az útközben kapott emlékiratokat foglalja magában. Az 1773-as erdélyi utazás eddig még kiadatlan irataiból, amelyeket a bécsi levéltár őriz, pontos képet alkothatunk Erdély 18-ik századvégi közigazgatásáról, igazságszolgáltatásáról, pénzügyi, vallásügyi, hadügyi stb. állapotáról.

A jelentések és emlékiratok szerzői tudták, hogy Józsefet leginkább az „alattvalók“ (Unterthanen, vagyis a parasztok) élete, a népességi statisztikák és a katonaság állapota érdekelte. Azt is tudták, hogy haszttalanul igyekeztek volna illúziókat ébreszteni a császárnak a tartomány valóságos életkörülményei felől. Egy mágnás főhivatalnok, gróf Clary a következőket írta egy terjedelmes jelentésében: „Az erdélyi adófizetők és parasztok általánosan panaszkodnak az adó egyenlőtlen elosztása miatt. Az adó túlságosan igazságtalan arányban nehezedik a jobbágyokra s egyéb adozó polgárokra s tönkreteszi őket... A megyék és székek főispánjai és főbírái, különösen azok, akik ügyesek, tapasztaltak és ismerik országukat és a legrégebben és legkifogástalanabbul végzik dolgukat, szóban és írásban többször közölték velem, hogy ha e bajokon nem segítünk, mégpedig gyorsan és módszeresen, akkor igen súlyos következményekkel, egész helységek, talán sokezer ember kivándorlásával kell számolnunk.“

A császár semmitől sem félt jobban, mint a kivándorlástól. Az u. n. populacionista közigazdászok hatása alatt állt, akik a 18-ik század politikai alapelvevé tették, hogy a közigazgatás egyik főcélja a népesség gyarapodásának előmozdítása — s a lakosság számbeli csökkenését előidéző gazdasági, társadalmi és vallási okok kiküszöbölése. Jelentése további részében Clary gróf habozás nélkül tárta föl az erdélyi közigazgatás s főleg az adórendszer alapvető fogyatékoságait. A jobbágy az év elején még sohasem tudhatja, mennyit kell fizetnie; teljesen ki van szolgáltatva az adószedők önkényének és a falusi bírák csalásainak. Amit természetben vagy fuvarban szállít a katonaságnak, azt vagy későn, vagy sohasem számítják be az adóba. A gróf erélyesen felel meg a szavát „az elnyomás“ ellen, „amelyet a jobbágyok a robotoltató földesurak részéről szinte egyetemesen, szenvednek...“ A jobbágyanyargatásnak egyetlen gyógyszere van csak az, amelyik Magyarországon s az örökös tartományokban többé-kevésbé bevált: az úrbéri rendezés, az urbárium. Ezt sürgeti egy nagysebenedi főhivatalnok olvashatatlan aláírású s németnyelvű emlékirata is „azokról az újításokról, amelyeket Erdélyben szükséges és hasznos volna bevezetni“. E hivatalnok szerint az urbárium bevezetéséhez nélkülözhetetlen egy újabb népszámlálás. „1762-ben — írja — készült ugyan egy

urbáriumtervezet Erdélyben, de meg kell vallanom Felsőgednek, hogy ez a tervezet teljességgel kivihetetlen. Állításom bizonyítására csak a tervezet első és harmadik pontjára hivatkozom. Az első pont többek között azt rendeli, hogy minden alattvalónak hetenként négy napi kézi és három napi ígásrobottal kell szolgálnia. Hiszen ez hallatlan! Hiszen ily formán nemcsak hogy egy napja sem marad a parasztnak a maga számára, hanem még vasárnap és ünnepnapokon is dolgoznia kell, vagy pedig hétköznap kell kétannyi robotot teljesítenie. A harmadik pont pedig így szól: Ha a szóbanforgó alattvaló négy napnál hosszabb ideig tartó ígásrobotra vonul be, akkor neki kenyeret, állatának nyáron legelőt, télen pedig fedelet adjanak. Ez a pont is aggodalomra ad okot, hiszen télen legalább anynyira éhes az állat, mint nyáron és a legelőt, vagy a fűvet a tető, vagy akár istálló nem, csupán a széna pótolja és ezért a paraszt vagy éhezni hagyja a maga állatát, vagy pénzért kell vásároljon neki takarmányt; a két megoldás közül egyiket sem tartom igazságosnak.“

Egy másik jelentésben a következőket olvashatta a császár: „A jobbágy valósággal rabszolgája az urának; senki és semmi sem nyújt neki védelmet; akkor s annyit kell robotolnia, amikor s amennyire urának kénye kívánja. Urbáriális szabályozásnak nyoma sincsen. Lelkiismeretem ellen vétek, ha nem mondanám ki, hogy ennek az országnak, minden más országnál nagyobb szüksége van úrbéri szabályozásra, egy vagy több becsületes komisszárius ellenőrzése mellett. Ezekre a tisztségekre a megyékbe és a székely részekre szászokat küldenek, akik, mint érdektelen felek, gondosan végeznék dolgukat és nem hagynák magukat a nemességtől megvesztegetni... Viszont a szász alattvalónak is szüksége van támasztékra, magisztrátusainak elnyomása és igazságtalanságai ellen. Ha öhozzájuk pedig magyart küldենék ki biztosnak, az eredmény meglepő volna.“ Józsefnek tetszhetett a „divide et impera“ elv alkalmazásának ez a ravasz ajánlása.

Egy harmadik emlékirat a magyar nemesség alkotmányhűségéről s a magyar-szász ellentétéről rajzol érdekes képet:

„A fanatismus constitutionum¹⁾ — írja a bizonyára német jelentéstevő — az erdélyi magyar nemesség körében sokkal erősebb, mint a Magyarországon élő nemességben, részben mert az erdélyi nemesség sokkal szegényebb, részben mert kevésbé művelt, részben pedig, mert az ősi alkotmány elvesztésének veszélye sokkal közelebbről fenyegeti... A szászok viszont — folytatja — nem vesztenének semmit a nemesi privilégiumok megszüntetésével, mert egyrészt azokból amúgyis ki vannak zárva, másrészt mert nekik megvannak a maguk külön s terebélyes nemzeti kiváltságaik. A szászok a nemzet tisztaságának esztelen szempontja miatt egy magyart sem engednek ingatlant vásárolni vagy birtokolni illorum territorio, Nagyszébenben (Hermannstadt) egy mágnás sem vásárolhat magának házat, de még olyan magyar sem, akinek nagy ügyeskedésével sikerült magát kézművesként a városi polgárságba vagy céhbe fölvétetnie... A szászok tehát a magyar nemesi privilégiumok eltörlése révén nemcsak hogy nem viszíténének, hanem az egyenlőség helyreállításával csak előnyös helyzetbe kerülnének.“

Ezeket a névtelen jelentéseket és emlékiratokat hivatalnokok, mégpedig többnyire magasabbrangú hivatalnokok irták. Tartalmukból megállapíthatjuk azt, hogy a józsefi jobbágybarát politikának ezidőben már

¹⁾ a vakkuzgó ragaszkodás az ősi alkotmányhoz

Erdélyben is voltak támaszai. Akadtak emberek, elszegényedett, hivaltalt vállaló közép nemesek, felvilágosult arisztokraták, vagy katonák, — magyarok épp úgy, mint osztrákok és szászok, — akik a tárgyilagosság bizonyos fokára tudtak emelkedni, megszabadultak osztályelőítéleteik egy részétől, igazságosan próbálták mérlegelni az állam érdekét, rokonszenvvel fordultak a szegény „alattvaló“, a kizsákmányolt jobbágy felé s komolyan fontolgatták már az alkotmány felülről jövő reformját, a nemesi kiváltságoknak a nemzet érdekében foganatosítandó eltörlését. A XIX. századi magyar és erdélyi reformnemzedéknek, Széchenyinek, Kossuthnak, köztük találjuk meg vérbeli elődeit. De az újítás ez őszinte hívei mellett látunk szolgálalkú, képmutató hivatalnokokat is, akik jobbágybarátságuk hangoztatásával csak a császár kezét akarták elnyerni. Hiszen tudták, hogy a haladás pártján lenni, a privilégiumok, a robot, az alkotmány ellen felszólalni, még ha e felszólalásokat nem is értik komolyan, kitűnő ajánlólevél az utazó-császár jóindulatához. A császár elvégre nem láthatott minden lélekbe, nem állapíthatta meg, hogy ki gondolja őszintén, amit mond vagy ír néki.

II. József utazásának egyik célja az volt, hogy személyesen ismerkedjék meg főhivatalnokaival, megállapítsa, kit használhat fel közülük, kit pedig nem, nagyszabású tervei megvalósítására. Mintegy felderítő szolgálatot végzett a sajátmaga számára s hogy meg ne feledkezzék benyomásairól, jegyzeteket készített róluk. Ezek a jegyzetek mind reávallanak szellemének ironikus hajlamára, illúziókat romboló élességére, könyörtelen tárgyilagosságára.

Haller Gábor gróf kormányzósági tanácsosról például ezt jegyzi fel „Olyan ember ez (bár fő és kormányzósági tanácsos) akiről sohasem hallottuk volna, hogy a világon van, ha nem vette volna feleségül Grassalkovics grófnak a lányát, egy csinos és kedves asszonyt.“

Gróf Teleki Lászlóról: „Öreg ember, végtelenül ragaszkodik nemzeti előítéleteihez, van némi gyakorlata az ügykezelésben, ügyszólván papája a reformátusoknak, minden újításnak esküdő ellensége.“

Bánffy Farkasról: „Csak beszélni kell vele és referálni hallani, hogy lássa az ember; olyan férfi ez, aki ért az ügyekhez, ügyvezetéshez s a maga fegyverkezéséhez is.“

Gróf Kornisról: „Katolikus, tehetséges és nagyon becsületes.“

Hogy ezek a jegyzetek mennyiben felelnek meg az igazságnak, nem állt módomban ellenőrizni. De az idézetekről nyilvánvaló, hogy József elfogulatlanul közeledett a magyarokhoz is, rokonszenvét kizárólag arra alapította, hogy helyeslik-e a „haladást“, avagy sem. . .

Utazása során, mint naplójegyzetei elárulják, — legelsőbb a katonai helyzetre volt figyelemmel. Nemcsak a tisztekkel beszél, hanem meghallgatja a legénység panaszait is. Aztán a társadalmi rétegződés érdekl. Hunyad megyéről a következőket jegyzi naplójába.

„A falvak tele vannak compossessoribus és kismesekkel, akik ugyan nyomoruságosan élnek maguk is, mégis erősen szorongatják robottal a parasztokat, úgy hogy télen négy napi igás és minden nap gyalog kézi robotot, nyáron minden nap igás robotot végeztetnek, és a földesúr minden nap nemcsak a családapát, hanem az asszonyt és a gyermeket is robotoltatja. . .“ A határvidéken személyesen győződik meg arról, hogy ismét több falu népe költözött Oláhországba. „Ezek az emberek mind a földesurak keménysége és a rossz föld minősége miatt vándoroltak ki“ jegyezte föl.

A természet szépsége, — ha ugyan napló jegyzeteiből erre vonatkozó következtetést vonhatunk le, — nem rázza meg Józsefet. Egyetlen

egy líraib részletet találtam az egész kötetben: „A táj, különösen a hátszegi völgy, nagyon szép, népes...”

A szép és a népes jelző között nincs ott a „mert” kötőszócska, de érezni, hogy tudat alatt okozati kapcsolat volt a két egymás mellé írt szó között. Józsefet talán kevésbé kapta volna meg a völgy tündéri szépsége, ha az lakatlan. Romain Rolland írja egyik művében, hogy mikor egyik síksági parasztnak dicsérte valamely havasi hegyvidék szépségét, a paraszt csodálkozva kérdezte: hogy lehet szép a vidék, amelyen nem terem meg a búza. A racionalizmusnak ilyen síksági szelleme élt Józsefben is. Katalin cárnő néhányheti ismeretség után föl is ismerte jellemének e vonását s megmondta József barátjának, Ligne-hercegnek: „Az Ön uralkodójának szelleme mindig csak a hásonra les; nincs benne semmi frivol.” Nem hisszük, hogy József szépséget talált volna olyan vidékben, amelynek nincs termelő, katonáskodó és adófizető lakossága.

Vajdahunyadon azt jegyzi föl a császár: „Fiscal Marktfleck (vásárhely) egy kastéllyal, amelyet állítólag Corvin János, a hunyadi építtetett, most Kern bányaadminisztrátor lakja.” Naplójában épügy, mint gondolkozásában sem érzelmi, sem történeti vonatkozásokra nem vesztegeti az időt.

Hátszegen észrevette, hogy a katonák rosszkedvűen járnak-kelenek; néhányat megkérdez, van-e s mi a panasza, de csak kitérő válaszokat kap. Utánajár a dolognak és megtudja, hogy az őrnagy robotoltatja a katonákat és kegyetlenül vereti őket. Azonnal elrendeli a szigorú vizsgálatot.

Másutt egy szakadár fiának zaklatásáról értesül... „Das ist etwas erschrockliches!” — írja ekkor felháborodva naplójába.

Hívősen meghallgat minden véleményt, mindenkit beszédre igyekezik bírni. S van is valami a fellépésében, ami eloszlatja az emberek bizalmatlanságát. A nemes urak közül is többen bátor nyíltsággal fejezik ki előtte elégedetlenségüket a tervezett reformokkal szemben. Egy Zeik nevű nemesi hivatalnok erősen kifakadt a parasztvédő fellebbezési törvényeszk (tabulae continuae) ellen. „A nemességnek már semmi szava sincsen e világban — mondta ez a császárnak. — Csak két évenként hívják össze, akkor is csupán hivatalnok-jelölésről lehet szó.”

A császár megkérdezi, mi a véleménye Indenczy kancelláriai tanácsosról, a hűbérellenes és antipápiszt jozefinizmus legfanatikusabb magyar hívéről: a nemes nem titkolja, hogy halálosan gyűlöli ezt a „renegátot”. József mozdulatlan arccal meghallgatja, nem helyesel és nem rosszal, este ezt az adatot is bejegyzi naplójába a többi közé.

A szászok a magyarokat és a magyarok a szászokat szidják előtte. Meghallgatja mindkét felet, de azt sem ereszti el a füle mellett, amit Eder, a károlyvárosi kincstári tanácsos mondott neki: „A szászok és magyarok jól megértik egymást az udvar ellen.”

Nem felejt el felülvizsgálni az idézett emlékiratoknak a paraszttokra vonatkozó állításait. Ezeknek igaz voltát az erdélyi urak közül is többen megerősítik. „A szász és magyar paraszt nagyon szorongatott helyzetben van” — mondja neki Nagyszebenben egy magyar tábornok, Gyulay gróf. „Az oláh paraszttok nagyon panaszkodnak a szász hatóságok kemény

bánásmódjára; ezek valóban rabszolgáknak tekintik őket, minden közmunkát velük végeztetnek el.“

A főispánoknak kellene felügyelniük arra, hogy a parasztság sorsán enyhítés történjék. Alsófehérvármegyének főispánja a nagybirtokos Haller Pál gróf. „Haller főispán parasztjai — írja naplójába József — rettenesen panaszkodtak uruk kemény bánásmódja miatt, mert az egész héten minden nap kell robotolniuk, valamennyinek családotul. Közülük többen épp ezért kivándoroltak és Sándor alispán megerősítette, hogy tizenhárom faluból százötven család vándorolt ki. Meghagytam neki, hogy vizsgálja meg alaposan a panaszokat, aztán tegyen jelentést. Akkor több száz paraszt jött és keservesen panaszkodott a magisztrátus, különösen a nagyszzebeni magisztrátus zaklatásaira...“

Nagyfaluban, amely Bethlen gróf tulajdona és azelőtt kamarai birtok volt, a parasztok az intézőre panaszkodtak, aki kegyetlenül verette őket minden csekélységért és száz botot méretett arra a jobbágyra, aki olyat csak mondani is mert, hogy ítélete ellen a császári törvényszékhez föllebez.

Minél több panasztevő paraszt kerül elébe, annál jobban megrémül a császár. „Szegény parasztok“ — írja részvétellel. — „Égbe kiáltó!“ kiált föl máskor, panaszai hallatára.

Egy száz faluban a fölbátorodott parasztok eléje hozzák a „törösch“-t (deres), a Prügelbankot, bemutatják neki, hogyan kötözik oda, hogy verik félholtra őket és elsírják, hogy még asszonyaikkal se tesznek kivételt.

Brassóban egy jobbágyot mutatnak neki, aki az egész torturát, nemcsak a hüvelykszorítót, hanem a kínpadot és az egész mellén és gyomrán való égetést is kiállta anélkül, hogy beismert volna valamit is. Mit ismert volna be, mikor ártatlan volt!

Amerre jár, panaszra panasz. A bécsi Burg Controllorgangjának szellemét, a folyosóét, ahol napról napra minden panaszosnak rendelkezésére állt, — viszi magával Erdélybe; ezen az Istentől elhagyott tájon először jár valaki, akiben bizalma lehet az elnyomott népességnek, a magyar, székely, szász, oláh parasztnak egyaránt. Merev arccal hallgat meg minden elnyomottat, nem biztat, nem bátorít, csak kérdez, meghallgat és jegyez; de kérdéseiből kiérzik a rokonszenvét.

Brassó szász parasztjai, különösen a külvárosiak, azt sérelmezik, hogy megvonták tőlük a legelőt s hogy a közrétek szénáját a magisztrátusok foglalják le, holott az őket illetné. Drága pénzen kell megvásárolniuk a magukét! Amikor csak eszükbe jut az uraknak, fuvarrobotot kell teljesíteniük s egy krajcárt sem kapnak érte. A magisztrátusok nem tiltották, meg hogy a jobbágyok panaszleveleket írjanak de a legszigorúbban megparancsolták, hogy a panaszokat városi hivatalnoknak, a jegyzőnek kell tollba mondaniok s ezzel teljesen lehetetlenné tették számukra a föllebbezést.

A hosszúfalusi szász jobbágyok főképp a városkapitány kegyetlen ütlegetései ellen panaszkodtak. A városi urak elvették tőlük a dombokat, erdőket és legelőket és most a saját fájukért, a saját legelőjük használatáért évi harminc-negyven, sőt még több forintot kell fizetniük. Egyikük elment Bécsbe panaszt emelni, ezért visszajövet szörnyen megverték, többüket húsz hétig, minden ítélet nélkül épp az aratás idején, börtönben tartották s' ezzel teljesen tönkretették.

És így tovább és így tovább.

Csoda-e, ha Józsefnek semmi kedve sincs mulatozni? Amikor Nagyszében Bethlen kincstárnok bált ad a császár tiszteletére a helybeli s környéki Bemsségnek, József egyszerűen ezt írta naplójába: „Nem mentem el a bála, hanem tollba mondtam a titkáromnak, majd leföldtem aludni.“

Hogy is táncolt volna az erdélyi úriasszonyokkal, amikor épp aznap hallotta, hogy egy helybeli nemes a parasztját, aki néhány nappal azelőtt panaszlevelet nyújtott át a császárnak, elfogatta és nyilvánosan kikötötte? József azonnal huszárt küldetett a parasztért, maga elé hozatta a nemest is, aki néhány rossz kifogást makogott. A császár meghallgatta mindakettőt, nem szólt egy szót sem, csak megajándékozta a parasztot s a nemest egy megvető kézlegyintéssel elküldte. „Így végződött hermannstadti séjournom.“

Kolozsvárra június 25-én délután négy és öt óra között érkezett meg József. Az erdélyi regimentek már tíz-tizenkét nappal érkezése előtt táborba szálltak a város felett, ahol a császár szemlét akart tartani fölöttük. Másnap reggel a híres Hallerregiment „exercírozott és manővrizott“, Őfelsége, a generálisok és a kíváncsi sokaság jelenlétében. Erről az ezredről azt jegyezte fel a császár, hogy „elég jól van adjuszválva, de az emberek alacsonyok, kevés van köztük, aki már ellenség ellen is szolgált volna s a tisztek közül csak Lübek Obrist ügyes és szorgalmas ember, Kerenz és Lestinsky őrnagy nem erre a mesterségre valók. Ezenkívül harminc tiszt van, aki sohasem szolgált az ellenség ellen. Rosin tábornok, aki mint brigadéros exercírozta a regimentet, nem ért az exercírozáshoz... Az exercírozatás rosszul ment, az emberek Stellungja erőltetett, a sarzsírozásban lassúak és az alsóbb-rangú tisztek képtelenek ezen segíteni. Ezután hazamentem, írtam, egy-egy futárt küldtem Wienbe és Lembergbe, aztán ettünk, ebéd után hatig megint dolgoztam... Este hat óra felé Gyulai Ferenc magyar tábornok ezredét exercírozta. „Ez sokkal szebb emberekből áll — írta a császár — sehr überkomplett, bár kevesen vannak, akik háborúban szolgáltak volna, különösen az altisztek között...“ Gyulai tábornok — szép szál, nagybajszú ember, a jobbszárnyon „paradírozott“ egy szép szürke lovon. A császár hozzálovagolt, aztán leszállt a lóról s mint Gyulai, aki ugyancsak naplót vezetett e látogatásról, följegyezte: „elméne a front előtt és egyenként megszemlélé ő felsége ugyancsak nagy accuratióval és exactitúdóval a regimentet és a szerént balról-jobbra embenként hátul felől megnéze ő felsége mindeneket és méltóztaték ő felsége hozzám jönni éppen a lovam mellett majd a kegyelemig és nagy kegyesen s érdem felett való kegyelmeséggel méltóztaték (mondani) németül ugyan, de magyarul így esik: „Gyulai, szállj le szürkédéről, mert megijed a lövéstől“, midőn eztet mondotta ő felsége, nagy kegyesen a szembe mosolyogva nézve mondotta, melyre én is nagy alázatossággal az szokott hármás salutiót megtévén a lovon, kardommal, a regiment mellett egy kevéssé hátra menék ott a lóról leszállván, fegyveremet a hüvelybe helyére tévén, ő felsége után menék és mind végig és estvéig mindenütt ő felségével voltam s jártam a több mellette lévő generálisokkal. Mely szerént ő felsége többször is megnézővén a regimentet, parancsolta, hogy a tarisnyákat messze félrevinnék és letennék, eztet megcselekedvén a nép, handrifet végigcsinálák, azután a szükségesebb sokféle tüzeleket megtették, és úgy kezdeté ő felsége a sokféle mársokat, avenkérozásokat és manővérákat csináltatni, maga tetszése szerént ő felségének, mivel ott nem azt csinálta az ember, amit akart, hanem azt, a mi

parancsoltatott; ezek mind úgy mentek elé s hátra, jobbra-balra, mindenféle frontokat és mozgásokat megtéve, valameddig csak majd látott az ember, úgy mondva míg szürkülni kezdett éjszakára és a mint ő felségének jó kedve volt s tetszett magát mulatni a militáréban.“

Ez egzecéroztatások voltak József életének legkönnyedebb s derűsebb pillanatai. A katonásdiban enyhült meg országos gondjaitól, amelyeket az erdélyi parasztság „ijesztően“ sanyarú sorsának „égbekiáltó“ látványa keltett benne. A magyar, román, szász paraszt sirámai könnyeket facsartak a császár szeméből, akinek száraz modora érzékenységet takart. De részvéte ellenére sem erőszakolta ki az urbárium azonnali bevezetését, mert úgy gondolta, hogy a szegényebb és kisebb birtokokkal rendelkező erdélyi úriosztályt az urbárium hirtelen bevezetése nagyon súlyosan érintené, — hiszen az erdélyi nemesség nagyrésze oly nagyon volt, hogy a bérmunkát egyszerűen nem bírta volna megfizetni. Már pedig Józsefnek — s ebben látjuk uralkodásának tragikumát — szüksége volt a nemességre, amelynek politikai és gazdasági hatalmát meg akarta dönteni. Szüksége volt a nemességre még azoknak a reformoknak végrehajtásánál is, amelyek nagyrészt, ha nem is a birtokos osztály tényleges érdekei, de annak hagyományos felfogása ellen irányultak. Hivatalnokait a császár csakis a kis nemességből toborozhatta, mert polgári származású hivatalnokosztály kialakítására az elmaradt monarchiában évtizedeken belül nem számíthatott. Ha lett volna erős polgári osztály Magyarországon s az örökös tartományokban, akkor arra támaszkodott volna a császár, mint ahogy arra támaszkodtak a központosító, antifeudális nyugati fejedelmek is. De ami polgárság akadt is e tájakon, nem haladó polgárság volt, nem szabadkereskedelmet követelő, gazdag és értelmes nagyburzsoázia, mint a korabeli francia, angol, vagy akár belga polgárság, hanem a kiváltságos városok korlátoltságban, előjogvédelemben, hagyományhűségben, újítás ellenességben a nemességet is felülmúló céh-polgársága. Ennél a patricius rétegnél sokkalta jobban megértették a reformcsászár szándékait az európai színvonalú, franciaás műveltségű, a szabadkőművesség szellemétől érintett arisztokraták, a néha szolgalelkű, néha azonban vakbuzgóan reformista, többnyire szegény nemesi családokból származó kisebb hivatalnokok és nem utolsó sorban a katonatisztek, akiket a katonai nevelés kiszakított osztálykörnyezetükből s fogékonyra tett a modern igazgatási eszmék iránt.

A császár egyelőre beérte azzal, hogy a túlkapásokat, a jobbágykizsákmányolás „barokk“ szertelenségeit szüntesse meg. Utazása így sem volt haszontalan: az erdélyi jobbágy, amióta a császár rozzant batárja átgördült faluján s a császár rávetette homályoskék szemének pillantását, — kevésbé védtelennek érezte magát és önérzetesebben lépett föl jogai védelmében. Hóra, Kloska, Krisán, tragikus zendülésük során, a császár akarására hivatkoztak a jobbágynyúzó nemesekkel szemben. II. József képe még évtizedekkel halála után is ott csüngött a legtöbb paraszt hajlékában, a feszület mellett s legendás emléke egy majdani föl-szabadulás reményével vegyült a tudatlanságra kárhozott és megaláztott jobbágyi lelkekben.

Disznótor

A vendégek már mind együtt voltak. A férfiak karéjban ülték körül a kis dohányzóasztalt a kandalló közelében, a hölgyek a négyszárnyas üvegajtóval elválasztott nagy szoba másik részében, a szalónban csicse-regtek. Az az ajtó most teljes szélességében nyitva volt, mint valamikor régen, s Pirike magyarnótát játszott halkán a zongorán.

— Na még ezt a barackot próbáljuk meg, — kiáltotta Dudás és magasra emelt egy üveget, amelynek szájában még ott volt zöld szalaggal lekötve a dugó, egy pirosorrú kucsmás, gubás paraszt képében. — Kecskeméti, originál! Ez olyan lehet, mint a tej. Negyvenkettőben vettem pár üveggel, ez még megmaradt. És csuda, hogy megmaradt. Mert nálam a muszkák mindent benyaltak, ami alkohol csak volt a házban. Még a kölnit is kiitták a fürdőszobábná. Niksz vutki, mondtam nekik, ereggyetek a frászba, mert tényleg azt hittem, hogy nincs már egy csöpp ital idehaza. Mikor aztán a Schulz Pistánál a műhelyben fölfedezték a politurt, nem is jöttek többet. Ott hemperegtek nála a gyaluforgácsban részegen, fényes és barna pofával, ahogy elmázolták magukon azt a lakkos spirituszt. Hát mondom, nem volt itthon semmi ital, legalább én azt hittem, amikor aztán a következő husvétra Bözsi előhossa valahonnan az érintetlen pálinkásüvegeket. Csak hova dugtad előlük, kérdem, hogy nem akadtak rá? Hát, azt mondja, a kotlós alá. Képzeljétek, azon az őszön a mosókonyhában kotlóst ültetett, odarejtette a pálinkát. Ez az utolsó üveg, most majd megkóstoljuk, remélem, ízleni fog.

— Én nem kérek, Gyuszi bátyám, — tiltakozott szemérmesen Jós Feri, a káplán — nekem már a törköly és a szilvórium is a lábomba ment.

— Ne add a bankot, tisztelendő úr, — szólt rá Bubos, a szövetkezeti könyvelő, — hisz úgyse használod most a lábodat.

— És táncolni ki fog? — kérdezte a doktor. — Én nem, annyi bizonyos.

— Öregek a csikók, mi? — fordult feléje Dudás és öblösen nevetett.

— Korodbeliek, — felelte a doktor és nyult a pohara után.

— Jaj, én olyan boldog vagyok, — futott be lelkendezve Dudásné a konyhából csigákba kunkorodó, hennázott hajával, csipkés kis kötényben, — esik a hó! Álmodni se lehetett volna szebb időt!

— A terringettét! Csakugyan? — örvendezett Dudás. — Hát ez igazán gyönyörű. Hol van még Katalin-nap? És mégis esik.

A háziasszony csak egy pillanatra szaladt be, mintegy csittítani a vendégeket, hogy még nem kész a vacsora, de ez a Mári néni olyan ügyetlen és lassú már szegény, mindent a kezébe kell nyomni, másképpen nem boldogul vele az ember. De amikor azt mondta, hogy esik a hó, ak-

kor még Dudás is elfelejtette türelmetlenségét, Pirike pedig abbahagyta a zongorázást egy pillanatra és odaugrott az ablakhoz, kinézni az udvarra, ahol csakugyan sűrű pelyhekben esett a hó és a kerekre nyírt bukszusok már fehérek voltak.

Egy kis időre csend lett, csak a tűz szelíd muzsikája hallatszott a kandallóból, ahogyan a téli szél húzta fel belőle zümmögve a lángokat. A szoba közepén ott állt a terített asztal, fehéren és reményteljesen s a vendégeknek talán eszükbe jutottak a régi karácsonyesték, az angyalhajjal díszített, fényszórós fenyőfák s a régi-régi disznótorok, melyek egész télen át tartottak, mert hol itt hívták meg az embert, hol ott; se vége, se hossza nem volt a lakomáknak. Mindenütt más volt a menü, a háziasszonyok igyekeztek kitenni magukért, de sült kolbász és töltött-káposzta mindenütt volt, ettől a hagyománytól nem lehetett eltérni.

S mintha Pirikének a lelkébe is az emlékezés rózsaszínű hangulata költözött volna, leült a zongorához újra és érzelmesen kezdte játszani apus nótáját, amelyet a téli esték borgőzös lármájában cincogott a cigány valamikor hajnal felé, mikor már mindennek a végére értek.

— Bözsi ne sirjon, Bözsike drága felejtsten el...

Dudás letette az üveget, gömbölyű hasát kidüllesztette és mintha megfedkezett volna vendégeiről, a szalón felé fordult és úgy dalolta teli tüdővel, kicsit hamiskásan a régi nótát. Mikor Pirike ügyesen korszolyáztatva ujjait a zongorán, ahhoz a részhez ért, hogy: maga a legszébb emlék életemben, — akkor ingatni kezdte a fejét és fancsali képet vágott, hogy rövidre nyírt bajúsa felszaladt egészen az orra hegyéig.

— Ajjaj, tudom én, — jött át hozzájuk Dudásné a hölgyektől — most már igazán emlék vagyok. — De nem volt szomorú, inkább incselkedve tapsikolt az ura kövér arcán.

— Milyen jókedvű vagyok, ugye? — szólt a káplánhoz. Pedig reggel úgy sirtam. Sajnáltam a kocánkat. Annyira felizgatott a vér látása és annak a szegény jószágnak a bögése.

— Hát még ha embert látott volna a vérében fetrengeni, — szólalt meg a doktor az ő fanyar hangján, hogy Dudásnének egyszerre el kellett felejtene a dalt, a jókedvet s kezét a szívére tenni:

— Jaj Istenem, Zoli, hogy jut ilyesmi eszébe?

— Na hallod? Hát micsoda az? — kérdezte Dudás hetykén, természetes egykedvűséggel. — Talán katonák voltunk...

S mintha csak ijedtében szaladt volna ki Dudásné a konyhába, egyszerre hült helye lett. Pedig odakint a fűszeres illatok, a sístergő pecsenyék és fájóslábú Mári néni között ezer dolog várt még rá. Az előétel, a rakott palacsinta is, meg a tojással és piros marhanyelvvel díszített kocsonya is készen volt már, csak mindent meg kellett nézni, mégis, mielőtt az asztalra adja. Hiszen annak a Rózsának, a doktor feleségének olyan a szeme, mint a sólyomé, a nyelve pedig akár a kígyó fullánkja. Ez képes, mindjárt telehordani a várost, hogyhát a Dudásné szép kis úriasszony...

— Hát én tényleg láttam egyszer egy embert a vérében fetrengeni — fordult Dudás az orvos felé. — Mielőtt hazajöttem volna, negyvennégy októberében Pesten a Lágymányosban voltunk egy négyemeletes házban bekvártélyozva. Akkor már minden félórában le kellett szaladni a pincébe, éjszakára föl se jöttünk. De a fene tudja, belénk nem ütött a ménykú sokáig. Hanem egy vasárnap délelőtt, én éppen telefonos voltam a Hadik-laktanyában, amikor az egész Lágymányos szőnyegett kapott. Félóra mulva lefűjták a riadót, szaladok haza, hogy megnézzem, mi maradt holmimból, hát látom, hogy a mi házunknak csak az

egyik sarka sérült meg. Megyek be a kapun, hát ott fekszik a házmester darabokra szaggatva hatalmas tócsa vérben. Sehohly egy lélek. Nem hallották talán, hogy lefújták a riadót vagy micsoda. Csak az a szerencsétlen flótás volt a kapu alatt. De akkor, persze, már az utolsókat rúgta. Arcát felhasította egy szilánk, pont az orra közepén, mint amikor a disznót vágja felibe a böllér. És muszáj, hogy a mellébe is kapott egy splittert, mert a ruháján egészen megaludt a vér. De ronda volt, a fene egye meg! Kísérteties! Úgy álltam, olyan tehetetlenül, mintha letaglózottak volna. Hát hogyne, egyedül azzal a halottal. Nem is tudom, hogyan kapta azt a sebet ott a kapu alatt. Abban a nagy rumliban az embernek nem volt ideje ilyesmi után érdeklődni.

Dudás egészen beleizzadt az izgalmas mesébe. Megtörölte homlokát és újra töltötte a barackpálinkából.

— Én igazán edzett vagyok, — szólalt meg a doktor az ő vontatott hangján — véreld dolgozom, a szakmámhoz tartozik a halál s azt hiszem az idegeim se romlottak még el egészen. De egy halálesetet nem fogok soha elfelejteni. Az volt a legborzalmasabb, amit életemben láttam. Pedig igazán mindenféle esetem volt kinn a fronton, mint afféle dögésznek.

Pirike egészen halkan játszotta most azt a nótát, hogy: Befúttá az utat a hó... Csilingelve szálltak a hangok, ahogyan a végét trillázva cifrázta, Bubosné pedig dudolva kísérte. A doktor halkabbra fogta a hangját és ültében előre hajolt.

— Voronyezsnél álltunk. Az ellenségnek akkor nyoma se volt, mi, egészségügyiek egész napon át vertük a blattot, semmi dolgunk se volt. Hanem egy délelőtti gépfegyverropogást hallunk. Szaladok ki, hogy micsoda az, hát, a századosunk ott áll szemben az iskola kapujában egészen a falhoz lapulva és int nekem, hogy bújjak csak vissza. A másik utcára menáziéért sorakoztak a katonák, azokra nyitott valaki géppuskából tüzet. De, mondom, az ellenségnek még a szagát se éreztük.

— Partizánok voltak, — jegyezte meg a káplán.

— Várj csak, — mondta az orvos — partizánok, de ezzel még nincsen befejezve a dolog. Félóra hosszat tartott a lövöldözés, egyetlen géppuska kattogott már a végén és annak meg is találták hamarosan a fészket. Egy lány kezelte. Tettenérték. Úgy rántották el a gépfegyver mellől. Odahozták az iskolába, a parancsnokságra. Fiatal lány volt, posztó csizma a lábán, szörmesapka a fején, lehetett olyan húsz éves. Vestag fekete fűrtök lógtak ki a sapkája alól. Az arca mosolygós volt és nyugodt. De a szemében én mindjárt észrevettem valamit. A százados kezdte vallatni, hogy hol vannak a társai és erre a lány nevetve mondott valamit oroszul.

— Mit mond? — kiáltott a százados a tolmácsra, mert keveset ő is értett oroszul, de nem akart hinni a fülének. — Azt mondja, hogy a pápa megetté a kecskét — felelte a tolmács, egy ruszinszékói tanító. — Ejnye, az anyád jóistenét, ordított rá a százados és csizmás lábával belerúgott a leányba. — Kérdezd meg mégegyszer! A tolmács megkérdezte. — A pápa megetté a kecskét! — felelte a leány, bár most már nem mosolygott, hanem inkább riadt volt. És akármit kérdeztek tőle, mindenre ezt felelte: A pápa megetté a kecskét.

— A fene egye meg, — mondta Dudás és ő is előre hajolt egészen közel a doktor arcához — ez igazán érdekes.

— Végül a százados is meguntá a dolgot, azt mondja: vigyétek oda az istálló mögé és eresszetek bele pár golyót. Hanem erre én előléptem. Mondom: százados úr, kérlek, ez a leány nem beszámítható. Orvos va-

gyok, kötelességem ezt megállapítani. Hát aztán? — kérdi, — talán szállíttassam a Lipótmezőre? Azt nem mondtam, felelem én, de a törvény értelmében elmebetegét nem szabad kivégezni. És jelen esetben erről van szó. — Hadnagy úr, vágja erre hivatalos pózba magát, vegye tudomásul, hogy a parancsnok én vagyok én vállalom a felelősséget. — Gondoltam magamban, menj a pokolba. Hiszen, ha még csak ez lett volna a törvény, az emberiség megsértésének egyetlen esete, de sajnos, nem az volt. Ezer és ezer hasonló eset történt. Nem is tudom, mi ütött belém, hogy én akkor így felléptem a törvény nevében. Ha visszagondolok rá, magamnak is mosolyogni kell. Csak hát untam már a mókát, elegendő volt, talán ezért szóltam.

— Szóval a leányt pár perc múlva odakísérték az iskolaudvar falához. Tehetetlenségemben eszembe se jutott, hogy elmenjek. Ott maradtam és bambán néztem a kivégzését. Bekötötték a szemét. De ahogyan az az örült leány ott állt a puskacsövek előtt, az rettenetes volt. Nem bátran és öntudatosan, ahogyan a fanatikus emberek szoktak, és nem kétségbeesve, összetörve, minden emberi viselkedésből kivetkőzve, hanem csak állt állati egykedvűséggel, mosolyogva is talán, mert azt hitte, hogy játszanak vele. Én nem tudom, mit érez egy örült a halál előtt? S ez az éppen, ami olyan borzalmas volt nekem. Láttam már kifordult belekkel fiatal katonát rettenetes kínok között haldokolni, láttam a halálnak száz és száz különféle válfaját, ha szabad magam így kifejezni, de ennél borzalmasabbat nem láttam.

— Csak azért, mert örült volt? — kérdezte a káplán. — Mert nem volt birtokában az elemi emberi öntudatnak?

— Talán azért. Bizonyosan.

— Érdekes — jegyezte meg tünődve Dudás, a házigazda és felállt, mert abban a pillanatban kinyílt az ajtó és a sült húсок sós ízével telt meg a levegő, miközben Dudásné úgy kiáltotta, mint valami győzelmi jelszót:

— Hölgyeim és uraim, kész a vacsora!

Az urak felálltak és az asztalhoz akartak lépni, de akkor észrevették Pirikét, amint a kandalló mellett áll és arcát kezébe temetve sírdogál.

— Mi történt veled? — kérdezte Dudás, s az egész társaság érdeklődéssel és aggodalommal fogta körül.

— Miért sír Pirike? — kérdezte a háziasszony is és kezét a kislány szőke hajára tette. — Mi bajod, bogaram?

— A doktor egy háborús emlékét mesélte, — felelte a káplán. — Nem vettük észre, hogy Pirike átjött.

— Ugyan már, emiatt aztán ne sírjál, — csittíttgatta Dudás. — Hiszen mesélni csak szabad.

— Jaj, Zoli, — szólalt meg a doktorné és szemrehányóan nézett az urára — megint izetlen voltál.

— Semmi, semmi — kiáltotta a háziasszony miközben Mária néni letette az asztal közepére először a gömbölyű tálat, melynek paprikás levében, tejelesen és tornyosan reszketet a töltött palacsinta, s aztán a másik hosszúkás tálat, melyen csillogva pihent zöld petrezselyemmel díszítve a nyúlgerinc formájú kocsonya, — nem történt semmi, foglaljunk helyet.

— Hogy a mai fiatalságnak micsoda idegei vannak, hihetetlen! — Ezt Dudás mondta, a házigazda és Pirike apja, s ezen a kislány, mintha maga is mosolygott volna már. Megtörölte kék szemét és odalépett az asztalhoz.

— A pópa megette a kecskét, — mondta Bubos, a könyvelő röhögve — mi pedig megesszük a koca pecsenyét.

Ezen az urak mindannyian nevettek s a hölgyek is nevettek, bár nem tudták, miért.

— Rózsikám, szívem — szólt Dudásné a doktornéhez, — nyujtsd a tányérodát, hadd adjak ebből az ászpikból. Úgy örülök, hogy olyan szépen esik a hó.

Mert odakint csakugyan sűrű pelyhekben esett a hó, a kályhában barátságosan duruzsolt a téli tűz s a szobában fűszeres felhők úsztak a disznótoros társaság felett.

Acs József rajza

A váza

Súlyos pörölyöm átzengett az űrön,
láttam a folyót s a gyümölcsfákat,
a mezőt, túl az erdőt, a kék eget
s rózsás, majd vörös a hűnyó napban.
Erre felkeltem, munkám félretolva,
virradattól az alkonyba hajolva
márványra hátam elfáradt, kemény
harcom megvívтам, a kőből kivájtam
a célt ritmusom a nemes óráknak
testvére, vígan átlejtett az égen.

A megművelt kő a vázában élet
lett, üde, kecses, ki nem alakult
bája napokon át megfogta lelkem,
kezem tétlen és nyugtalan, jobbra
s balra néztem a legkisebb zörejre
s mégsem dolgoztam, a pöröly pihent,
a szökőkútból, mintha lélegzetet
vett vón a víz, úgy sugárzott s a csend
körülvett, míg a messzi kertek táján
hullott a gyümölcs s mintha a szél száján
távol virágok illatát hozta
volna, halk hangok áradatában
azt álmodtam, noha nem aludtam,
hogy túl legelőn, túlhan a folyón,
fuvolát hallottam.

S egy nap,
az erdő sárga s arany lombjaiban,
minden tagjában, teljes lényében,
a faunt láttam táncmozdulataiban.
Máskor
útnak indult, a vadonból kilépve
a töltésre ült, szarvával letépve
röptében a lepkét.

S volt úgy,
hogy a kentaur átúszta a folyót,
emberi bőrén s szőrén fodrai
a víznek, majd pár lépést tett a sásban,
szaglászgatott és nagyot nyerített,
s másnap reggel a fűvön
sarkának nyomai.

Meztelen nők

a messziségben, a mező szélén
mentek, kosarat s kévét cipeltek.
Egy reggel hárman a szökőkútnál
álltak, az egyik beszélt, szives volt.
„A követ úgy faragd,
hogy formájában a képzeleted
hű legyen hozzám s vésd ki a mosolyt.
S a tűnőben hűgaim sodró táncát
figyeljed, élvezzed,
a táncolókat, egymásra fonódnak
és dalolgatnak, lásd a karok táncát.“

S lángját éreztem orcámon a csóknak.

A gyümölcsös, az erdő s a mező
zsibongott és a szökőkút szikrázott,
különös kacaj szökkent át vizén.
A három nimfa náddal a kezében
táncot lejtett s a rőt faunok hada
közelgett, amíg túl a gyümölcsfákon
az enyhe légben szólt a fuvola.

A láthatárral összhangzó varázssal
rengett a föld, kentaurók vágtattak,
botot lóbáltak s nagyhasú kancsót
a satyrok s míg guggoltak, testük
reszketett rajzó méhek csipésétől,
bíborszín ajkon őrző hangok,
és könnyű léptek, paták, vad sörények
szeszélyében és bőszi örvényében
a váza görbült hátlapján az élet
vihar-ereje kirajzolódott
s komoly-nyugodttá vállott szenvedélyek.

Az érett földnek bőségeiből
édes részegség ömlött agyamba,
s gyümölcsillatban s taposott szőlőben
s zuhanó paták, szálló lábak útján,
lovak és kecskék bódító szagában,
a szél kedvében s kacaj ricsajában,
mind e kavargót kőbe faragtam,
s a forró vérnek tüzes áramában,
s nyerítésben, a sors morájában,
kezem nyers s gyöngéd érintést érzett,
párázót s csókját a nedves ajaknak.
S kitisztult fejjel szóltam a hajnalnak.

Mámorom meghalt, munkám bevégeződött,
a váza immár egyenesen állt
talapzatán, a csendek világában,
s az élő márvány csigás erein
a messzi szélvész visszhangja zajongott,

körben istenek, kecskék, pucér nők,
be édesek és nagyfurfangos faunok
és ágaskodó kentaurók, míg nőtt
komor magányom, nőtt a végtelenbe,
hajnalt átkozva, könnyt az éjbe ejtve.

(Henri de Régnier)

Szerelmi ének

I.

Hajad puha, mint a szél
sirály-fény kebeled.
Kincset szívem nem remél,
békét alig lelek.
Ám otthonom legyen
sok érzékeny napod.
Mondjam, sors s hitvesem
így eggyé válhatott.

Karom dehogy viszen
elvarázsolt szigetre.
Csípős vér csók-izem,
álom nem ül szemedre.
Óráink keserűek,
partörző életünk.
Ködösek, ámde hűek,
mint útrakelt lelkünk.

Törött végzet tüzével
jaj-rögön közelgek.
Az agy fanyar bűzével
fáradtan kezellek.
Bölcsé tesz érintésed,
szelídséged nyugtat.
Csillaggyönyörűséged
jelöli az útát.

II.

Kecses, mint a lepke-csokor,
friss, mint napban nedves nyírfa,
mint gyöngyékes búzaszár,
s ha elmegyén, juhászkutya
s bárány a nyomába jár.
Szerény s tűrő, mint a harmat,
mint eb, ha urára vár,
okos, mint a hegyi menyét
s ha elmegyén, az öregek
szeme a nyomában jár.

Fenyves s fű közt olyan, kit a
halál kebelére zár.
Csodálkozóan, lemondóan,
s ha elmegyen, nővér-búval
szívük a nyomában jár.

III.

Díztelen s száraz legelőnk,
gyapjunk elfújta a szél.
Rossz ízű szánk és elgyengült
zabosunk, alighogy él.
A halász tóba nem néz,
a vadász őzre nem les.
Menjünk a tengerhez, várja
vendégét, a tenger szives.

Apáink sírdombja mellett
széthullt csónak árnya int.
Álmában a víz megfordul,
dagályán pár yacht bölint.
Szunnyadt vadkacsák fölött
a tengeri sas repdes.
Menjünk a tengerhez, várja
vendégét, a tenger szives.

Polcodon mi van, zsíros víz,
harcos éjért mi a bér?
Izmunk és erőnk és munkánk
mit kap, a hering mit ér?
Feje miénk, a többi
a cápák torkába vesz.
Víg gazda a tenger, várja
vendégét, a tenger szives.

Víg tenger, tán vized rozsdás
angol bárkádát hozza.
A legénység szállodában,
míg gépésze foltozza.
Szélvédett helyen sirály-
had hulladékot keres.
Bár nincs pénzünk, szabad tenger
vár minket, a tenger szives.

Apáink hajó-roncsai
partodon, szabad tenger.
Gőzöst vett a gazdag olcsón,
kit háború sohsem ver.
Széttépi hálónk s a hal
néki jut, be bőséges.
Az álnok víz vagyont tisztel,
vár minket, a tenger szives.

(Adam Drinan)

SZIRMAI KÁROLY:

Fogaskerék

— R é s z l e t —

Tölgyesi ott állt az esztergapad előtt, mikor belépett Gajinov, egy testes, tömzsi, fújtarcú, bedagadtszemű mester, kezében fogaskerékkel. Lassan, méltóságteljesen lépkedett, ezzel is hangsúlyozva kivoltát, személyiségét.

— Jónapot, mester! — köszöntötte mély, basszus hangján a sovány, de izmos, hidegkékszemű, koraderes Tölgyesit, aki érdeklődve várta, hogy mit akar.

— Ezt a fogaskereket hoztam — kezdte lassan Gajinov — ehhez kellene egy meghajtó-fogaskereket csinálni. Nekem most éppen nincs anyagom, a dolgom is sürgős — délelőtt ismét munkástanácsi ülés lesz — megkérem hát, csináltassa meg egyik emberével.

— Jól van, hagyja itt, majd megcsináljuk — válaszolta Tölgyesi kényszeredetten. Elutasítani ugyanis nem akarta, miért szerzett volna magának szükségtelenül ellenséget?

— És mikor lesz kész? A jövő hét elején eljöhetek érte? — tudakolta Gajinov, az esztergapadra támaszkodva.

— Lehetséges, majd meglátom — felelte Tölgyesi.

— Jó, akkor eljövök. Tudja, sürgős a dolog, az egyik vetőgéphez kell — mondta Gajinov.

S lassú, megfontolt lépteivel kifelé indult, majd felballagott az emeletre, ott benyitott a norma-osztályba, s mint aki odahaza van, kényelmesen letelepedett az egyik karosszékbe és tuskó fejét tenyerébe döntve, csendesen beszédbe ereszkedett. Most már csöppet sem volt sietős a dolga, a fogaskereket lerázta, műhelyében a többiek dolgoztak, ülésig majd elüti, eltereferéli valahogy az időt — gondolta. Beszélni ugyanis nagyon szeretett, csakúgy ömlött belőle a szó, ha rákezdte, de nem szaporán, sietősen, hanem szélesen, vastagon, zsírosan, kacskaringóson. Beszélte ő mindenről, mesterségéről valóságos előadásokat tartott, s látszott, hogy maga is élvezte mondókáját, sokkal inkább, mint műhelybeli munkáját, melytől, ha lehetett, szívesen szabadult.

Tölgyesi ezalatt, homlokát ráncolva, azon töprengett, hogy kinek adja oda a fogaskereket? Öt embere ugyanis mótort szerelt, s az együttest megbontani nem akarta. Dévity, Kurjákov, Puskás: legjobb munkaeői voltak. a másik kettő: amolyan gyorstalpalt. A többi mellé fogva ugyan húzott, de kiszakítva, önállóan alig. Végül is a sovány, kiugró ádámcsutkás, görnyedttartású Hrncsárra esett a választása. Az éppen valami gépalkatrésszel piszmogott, odadta hát néki. Nem sok bi-

zalommal ugyan, de ha a vizsgáztatóbizottság 1949-ben alkalmasnak találta szakmukásnak, hát most mutassa meg, mit tud. Talán mégis igyekeznék fog, hogy Gajinov előtt szégyenben ne maradjon.

Ő bizony nem szabadította volna fel. Sokkal jobban tudta ugyanis, hogy kicsoda. Abból a fajtából való volt, melyből sohasem lesz mester, csak kontár. Selejte, skartja a szakmukásnak. Mert amikor tanulhatott volna, nem tette. Kihúzta magát itt is, amott is. A műhelyben éppúgy, mint az iskolában. Visszaélt a helyzettel, konjunktúrával. Megérezte, hogy felkapták, dédelgették, kedvében jártak. Megkótyagosodott a jogtól, szabadságtól. Attól, hogy felettese többé nem büntetheti, szidhatja, ráncigálhatja. Sőt ő panaszolhatja be, ha sérelem éri. Kezdetben rá is kapott, hogy jelentesse. Semmiségért, koholt dologért egyaránt. Ahelyett, hogy mesterségét igyekezett volna elsajátítani. Dehát a kiosztott munka ritkán volt inyére. Többnyire kicsinyelte, fitymálta. Ő azért szerződött, hogy tanuljon — mondogatta — s nem, hogy esztergakést hűtsön, alkatrészt tisztítson, gorombán illesszen, ráspolyozzon. Nem akarta tudomásul venni, hogy minden tanoncnak el kell valahol kezdenie. Sem azt, hogy mestere elvégre nem végezheti az ő munkáját. Követelődött, hogy néki gépmunkát adjanak, javítást. S mert nem adhaták, a kapottat elhányta, félredobta, mikor iskolába ment. Másnap természetesen újabb munkáért jelentkezett. S midőn a mester a kiosztottat követelte, vállát vonogatta. Nem tudja: ott hagyta, nem találja. Hogy közben összetörték, kidobták, nem törődött vele. Nem gondolt rá, hogy a vállalatot ezzel megkárosíthatja. Sem arra, hogy mit jelent, ha a gyárüzem ötven tanoncából négy-öt ugyanolyan lelkiismeretlen, mint ő. Csak azt nézte, hogy mielőbb felszabaduljon. S minthogy az akkori idők kedveztek, célját elérte. A vizsgáztatóbizottság átengedte. Könnyű feladatot kapott, s azt úgy, ahogy megcsinálta.

Most azonban nehezebb feladat előtt állott. Mert ha három év alatt többször is dolgozott fogaskerékkel, sohasem egyedül. Vagy az idősebbekkel, vagy a mesterrel. De ezúttal teljesen magára volt utalva. Fordulhatott volna ugyan a mesterhez, de restellte. Anek meg sokkal sürgetőbb dolga akadt, semhogy tovább törődjék vele. Odaadta neki, hát csinálja. Később majd odakukkant s ellenőrzi. Hrncsár tehát nem tehetett mást, hozzáfogott a munkához.

Megnézte a fogaskereket, s elindult megfelelő vaslemezt keresni. Az öntvények, egymásrahányva, a műhely egyik sarkában heverték. Oda ment hát, turkálni kezdett és kiválasztott egy 25 mm-es vastagságút. Azzal visszament az esztergapadhoz s beleillesztette a befogadó tokmányba. Majd beállította a kést, megindította a gépet, s elkezdte a vaslemezt pontos méretre megmunkálni. A gép csendesesen, egyenletesen zúgott, tíz lépésnyire azonban már alig volt hallható, elnyelte az általános műhelyzaj. S közben szállt, röpködött a reszelék. Könnyebbje távolabbra, messzebbre hullott, a nehezebb forgács a tartóba vagy a földre. Hrncsár úgy helyezkedett el, hogy a röpködő vasszilánk szemét ne érje. Három óráig dolgoztatta a gépet, akkor elkészült s átment a maróhoz.

Ott először is beillesztette a vaslemezt az osztófejen levő befogadó tokmányba. Majd felvette a marót, beállította az osztótárcsát, s megindította a gépet, maratni kezdte a fogakat.

Alig hallatszott, hogy a gép dolgozik. Mintha vastag vattacsomó tompította volna le hangját.

Hrncsár meghajolva figyelte munkáját. Amikor azonban a maró először körülért, bosszankodva látta, hogy nem jól állította be, nem futja valamennyi fogra.

Sötét tekintettel nézett maga elé, s fejét vakarta. — Ezt jól megcsinálta! — Csak meg ne tudja senki sem, főképp a mester. Lopva körültekintett. De senki se figyelt oda, mindenkit lekötött a saját munkája.

Nincs más választása, új vaslemezt kell keresnie, s ismét nekifogni a fogaskeréknek. A mester talán észre se veszi, hogy rontott. Túl sok a munkája, a motor is leköti, kétszer már el is hívták, aznapi ellenőrzésre aligha kerül a sor — biztatta magát.

S újra odakullogott a műhelysarokba, hogy vaslemez után nézzen. Az elrontottat közben a selejtbe keverte.

Most jobban fog vigyázni — határozta el magát. S kétségtelenül élt is benne a törekvés, hogy ne rontson. De nem volt rürelme, hogy valamit végiggondoljon. S a számolásba is bele-belegabalyodott. Pedig a fogaskerékcsinálás megkövetelte a számolnitudást. Azt, amit az iskolában könnyen vett, elhanyagolt. S amit most, utólag, oly nehéz volt pótolni. Különösen, ha restellt valakihez fordulni.

Így történt, hogy a második kísérlettel sem volt szerencsésebb. Most meg az esztergapadnál tévedett. Hogy, hogy nem, a vaslemezt kelletténél kisebbre munkálta meg. Ezt azonban csak akkor vette észre, mikor a fogak felét már kimaratta. Mérgeződött, hogy ugyanúgy járt. De ezúttal sem szólt a mesternek. Ráér majd akkor is, — gondolta — ha számonkéri tőle a munkáját.

Bizonyára jön is nemsokára. Mert ha tegnap megúsza, aznap semmi esetre sem fogja. Előző nap is csak véletlenül múltott, hogy nem volt ellenőrzés. Pedig jobb lett volna, ha túlesik rajta.

Talán mégis bejelentené a dolgot — villant át pillanatra az agyán. Kötelessége is ezt diktálta. De hogy odamenjen, s elmondja, mi történt, nem, nem, azt mégsem! Különösen mások előtt. Akkor már sokkal jobb, ha itt tudja meg. Itt mégis keményebben állja. S majd csak átesik ezen is.

Le is tette az elrontott fogaskereket, s elővette félbenhagyott munkáját. Inkább azt folytatja, semhogy előlről kezdje az egészet. Mestere ügyis rájönne, meg ideje se volna már reá, hogy megcsinálja. Akkor meg ott egye a fene! S nem gondolt rá, hogy kontárkodása, alig két nap alatt — anyag-, idő-, munkabérveszteséget és gépkoptatást beszámítva — majdnem 1200 dinárjába kerül a gyárnak.

Ám nem folytathatta sokáig a javítást, mert délfelé odajött a mester.

— No, hogy állsz, Hrncsár, a fogaskerékkel? — tudakolta.

Az letette az alkatrészt, s kajla tekintettel reá nézett.

— Sehogy — válaszolta érdesen. — Elrontottam.

— És miért nem jelentetted? Hogy megmutattam, vagy segitettem volna. Vagy miért nem fordultál a többiekhez?

Hrncsár szótlahul megvonta a vállát.

— Hát miért fizet téged a gyár? Nem azért, hogy a kapott munkát elvégezzed? — kérdezte Tölgyesi számonkérőn.

— De azért — válaszolta Hrncsár fojtottan.

— Nahát. De te csak a fejed után mész, és sohasem akarsz az emberre hallgatni. Így pedig nem viszed sokra — mondta Tölgyesi, hűvöskék szemét reáfűggesztve. — Menj, folytasd a munkádat, de többé ilyesmi elő ne forduljon. Megértetted?

— Meg.

— A fogaskereket pedig add ide, majd én megcsinálom.

S amikor amaz átadta, sarkon fordult s kiment.

Hétfőn délelőtt beállított Gajinov. Már messziről kérdezte:

— Hé, mester, kész a fogaskerék?

— Kész, kész, elviheti — nyugtatta meg Tölgyesi. S felvéve az esztergapadról, odanyújtotta a másikkal együtt a testes, arcát törölgető embernek.

— Hát köszönöm, mester — hálálkodott vastag kenetességgel a kövérség. — Majd megszolgálom. Legközelebb majd én csinálók maguknak.

— Csak fordítva ne legyen megint — incselkedett Tölgyesi.

— Ejnye, ejnye! Maga rosszmájú ember! — De már megyek is, tudja, sietős a dolgom — mondta Gajinov elkészülőben, s megindult a kijárat felé.

— Tudom, tudom — kiáltotta Tölgyesi utána. — Csak valahogy el ne késsén!

— Hogy maga milyen csipkelődő ember — szölt, pillanatra visszafordulva, Gajinov. — De várjon, várjon, még visszakapja — fenyegette meg tréfásan az ujjával.

Mikor már elment, Tölgyesi odafordult Kurjákovhoz:

— Ez is megéri a pénzét.

— Meg — válaszolta amaz. — Csak az a baj, hogy ma még több is van belőle a gyárban.

Ács József rajza

NÉMETH ISTVÁN:

Parasztkirályság

— Elbeszélés —

Megfullad az ember és felforr az agyveleje ettől a nagy portól és ettől a pörkölő nyárvégi hőségtől. Az akácok némán és mozdulatlanul állnak, mintha ájulatra merevültek volna. Csönd van, a hangokat le-tompítja ez az olvadt forró levegő. Nem a nyugalom, hanem a tehetetlenség ömlik szét a falu széles utcáin.

Május óta egy csöpp eső se!

Az éjjelek forrók és harmattalanok. A föld tüzel és szikrázik, örült szomjúságában. A búza nem fizetett. A kukorica nem tudott megkötni, sok helyen képtelen volt az üstökét kihányni. Levelei összepöndörödvé, megfonnyadva kókadoznak lefelé. A kender semilyen, a cukorrépa semilyen, minden semilyen: semmi se lesz! Ha szél kerekedik, mintha kemence torkából fújna, olyan forró. Az ember szemét égeti ki.

A kutak fényes, hűvös szemei bevakultak. A Bara mint egy ott-hagyott kígyó bőre. Felrepedezett medrének mély hasidékai az egekig kiáltanak.

De eső már május óta egy csöpp se!

— Mán kettőhatvan napjáé bajosan lesz meg, hallod — veti oda Bakos Péter druszájának, ahogy lépkednek hazafelé a munkából egy ká-bult naplementben, a felforrósodott porban suhogtatva nagy bocskoraikat. — Mer ha még be nem üt ez a szárazság... De bár hattam volna a fenébe az egízszt mikó hit a Gyura.

— Maj lesz valahogy.

— Lesz há. Nyilván sehogy... Há, neked nem mondom. Ketten vattok a gyereke, ajis lendít valamit, tejis, oszt így hát lesz. Otthon csak az asszony. De hollesz nekem? Aki ötömagamma vagyok, oszt nekem kő beteremteni mindent? Há.

— Télleg egy kicsit cifra.

— Cifra ám. Nem is kicsit. Mer ha lementtem volna arra a kubikra, akkó ott nem százat, hanem ötöt is meg hatot is megkeresett volna az ember. Abbú valahogy ki is tudott volna gyünni. De így? Ládd ott van az a malac is. Kintelen vagyok elanni, mer itt a kukoricának lőttek az idén. Azt meg, hogy úgy vegyen neki az ember, megette a fene. Többe kerül a káposzta, mind a hús.

Sietve igyekeztek hazafelé. Bocskoraik mélyre süppedtek és suhogva hányták fel maguk után a port. A nadrág fölött csak ing volt rajtuk, tönkrement, szétrugdosott csíkos dunnahuzatarabokból agyon-foltozott ing. Kiskabátjuk a kenyérhordó zsákba gyömszölve lógott a vállukon. Avas, izzadságtól kivirágzott kalapjuk alatt gyöngyözött a ve-rejték. Elöttük egy fél düllönyire buggyos, lenge vászonnadrágba öltö-

zött lányok mentek, hangosan dalolva. Mögöttük egy nagyobb csapat ember buzgó sietésben, szintén szövetkezetiek. De ők leginkább kettesben mennek ki is, hazafelé is, egyfelé laknak a faluban, szomszédok. Néha kocsi futott el mellettük s úgy felverte a port, hogy nem lehetett benne látni. Kilómétert is gyalogoltak, hogy egy szót se szóltak egymáshoz.

A nap már szinte zuhant lefelé, lobogó lángcsóvái csapkodták a falu fának üstökét, de a hőség nem hagy alább, csak valamivel tompább, fullasztóbb; az élet ájult lihegése lüktet a levegőben. Néhol egy-egy magánparaszt poros, fonnyadt fatty-nyalábot vet a kocsiderékba, hogy elinduljon hazafelé. Mára befejeződött a nehéz munka.

A tarlókon a lyukak szájába kiültek a mezők örök muzsikusai s ez a halk, de álhatatos ciripelés úgy tűnik, mint a föld és az egész kinti világ ütemes, nyugodt szép lélekezése. Ettől a zsibbasztó muzsikától szebb és szelídebb alatódalt aligha ismer a föld fia.

Hazaértek.

— Menünk hónap is? — kérdezte a kiskapu előtt a szótlanabb Bacsa Péter druszájától.

— Hát hagy szaporoggyanak a napok.

— Akkó maj beszélök.

— Jó.

Bakos Péter belépett a kiskapun. A konyha ajtóból egyszerre három maszatos buksi fej kukkantott ki, majd úgy festett az egész, mintha fecskéfészek kis gyámolatlanjai dugták volna ki fejüket a hazaérkező apának. A három kis lurkó mezítelen fenékkal ülte a meztelen konyhaküszöböt, s egy tálból kanalaztak valamit, állukra és kis pöndölyükre folytatva a híg ételt.

— De esztek — szólt oda az apjuk s alig tudott tőlük belépni a konyhába.

— Anyátok?

— Odabe van — mondták mindnyájan.

— Itt vagyok — lépett ki a szobából az asszony, egy egyszerű festőruhába öltözött, vékony, harmincévkörűli halványképű asszony.

— Há... főzté valamit,

— Főztem egy kis levest.

— Örökké csak az a leves.

— Mondd mit tuggyak?

— Hát egy kis paprikáskrumplit nem lehetne eccé-másszó? Mindig az a leves. Az csak átszalad az emberen oszt éhes tüle mingyá.

— Jaj, nagy úr máma a krumpli! Nemtom a vadráton lesz-e két zsákka? Nincs alatta. Vagy ahun van is, olyan mint a klikker.

Csöndesen beszélgettek. Az asszony kihozta a kémény alól, a tűzhelyről a leveses fazekat, az asztalra tette, mellé egy kanalat és egy darab kenyeret.

Az ember a konyhaajtó sarkára akasztotta fel a kalapját, asztalhoz ült, kétfelé törte a szelet kenyeret, egyik darabba nagyot beleharapott, félrefordította a fazekat és lassan szűrösölte a levest.

— Jólaktatok? — nyúlt le az asszony a tálért.

— Jó, csak a Jóska olyan gyorsan lafattyol, mint a Bundás.

— Majd a percire csapok a Jóskának csak elegye elületek...

Kék még?

— Leves nem.

— Hát mi?

— Hurka.

— Jaj te öttünkötött, hunnan jutott eszedbe? Az csak télen van. Aló kifelé, mennyetek jáccani még egy kicsikét, mer aztán fekvés lesz. Nagy vihározva szaladtak ki.

— Ménem acc még nekik valamit?

— Mit annék? . . . Mondtam má neked is, hogy kék venni paradicsomot főzni télire, paprikát meg uborkát savanyítani. Ott ának az üvegek üresen. A Julisnak meg má tele van a stelázi, majle szakad.

— Kukorica van má elég a malacnak?

— Te tod.

— No látod. Julis vehet, ott ketten dógoznak, itt meg magam oszt hányan vagyunk.

— Mé nem menté te is a kertészetbe dógozni oszt ezt-amazt néha úgy is hozhatná?

— Hogy hogy úgy is?

— Hát úgy: Elnézem a Piros urát, olyan biciglive tol néha haza, hogy no. Annak lehet?

— Annak se lehet, csak éhetetlen. Tuggyák má, neféjj tuggyák má kik lopják a zadrugát. Maj rájuk kallantyúzzák azokra a zajtót, ne féj.

Elhallgattak. Az ember félretolta maga elől az üres fazekat, rákönyökölt egyik kezével az asztalra s tenyerével dörzsölte borostás állát, nyomkodta és simogatta fehér homlokát. Az asszony levette az asztalról az edényt. A konyha közepén csöndesen elmosogatta a csetrest. Aztán az ajtófélfának támaszkodott, nézett ki az üres udvarba egy feketére sült kenyérhajat rágcsálva, amit a kicsik letettek, mert nagyon keserű. Sokáig szótlankodtak.

— Ja — szólalt meg végre az asszony — vótak a házbéré.

— Oszt?

— Hát oszt nagyon fölátott a Kati néni, aszongya vagy fizetitek rendszeren, vagy ő főmond. Aszongya más többet is anna, tik meg ezt a keveset is olyan kína fizetitek.

— Oszt te mit montá?

— Semmit. Mondom maj fizessük. Mondom elsejin tán hoz a Péter pizt oszt maj kifizessük.

Péter fölállt és elnézett valahová a kémény alá.

— Megette a fene az egíszet — mondta kesrű lemondással az ember.

— Nézd, valamit kék csináni, nem?

— Kék hát. Ószre nyilván én is itthagynom a szövetkezetet, oszt valahun szétnézek. Így má megtempul az ember.

Azzal belépett a szobába, ahol a szögletekből és a szekrény mögül lopakodott halk, puha, óvatos léptekkel az esti komály. Lerúgta kemény, poros nagy bocskorait és ledólt az ágyra. Egy darabig mereven nézte a gerendákat, aztán lassan lehunyta szemét. Úgy, nadrágostól aludt el.

Szépen bealkonyodott. Mintha hamuba mártották volna az egész falut. A csillagok egymásután kigyúltak és hirtelen úgy elszaporodtak az égen, mintha egy óriási magvető egy kézlendítéssel hintette volna el nagy kötényéből. Úgy reszkettek ezek a csillagok ott fönn az éj sötétjében, és úgy lövelték ki magukból a fényt, mint a könnyecseppek a szem-pilla hegyén. Mint az égő, forró, gyöngytiszta könnyecseppek Péter felesége szemében.

Mária hosszan elgondolkozva, egymagában sírdogált itt a konyha-ajtó félfájának támaszkodva. Mintha álomból ébredne, tért hirtelen magához, letörölte szája sarkából az odagyülemlett sós könnyeket, és elindult a kiskapu felé. Megállt a ház előtt és hallgatózott. A túloldalon, a

nagy eperfa környékén halk seppegést, majd élénk gyermekcacagást hallott.

— Józsi! Gyöttök má be!

— Megyünk!

Bent előkereste a gyufát és meggyújtotta a bokszoskatulyából szerkesztett zsírmécesest. A gyér világnál és az illegő-billegő lángnál nagy és furcsa árnyékok dőlöngtek a falon, melyek ijesztőbbé varázstolták ezt a nyomorult, régimódi szabadkonyhát. A millió légy felzúgott a mennyezeten, mint kaptárban a méhek, ha háborgatják őket.

(Ha a mécsvilág helyett kétszáz as égő ragyogna a mennyezeten, az se volna kár. De éppen tegnap panaszkodott a szomszédasszony, hogy ő is a negyvenes helyett tizenötöst csavart be, hogy ne fogyjon annyi áram. Meg a Molnárné is mondta valamelyik nap, hogy a nyolcas lámpába ötös belet húzott, mert alig önt bele petlórjomot, már nincs is benne, az pedig nagyon drága, a petlórjom. Olyan drága, hogy Mária meg se veheti, inkább égeti ezt a kormos szalonna tetejét, amit különben úgy is a macska enne meg.)

A gyerekeknek nagy élvezet ám eljárászkodni a méceses lángjával. Szalmaszálat tartanak oda, kiparaszítják, és tüzes köröket rajzolnak a levegőbe.

— Vetitek e mingyá! — szól rájuk élesen az anyjuk. — Az ágyba pisátok, csak tüzeskedjete.

Akkor hát csak nézik a lángot, nagy gyönyörűség az is, hogy hogy táncol és bókol ez a tüzes nyelvecske, és milyen szépen serceg a fekete zsír.

Addig az anya vizet önt a lavórba, tűzhelyre teszi, szárízikkal alágyújt s melegíti. A sporhetajtó keskeny nyílásán kivetődik a fény s az ellenkező falon a kemence szája fölött olyan vidám táncot jár, hogy azt bámulva az asszony szíve is megnyugszik. Amikor a víz kész, akkor először a legkisebről húzza le az inget, a lavórba állítja és lemossa maszatos testét. És így sorjában a többit is. Amelyik kötözködne, annak a meztelenjére csap... És aztán újból visszakerül rájuk az ing, ugyanaz persze, nem pedig egy illatos fehér tiszta ing, istentől való vétek volna az. (Esetleg szombaton váltanak inget, addig is míg kimossa és megszáritja az anyjuk, benn várakoznak, szegények, pucéran. Mert a ruháért megint pénz kellene, de sokkal-sokkal több, mint a petlórjomért.) No és aztán szépen sorban lefekteti őket az anya a puszta ágyba, takaró most nem is kell, úgy is lerugdosnák, forrók az éjszakák. Az asszony mit is csináljon most még? Hát ha esetleg a férje lajbijára kell egy folt: ráveti; a fehér vászonszalvétába becsavarja urának a holnapi kosztot: kis kenyeret, szalonnát, hagymát és egy csipetnyi sót, aztán pedig ráhajtja a konyhaajtóra a kallantyút, elfújja a pislancsot és nyugovóra tér az ember mellé, aki úgy hortyog, hogy alig lehet mellette aludni.

Egyszer aztán mégis megeredt az eső.

Nyugat felől csúnya fekete felhők közeledtek, veszett vágatásban, úgy kavargtak-gomolyogtak előre, kúsztak mindig feljebb, hogy egy pillanatra mindenütt megállt a munka s nézték az emberek. A szél, a vihar előhrinöke sietett tudatni az emberekkel, hogy húzódjonak fődél alá. Bólogattak a fák, a por felkavarodott, mintha minden felébredt volna szundikáló mozdulatlanságából. Suhogott, zúgott minden és a levegő egyszerre lehült.

A szövetkezetiek éppen a kendert vágják. A kender vékony volt és kicsike, kis kézikaszával vágják, rendre, mint a búzát. A rengeteg levágott, bekötetlen kendert felkapta a szél és össze-vissza kúszálta.

— Nem lesz itt más, csak a nagyfene szél — mondták néhányan.

— Nem a. Nézzetek csak oda, a falu fölött füstöl má mind a veszett fene.

— Por.

— Nem por az, hanem eső.

— Tán jó lenne behúzózni.

— Emberek, gyerünk befelé, mer ez rögtön ideér!

Nagy lármával vállukra emelték kaszájukat és elindultak a közeli tanya felé.

— Senki se hagyott kint semmit? — ordított egy hang, mert a szélben, zörgésben, csattogásban nem igen lehetett már hallani semmit.

Mindenki végignézett magán, de minden megvolt.

— Akkó mehetünk — ordította ugyanaz a hang, habár az eleje már jól elkocogott.

Örült irammal kavarogtak előre az óriási felhőgombolyagok. Mint egy megvadult csorda: megállíthatatlanul. Csattogott és dörgött, mint a végitélet. Az emberek lefelé forgatták kaszájuk hegyét, nehogy a vilám belecsapjon. Buzgó kocogásukban még a szél is segítette őket befelé. Az eső már a sarkukban porzott.

A pásztorok ijedt futkározással kergették be az állatokat. A koszik sebes vágatásba kezdtek a közeli tanyák felé. Loholt minden élő földel alá, mert a vihar magasra tartott ujjal fenyegetett. Percek alatt elnéptelenedett a határ.

Zuhogott az eső. Mintha csak dézsából öntenék. A tanyaudvaron összeszaladt a víz. A kacsák vidáman brutykáltak benne.

— Hát ha egy hónappa előbb szánnya rá magát — mondja egyik ember, de a mondatot nem fejezi be.

— Akkó még no — toldja meg a másik.

— No így is azé...

— Há a répára, kertészetre... szomjas a föld..

Állnak a fészker szájában a kendervágók, s nézik az esőt. Van ezen mit nézni s elévelődni rajta, hogy mért nem esett idejében, akkor amikor kellett. De mostmár ha esik, csak essen, hisz a föld lelke is kiszáradt már. Hát csak essen.

— Olyan ez a zidő is, mint a Barna Gáspár, az is akkó lépett be a szövetkezetbe, mikó már otthon mindene elfogyott, mondja egy kövér kis sutabajszú ember.

Ezen van aki hangosan nevet, van aki hallgat. Akik nevetnek, azok tudják mit nevetnek: odagyütt a Barna Gáspár, ahun szintén semmi sincs. De akik hallgatnak, azok is tudják mért hallgatnak: mert ez a sutabajszú mindennel tele van, mégis ócsárolja a szövetkezetet, hogy ez ilyen meg olyan, itt az ember csak lerongyolódik. Ezzel aztán két pártra is szakadnak a kaszások: a hallgatók pártján van Bakos Péter is szomszéd druszájával, a brigadéros, egy vörösabajszú nagy mélabús ábrázatú ember és egy gyerkőc. A sutabajszú pártján is olyan formán.

— Ked is nyilván azé gyütt ide, nem? — kockáztatta meg a brigadéros a sutabajszúra nézve.

— Nem, én öntudatbú. — Ezen megint nevettek a nevetős kedvűek.

— Mindig az vartyog, akinek jó áll a fejeajja.

— Az vartyoghat is.

— No-lássák!

— A régi világba is úgy vót: a gazda mindig azt hajtogatta: így nem lehet megélni, úgy nem lehet megélni, az a szegíny meg aki nála dógó-zott, az hallgatott, mer hát akkó mit szójjon ó.

Ezt is a brigadéros mondta, de egyenesen a sutabajszúnak, aki most hirtelen nem tudott mit szólni, csak mégjobban elvörösödött pedig amúgy is igen vörös pofacímere volt.

— Ke még nem igen tuggya, Pista bácsi, hogy mi az a szegínység — segített a brigadérosnak a méla nagy ember.

— Bajosan — húzta oda Péter is csípősen.

Most nagy csattogással, dörmögéssel, borig ázva, maga mellett tolvá a biciglit — megjelent a fészter szájában Varnyú Jóska bácsi, a szövetkezet elnöke.

— No ke aztán!...

— Aggyisten!

— Aggy...

A biciglit a falhoz támasztotta, kalapjából kicsapta a vizet, a zseb-kendőjébe megtörölte az arcát, közben kedélyesen mondta.

— Vótam itt a külső tanyán, látom én, hogy borul, de mondom abbul vagy lesz valami vagy se. Itt a Horvátokná látom má, hogy... de olyan hirtelen gyütt, hogy... mikó ideértem má le köllött szánom a bicig-lirü... A kender hogy áll?

— Hát azt má előbb is megtehették vóna.

— Mé nem köttétek?

— Ki a fene gondóta vóna ezt?

— Igaz.

Hallgattak.

— Mi újság, Jóska bácsi?

— Mi? Vótam regge a Nyegosba. Tagosítás lesz mégis.

— Hát azt bizon szét hánta a szél istenesen.

— Most meg is lesz. Maj zúgnak megin a népek... Nyilván ekap-juk túlük, a cérnagóracoktú a Velker-tanyát. Nekik meg odannánk a moholi út balfelit. Hogy ne járjanak má át örökké a falunkon, nekik ez nagyon messze van, nekünk meg nagyon alkalmas az. Egy tagban van ott valami ötszáz hold.

— Szóval tönkretették azt a tanyát mosmá oszt hannák ott? — kér-dezte enyhe mosolygással Pista bácsi, aki semmit se hagy szó nélkül. — Egye a fene, maj rendbehoznánk mi azt, gyüvőre megnézhetik, hogy néz ki — lelkesedett a brigadéros.

— Hát, van ott akkora gazdasági udvar, meg jó pár lakás, néhányan elis lakhatnának ott — toldta meg Péter szomszédja, s ő se tudta miért, de a druszára nézett, mintha tőle várt volna választ.

Azonban Péter nem szólt, csak tűnődött.

Kinn az eső amilyen hirtelen jött, olyan hirtelen csöndesedni is kezdett. Néhányan kiálltak a tanya végére, s látták, hogy nyugaton fel-hasadtak a felhők és kiragyog a csodálatos tisztaságú kék ég.

A tagosítással s a földcserével valóban nagy port vertek fel a pa-rasztok között.

Az a láрма, az a vad gyűlölködés, az az isten átka! Pedig már kezd-tek az emberek megnyugodni a faluban mióta eltörölték a beszolgálta-tást, csak itt-ott esett súlyos panasz a nagy adó miatt.

Most újból nagy csapatokba verődtek össze s latolgatták az esemé-nyeket, majd heves vitává, sőt szitkozódássá mérgesedett egy-egy ilyen tanácskozás. Még nyílt verekedésekre is sor került.

A szövetkezetiek szidták a magánparasztokat, hogy mért állnak ők is közéjük, ennek a nagy gyűlölködésnek csak ők az okai. Az apa a fia ellen fordul, a testvérek nem beszélnek egymással, a szomszédok, azok a jó szomszédok, akik eddig úgy tartották, hogy a jó szomszédságnak párja nincs, most azok is majd megölik egymást egy kanál vízben. A valamikori nagyparasztok és az örökké spekulációkban szenvedő egykori kövér kereskedők teli tüdővel fújják a fűzet. Azok a parasztok pedig, akiknek a birtokuk beleesett a földcserébe, átkozták a szövetkezetet, meg még azt is, aki behozta az országba. Mert most már egész nyugodtan lehetne élni, ha nem volna a szövetkezet, de ez kihozza az embert úgy a sodrából, hogy legjobb lenne má, ha megindulnának azok az atomok, oszt vége vóna ennek a cudar világnak, mer annak a legjobb aki régen begebédt má.

A szövetkezeti földeken is nagy vita kerekedett, különösen abban a csapatban, ahol a kövér sutabajszú Pista bácsi is dolgozott. Ő ritkán járt ki, ilyenkor ott kellett lennie s inkább a nyelvével, mint kezével dolgozott.

— Majd a Zejzenhóver mindent elintéz — vágta ki most is nagy bölcsen.

— Majd el.

— Megereszti a zatomokat, oszt végelesz a tagosításnak is, szövetkezeteknek is, meg ezeknek a nekemistáknak is e.

— Akkó lesz csak kennek keserű Pista bácsi — vetette oda a brigadéros, miközben megnyálazta a cigarettapapírt.

— Szóval ke asz' lesi? — kérdezte Péter szomszédja.

— Lesi a fene, de mosmá más nem lehet hátra. Ha aszt megválasztják, megis csinálja. Az katona. Tábornok.

— Szegényember fűzetne arra is rá — mondta Péter, elcsavarva a fejét valahova a falu felé.

— A szegényember így is ráfűzetett. Mer mire való kitúrni most azt a kis parasztot a föggyirű, oszt odavetni neki egy tarackosat; kinek ártott az a szegíny?

A brigadéros egyszerre földühösödött.

— Ke örökké mássa van ekeveredve. Ménem segítette ke őket abba a régi jó világba? Akkó pedig tehette vóna ke. Mos van el annyira velük?

— Nézd, Sándor az akkó vót, most egísz máskébb csinánám.

Ezen keserűen nevettek.

— Tuggyuk, Pista bácsi.

Egy kék egyberuhás, szokésapsás, nagybajszú ember, aki Amerikából kapta ezeket a cifra holmikat, jól elnyújtva, gúnyosan odamondta:

— Tuggyuk bizony, István gazda.

— No neked is, András, biztos jobban állt a szénád nálam, mind most.

— Há, mer most hajnába két órakkó nem jelenik meg senki az ablakom alatt gatyába oszt bekaját, hogy virrad má az istenedet.

Erre merev csönd lett. A sutabajszú arcába szaladt a vér.

— Mondhattok amit akartok, de ez a tagosítás is csak azé van, hogy feljavítsák a szövetkezet föggyit. Mer má mindent a tarack nyöt be.

Erre a brigadéros szinte megveszedett.

— Az istent kebe, hát mé hatta ke, hogy mindent benyőjjön az a tarack? Mé nem tolja ke ki a pofájját, oszt dógozik mind a többi ember?! Minek gyűtt akkó ke be a szövetkezetbe? Csak ríl itt ke, meg lázit?

— Elég, elég, te akarsz itt engem tanítani a dologra? Maj meg tanítanálak én benneteket, a kapálásra, csak várjatok!

— No az a világ is emút.

— De el ám — nevettek jóízút az emberek.

Pista bácsi fogta a kislajbiját és se istenálgya, se semmi csak elment.

De a brigadéros nem tudott lecsillapodni, fújta tovább.

— Hadd rá, nem érdemes az ember lelkit veszteni érte — próbálták megnyugtatni többen is.

— De csak énrajtam ána, maj repúne innen, mind a huszonegy... Még ő akar jót...? tunná hogy mint kék... Neki az vóna jó, ha az ispán ott ána az ember háta mögött egy ustorra. Nyilván neki az vóna szép... A zsákokat ne dobájjátok, lénijára kúpozzatok, még a göröngyöt se üssétek szét, mer fáj neki, de a béresse fiát azé véresre verte...

— A fiamat — tette hozzá a szokásapkás.

Idegés csend támadt. Az a pár ember, akik a sutabajszú pártján szoktak lenni, egész nap hallgattak.

A faluban is ehhez hasonló veszekedések voltak s általános vélemény volt a magánparasztok között, hogy a tagosítás és a földcsere csak azért történik meg, hogy a szövetkezet följavítsa földjét. De pár hét mulva elült a zaj, és beletörődtek ebbe is az emberek, hiszen úgy megszokták már a zaklatásokat. A földcsere aránylag békében és megértésben folyt le.

Egy emberrel azonban majdnem nagy baj történt.

Szóltan kis ember volt örök életében, nem állt az össze soha senkivel vitázni, őtöle akár fejetetejére állhatott volna a világ azt se bánta volna, csak őt ne bolygassa senki.

Talán most is élhetett volna csöndes, nyugodt kis világában, ha az a nadrágszizjnyi földcsekéje nem éppen a szövetkezeti birtok közé ékelődött volna be. Eddig is kellemetlenség volt kerülgetnie a dohogó Hoffernek, de azért mindig tiszteességgel kikerülte, mégcsak véletlenül se gázolt rá tuskés talpaival. Most azonban Hajdú Janit is beriferálták a szövetkezeti irodába a földcsere ügyben.

Be is ment ő szépen és megmondta, hogy ő bizony nem cserél még az isten fiával se. Mikor magyarázni kezdték neki, hogy ott nem maradhat, meg se hallgatta őket, hanem hátat fordított és hazament.

Valami rosszat sejthetett azért s egy reggel kiballagott egy ásóval a vállán. Ott volt a földje, még meg volt. Akkor elkezdett ásni. Olyan mély gödröt ásott, hogy alig látszott ki belőle. Még be se fejezte az ásást s már jött is a traktor. Jól sejtette ő azt. Ezért nem tudott az éjjel aludni. No de eltalálta mikor kell kijönni! A traktor egyenesen erre tart, maga elé vette az egészet, körösztebe szánt.

Kiállt a földje sarkára, maga előtt földbe szúrta az ásót és nyugodtan, mozdulatlanul állt. Mikor odaért a traktor, fölemelte az ásóját és elkiáltotta magát:

— Hó, megáni!

A Hoffer meg is állt.

A kormány mellett egy szökehajú, kékszemű, olajos lány ült. Csodálkozva nézett a kis emberre.

— Mit akar?

Hajdú Jani kilendítette a karját.

— Vagy kikerülni, vagy visszafordúni; itt nem szántunk!

— Má mé ne?

— Ez az enyim! — És maga előtt újból földbe vágat az ásót s olyan fenyegetően és szíriárdan állt ott, mintha maga az isten teremtetten volna oda.

— Maga kapott máshun, nem?

— Hallottad, én innen egy tapottat se!

— Ne komédiázzon ke, bácsi — s azzal megindította a traktort, de ijedten s hirtelen meg is állította, mert látta, hogy az az ember el nem megy előle. Akkor leugrott s bekocogott a gazdasági udvarra. Véletlenül éppen ott találta az elnököt.

— Gyűjön má, Jóska bácsi, nem tom mi lel itt egy embert — hadarta fuldokolva a lány.

A tehenész is kíváncsian hozzájuk csatlakozott s futva siettek a traktorhoz.

— Mia szentet csinál ke?

— Én? Tik micsinátok?

— Mennyik má ke. Mit akadéloskodik itten? Ott kapott ke a kaszálóba szebb darabot mind ez.

— Az nem az enyim. Ez az enyim. Ez vót az apámé is meg az öreg-apámé is. Ide rá nem teszitek a lábatokat — s olyan elszántság égett a szemében, hogy meghökkenettette az embereket.

A lány fölült és elindította a traktort.

— Ide csak a testemen körösztil — ordította a kis ember s a bűgő traktor elé vetette magát.

Varnyú Jóska a lábánál fogva az utolsó pillanatban rántotta el a kerekek elől.

— Meg bolondult ke — cibálta föl a földről az elnök és jól meg-
rázta az elszánt kis embert, akinek a homlokát ellepte a verejtek. Az minden erejét összeszedve, eltaszította magától Varnyú Jóskát, úgy hogy fölbukott a tarlón.

De ez idő alatt a traktor tovább gurult, átgázolt a keskeny földön maga után hagyva egy széles fekete sávot: a frissen felszántott első ekenyomokat.

— Túrjátok, legyetek vele gazdagabbak, de az isten ne adjon rá áldást! — Leborult az illatos barázdára és némán zokogott.

Megilletődve nézték a kis fekete öreget.

— Látod, milyenek az emberek!

A traktorista lány hátravetette szép szőke fejét és a győztes diadalával kacagott; az ő fiatal szívének már komikusan hatott az egész.

De nem csak a helyi szövetkezet és magánparasztok között éleződött ki a viszálykodás, hanem maguk a szövetkezetek egymás között is eleget civakodtak, míg zöldágra tudtak vergődni.

A Velker-tanya német birtok volt s így, mint az egész szomszéd német község, a telepések tulajdonába ment át. Szép gazdaság volt itt valamikor, egy tagban ötszáz hold, de az új testvéreknek nemigen tetszett, mivel távol esett a falujuktól s az oda-vissza való kocsikázással sok időt vesztek.

A földcsere révén javaslatot tettek a helybeli magyar szövetkezetnek, hogy elcserélnék azt a birtokot az ő falujukhoz közelebb eső földekért. Kaptak ezen a kőkecskei parasztok, hisz az nekik nagyon alkalmas volna, itt van a szájukban, nem is annyira a földért rajongtak, mert azt egy kicsit elhanyagolták ezek a testvérek, hanem az az óriási tanya, az a roppant nagy gazdasági udvar igen kedvükre való volt.

Meg is alkudtak s a hurcolkodás elkezdődött.

A baj is ott kezdődött, hogy a telepések igen nagy buzgalommal hurcolkodtak s minden elmozdíthatót takarítani kezdtek a gazdasági udvarról. Mikor a kőkecskei szövetkezet elnöke pár taggal kiment a tanyaára, nagy elámulásukra csak a puszta falak meredtek rájuk. Ajtók, ablakok kimozzgatva, vagy elhurcolva, az épületek roskadozó félben, kegyetlenül elhanyagolva, de mindez nem is bántotta annyira őket, hanem a magas drótkerítés a tanya körül, ami legalább egy milliót megér: felgöngyölítve és hült helye sincs. Az egykori kastély is elég árván ási-tozik, környéke benőve fűvel és mindenféle dudvával, a gyümölcsös elhanyagolva.

Varnyú Jóska bajszos ábrázata igen elfanyarodott, ahogy vizsgál-gatta ezeket a szomorú épületeket.

— Nem baj no, maj rendet teremtünk itt, gyűvő ilyenkorra meg-nézhetik. Mégse gyün annyiba, mintha újat építenénk.

— Annyiba nem, de lesz itt munka elég — tette hozzá Sándor, a sutabajszú Pista bácsi brigadérosa. Mert Sándor is kijött körülnézni, mivel az ő brigádja kapja el ezt a tanyát.

Ahogy vizsgálódnak az épület között, egyszer csak előttük terem egy nyurga, keskenyvállú, feketekalapos ember.

— No tán meg vót az üzlet, Jóska bátyám?

— Meg, de ládd hogy helbehatták.

— Há, sejtették ők má, hogy elmennek...

— Oszt abbú lesz valami, amit említettem má?

— Mit? — szolt közbe értetlenül Sándor.

— Tuggyák itt dógoztam én, még abba az időbe maguk közé csak földde lehetett belépni, ide meg annékü is, oszt ide gyüttem. De tudom is én, jó emberek, nem mondhatok rájuk semmit, de én bizon nem igen értem a nyelvüket, ha gyűlés is van, csak hallgatok oszt vetik ide, ve-tik oda az embert. Taval is megbüntettek ötezer dinárral, mer még va-sárnap is dógoztam oszt nagyon sokalták a munkanapjaimat. Nem tud velük úgy kidüllözni az ember. Hát ha ketek fővennének a magukéba, elköszönnék tőlük.

— Méne lehetne fővenni — lelkesedett hirtelen a brigadéros. — Inkább kivágni az olyat, mind az a sutabajszú István gazda, aki csak hát-ralendíti a szövetkezetet.

— Hogyne, Gyura, meglehet — hagyta helybe az elnök.

— Mer én dógozni szeretek, dógoztam is örök életembe, de azok közt olyan süket az ember, mer ha még érteném a nyelvüket...

— Jó, gyere föl egy nap oszt elintézzük.

Még aznap beküldték a panaszt a járásba, hogy legalább a drótkerítést adják vissza. De erre fölháborodtak a telepések is, hogy amit cse-rébe kaptak azokon a földeken egyetlen tanya sincs, meg otthagytak a birtokon több mint ezer kocsi trágyát, ami tiszta haszon a kőkecskeiek-nek. De a kőkecskeiek olyan lármás makacssággal ragaszkodtak a drót-kerítéshez, hogy jónak látta a két szövetkezet elnöke megtárgyalni és elsímítani az ügyet.

Varnyú Jóska bácsi át is karikázott egy nap a szomszéd faluba.

— Te, Bózsó, jó lesz elintézni azt a drótkerítést, mer még eccé hajba kapnak az emberek.

— Bogami, jeszte, én is ippen érzem aztat. Vigyázni kő arra. Te, Jóska bácsi, priznájes, hogy káptátok jó szálás. Én lent vótam Beograd. A tágok huzgáták el minden. Hágyuk. Jó lesz? — s megszorította a vénülő Jóska bácsi vállát ez a hatalmas, szép szál crnagórác.

Nevettek.

— Hogy mén a tiétek, Jóska bácsi?

— Hát, Bózsó, elég nehezn, de azé meneget. Hát tik?

— Jó. Nem legjobb, de jó.

Nevettek megint. A derék crnagórac hangosan és felszabadultan, Jóska bácsi csak a nagy bajúszát húzta szét és a szemével kacagott.

— A mágyár szeret maga — most kapálási mozdulatokat tett a kezével — kápáni,

— Lassan azé belássák, hogy lejárt arrú.

Most Bózsó arca elkomolyodott:

— Meglátod, Jóska bácsi, jó lesz a zadruga. Eztán könnyebb lesz mindig.

— Úgyis köllene, hogy megszeresse a nép.

— Mondom, jó lesz.

Most megint elmosolyodott:

— Tietek jó tunnak, káko sze kázsé?... megművelni, de olyan nagyon nem szeretik; az enyim szereti, az meg még dógozni nem tuggyá úgy.

— Megy ott má nálatok is, meg nálunk is van aki szereti a szövetkezetet. No menek — s nyújtotta erős, nagy tenyerét.

Bózsó megfogta s kézsorítás közben mondta:

— Ne haragudni, Jóska bácsi, a bratsztvó többet ér mind a drót. Vigyázni kell. No, nektek még ott marad még a szalma is. Akkó má semmi szó sem lehet magiknak... Az ádomás mikó fizetik?

Hangosan felkacagtak mind a ketten.

— De minden hájja megkent vagy te, Bózsó!

— Há, megtanulja az ember minden.

Még egyszer keményen kezet fogtak s vidáman búcsúztak.

Varnyú Jóska beleizzadt, mire le tudta csillapítani az elégedetlen kökecskeieket. De mégis megnyugtatta őket és az a fő...

Vasárnap délután. A szomszéd körtefáin már pirosodnak a levelek. Újból ideért az ősz, ez a szomorú tekintetű, de kedélyes, borotvált arcú, bölcs öregember. Mozdulatlanúság, nyugalom és csönd mindenütt. Az ég felöltötte a legcsodálatosabb kékből varrt palástját. Az emberek pedig a ragyogóra mosott fekete bőrükre felöltötték a szikrázó fehérségű ünneplő ingüket. A sarkon bandába verődnek, előveszik a kártyát és filkóznak. Az asszonyok külön csoportba gyülekeznek. Megtárgyalják, hogy ki született ki halt meg és kinek a lakodalmát tartják máma. Ezek mind olyan fontos dolgok, mint az embereknek a politika; enélkül az asszonyok süketek és nagyon tájékozatlanok lennének. A fiatalság gondosan és lassan felöltözik ünneplőbe s a napos oldalon mennek lefelé a faluba. Van legény, aki elmegy a lányért s ha már megtörtént az eljegyzés, akkor karanfogva sétálnak lefelé. De anélkül karöltve, világos nappal, az emberek előtt nem lehet menni. A kisebb, bimbózó csirilányok kegyetlenül kicsípve, összefogózkodva, viháncolva, gyors léptekkel sietnek végig az utcán. Örülnek és csodálkoznak azon, hogy estére már ők is, szüleik kíséretében persze, ott lehetnek a bálon. Csiklandós, édes szép érzések ezek. Aztán vannak az öreglegények, kik még mindig nem adták a fejüket a nőülésre, kusza kis kabátban, keskeny szélű perge kalapban, nyugodt léptekkel ballagnak lefelé.

Ünnep van tehát, nyugodt, méltóságos szép vasárnapdélután, ami csodálatos színbe, fénybe és hangulatba vonja az egész falut. Bakos Péter is kint ül a háza előtt egy kisszéken. Fején az ünneplő fekete kalap, aztán

az egyetlen valamirevaló ing rajta és az ideodás cejg nadrág, azért ideodás, mert se nem ünneplő, se pedig nem dolgozik benne. hanem olyan alkalmakkor húzza fel, amikor lemegy a piacra vagy a faluba. Mezitlábás lábán papucs. Frissen borotvált álla sima és ragyog. Legkisebb fia a térdén ül s játszogat vele, gügyög halk kedélyességgel. Megfogja fia csöpp tenyerét és pindurka ujjait olvasva mondja:

— Ez kiment vadászni, ez mellőtte, ez hazavitte, ez megfőzte, ez a kishuncutka mindmegette. Kusz-kusz-kusz...

Az eleven csöppség összehúzza a nyakát, hónalját összeszorítja s csak úgy ficáncol az apja térdén, mert hát fura. Úgy megkuszkurazza az apja. — Méd. Apa, no méd — biztatja apját a gyöngyszem emberke, akinek nagyon tetszik a játék s bele nem unna soha.

Akkor hát újra kezdik.

A szomszéd kiskapuban megjelenik Péter druszája, kezében kisszékkal. Körülnéz, majd egész lassan lépkedve elindul Péter felé. Péterrel szemben egy akácfa mellé teszi a kisszéket, rátelepszik és csak azután szóval meg:

— No ki van a banda?

— Hát a nagyszerű banda — mondja mosolyogva Péter. Kisfiát leemeli térdéről, talpra állítja: — No, gyerek, ereggy mosmá anyádhó.

— Oszt nem mész kártyázni? — intett a fejével Péter a sarok felé.

— Akórság. Tán azok közé a hürkülék közé?

— Olyan jános beszédjük van azoknak mind a...

— Én se szeretek köztük: piszkálódásra vannak meg csak.

— Hagy reszeje őket a maguk fenéje, előbb-utóbb ott lesznek ahun mink, akkó majd leáll a szarvuk.

— Nono... Hun jártá délelőtt, — kérdezte hirtelen Péter, megváltozott hangon.

— Kint az Etelné. Mé?

— Mer... nyilván, druszám, mégse hagyom még ott azt a rossz zadrugát!

— No meggondótad?

— Há... lemenek délelőtt oszt mondom ott a Jóska bácsinak, hogy így és így álok, kintelen vagyok kitürülközni. Néz rám az öreg, csudálkozik, hisz aszongya te örökké jó tag vótá. Rágja a bajszát, csóválja a fejét, mégis mé, aszongya. Előadom osztán neki bőveben, hogy itt az a házbér, három gyerek, az a zasszony se bír semmit lendíteni. Nézd, aszongya: vón kedved kimenni a Velker tanyára, ott van lakás, ott ellakhacc. Méne vóna, mondom. Nohát akkó aszongya, kimész oszt má házad is van. Igaz egy kicsit rendbe kő hozni, aszongya, dehát az nem nagybú áll. Fütő meg ott van. Meg aztán, aszongya, majd úgy nézzük, hogy — itt széttárta Péter kezét s látszott az arcán, hogy kellemetlen kimondani, halkabbra is fogta hangját — hogy valami kis segécsíget is nyujtsunk.

Összeráncolta homlokát és papucsá orrát nézegetve folytatta:

— Ha most egy kicsit elgondókozik az ember, tényleg azé... nem éppen úgy van az mind ahogy sokan mongyák. Ha nem lennék ott és ilyen helyzetbe kerülnék ki a isten törönne velem? Mehetnék fűhő-fáhó, a poncius pilátusig akkó se nézne az emberre a kutya se... Gondótam akármi-lyen nehéz is, majcsak kivergődik eccé, csak ne vóna köztünk az a rissz-rossz ember, akik örökké csak hátramoszítanak bennünket. Mer nem lehet az államnak se érdeke az, hogy lerongyológyunk. Mára még, igaz, méregdrága az a gúnya is. Nem veheti meg az ember. De maj forditanak

azon is. Mer nem vóna az baj, hogy nekünk egy napé száz dinárt írnak be, csak azé a száz dinaré kapna az ember valamit. Emmég nincs jó. De ez se lesz tá örökké, vagy mi a fene.

Péter elhallgatott és sokáig így ültek, csendben.

A kártyások bandájában egyszerre nagy lárma robbant ki és olyan harsogó kacagás, hogy arra fordították tekintetüket és nézték őket. Volt aki lefordult a kisszékről, annyira kacagott. De gyorsan elhallgattak a csöndben guszálták tovább lapjaikat.

Most a szomszéd szólalt meg:

— A mútkoriába kint jártam az új istállóknál. Mondom, megnézem má, hátha a mienk, hogy nézem no. Hogy micsoda gazdaság! Hát láttad te is. Azok a lovak, tehének, disznók. Hogy be van ott rendezve nekik minden. Én is akkó egondókoztam: nem éppen mindegy vóna mosmá itthanni a szövetkezetet. Emlíkszesz te is, hogy mikó megalakút, mink vót. Még egy gebe lovunk se, összeadtuk páran azt a maroknyi földet, oszt az vót. Mikó még az első tehénekre alkudtunk, én is ott vótam. Mos meg má van több mint kétszáz. Ló is olyan száz furma. Traktor kilenc. Azok a gyönyörű istállók is. Mennyit köllött azé dolgozni?! Csak gondolja meg az ember. Oszt mostmá otthanni? Áá! Mer nem mondom, nehéznek nehéz még mindig. De milyen nehéz vót eddig, mikó minden vasunkat ezé meg azé köllött odaadnunk, mer semmink se vót. Most meg má mikó valahogy lett vóna, beütött ez a szárazság. . . Én is amondó vagyok, druzsám, hogy jobb lesz ha nem mész sehova, hanem itt maracc a fenekeden, oszt dógozol, valahogy majcsak kivárjuk, mi lesz a túsó vége — fejezte be mosolyogva és elővette és kikattintotta a tózni tetejét, hogy sodorjon már egy cigarettát.

— Dehát nem tudod, druzsám, hogy aki dógozik az nem ér rá píz keresni — kacagott Péter jókedvűen. — Add erréb má, majd én is tekerrek egyet.

Csöndesen füstöltek.

Már a kis fekete cigaretta csutka a szájukat sütte, mikor a szomszéd megszólalt:

— Nemtom maj lesz-e belőlünk énekes halott, lesz-e majd abbú a parasztkirályságbú valami, amit Varnyú Jóska bácsi feszt emleget?

— Parasztkirályság? — nevetett Péter — hátha minden ember úgy istenigazabú megfogná a kapanyelit, nem olyan nyím-nyámok vónának, mind az a sutabajszú Pista bácsi is meg a hozzá hasonlók, lehetne is itt valamit csináni. Lehetne. . .

S ha már Varnyú Jóska bácsi mondja, akkor nyilván lehet is, mert ma már nem vesz kárba az a tengernyi sok drága parasztverejték.

STEFAN GEORGE:

A sziget ura

Ott valahol délen, mondják a halászok,
Fűszerben, olajban dúsgazdag szigeten,
Hol drágakövek csillognak a part fövényén:
Élt a madár, ki a földön állva elérte
Csőrével a legnagyobb fák koronáját is.
És amikor bíborcsiga-színű szárnyát,
Nehéz, alacsony repülésre nyitotta,
Mint a sötét felhőzet, oly komoran festett.
Nappal sűrű erdő mélye volt a tanyája,
De este a parton nézte a napnyugtát.
S az algaszagú, sós szélnek alkonyatán,
Dala oly édes, oly tiszta vala,
Hogy a delfinek akik baráti a dalnak,
Mind közelebb s közelebb úsztak a madárhoz
Szikrás vízben, mely tele volt aranyos tollal.
Így élt a madár már az ősi időktől,
És a Robinsonok látták néha csak őt.

De egyízben fehér vitorlákon az embert
Először hozta szél a szigetre,
Régi birodalmában szertetekintett,
Szárnyait széttárta, s jajgatva, sírva kimult.

Fordította: Ifj. Stadler Aurél

LUKÁCS GYULA:

Polizei-stunde

Buszk szűk utcáin, mint búsuló fekete kripták között a szél, minden este végigsuhant a „polizei-stunde“-t jelző kürtszó, hogy kaput nyisson a csendre. Ebben a néma lengyelországi városkában nem igen akadt már személy, aki a fenyegető kürtszóra behúzódott volna lakásába. Házai kihaltak, utcái még nappal is néptelenül tátongtak, s ha egy-egy őrzőjárat végigvonult az aszfaltokon, lépteinek visszhangja átdörömbölt az egész városon és ott halkult el valahol a volt uradalom istállóinak sárga falai alatt.

Buszk úgy élősködött Lengyelország testében, mint egy hatalmas múzeum. Mint egy ősi, ittfeledezt gettó misztikus maradványa. Katolikus templomát a lengyel idők alatt csak az uradalom cselédei és tisztviselői látogatták, akik alig jelentették a lakosok egy ötödét. A polgárságot a szent zsidók alkották, mereven tartva magukat az írás előregedett törvényeihez. Titokzatos alakú emeletes házakban laktak és boltozatos folyosókra nyíló szűk szobácskáiban, ajtatos szívvél, nagy tudniakarással tanulmányozták a talmudot.

A városka két népe jó viszonyban élt egymással. A zsidók nem zavarták a szent misét, s a lengyelek nem mosolyogták le a naiv áhitatot, ha beállt szombat komoly ünnepe. Rosszakarátú babonák, buta előítéletek nem választották el a két nép együttjátszó gyermekeit egymástól. Ha nem jött volna közbe 1941 barbár esztendeje, talán örök titok maradt volna ebben a békés fészekben, hogy néha születni is bűn.

A történelemnek ebben a brutális esztendejében végigdübörögtek Buszk utcáin a „Senderkompanie“ vérestalpú tankjai. Feketeruhás hóhérok terelték ki a lakókat a Lemberg felé vezető útra és helyezték el ebben a nyirkos kaszárnyában, amelynek ijesztő dombjain még száz esztendő mulva is csak sápadtan sarjadt majd ki a fű.

Ezután a gyilkos tatárjárás után elcsendesültek Buszk sikátorai. Az idegeiben összeroppant katolikus plébános hosszú nagypénteket fogadtatott híveivel, s még a templom harangjai is bús hallgatásba mélyedtek. A város szabad prédájává vált minden átvonuló katonaságnak, s rövid pár hónap mulva már a kirabolt temető rideg látzatát adta. A garázdálkodók kifosztották a lakásokat, az ajtókat ablakokat letépték, a lépcsőkorlátokat feltűzték és a szétépett ágyneműk toltömegei heteken keresztül úgy gomolyogtak az utcák felett, mint szeszélyes forgószélbe került fáradt hópelyhek.

Olyan lett a város, mint egy nyitvamaradt szájú halott, amely néma fenyegetésével szörnyű átkot szór gyilkosai fejére.

A holtra rémült lengyeleket nem érdekelte az esti kürtszó: A „Polizeistunde“. Azok már a kora délutáni órákban bezárkóztak vac-

kaikba, bereteszelték ajtóikat és reszkető kézzel vetettek keresztet magukra, ha automobil szirénája süvöltött végig az esten. Előhalottak voltak és a forradalomra serkentő tüzeknek szikrája sem parázslott lelkükben. A földkaszárnyák népe, ott a Lembergi út mentén, nem is hallhatta már a kürtszót. Ők igazi halottak voltak és nyugalmukat nem zavarhatta meg a koniuktura mulandó kis vézszignálja. Annál jobban érdekelt bennünket, munkaszolgálatosokat, a fasiszta mozgóvesztőhelyek halálra szánt legényeit. Ismertük a kemény utasítást, amelyet a „Feldgendarmerie“ mindig végre is hajtott, és nem akartunk könnyelmű özszeütőközésbe kerülni a felelőtlen golyókkal.

Ebben az esetben nem tudtam eleget tenni a tilos időszakot jelző komor kürtszónak. Dubnóból érkeztem állomáshelyünkre Busztkba, miután a honvéd-kórház, mint malária-gyanús munkaszolgálatost nem volt hajlandó befogadni. Fegyveres kísérőm, akivel egyébként jó viszonyban éltem, Dubnóban kedves ismerősére akadt és ott maradt. Harmadmagammal kifogtam egy nyugatra induló tehergépkocsit és a déli órákban indultam Busztkba.

Indulás előtt földiekre bukkantam Bocskay történelem-megvisei te várában. A pincében, a középkori börtönök rozsdás rácsai megett találkoztam két fiatal munkaszolgálatossal: Fenyvessel, a hírlapíróval és Deutsch-csel, a pappal. Silány szalmatörekön feküdtek viaszszárgán, fúrunkulusokkal borítottan, mint a bélpoklosok. Aligha talált még művész tökéletesebb modellt a siralomház vászonravetésére ennél a penészszagú cellánál. Keserű szájjal panaszkodtak, nem hittek a hazatérésben. Csak én voltam nagyfiú. Csak én igyekeztem adni a magában biztos fenegyereket. Lázgyötört, eszelős hangon, amely aligha lehetett meggyőző, hajtogattam kishitőségük felé:

— Hazamegyünk! Igenis hazamegyünk. — A háború már kitombolta magát, s csak azok nem térnek haza, akik visszaesnek akarataukban!

A zsurnaliszta erősebb volt. Udvariasan mosolygott az erőltetett vigasztalási kísérlet felett, míg a kis rabbi komor maradt. Egy pontra szegezte bágyadt szeméit és szinte zokogva hajtogatta:

— Nem, haver, mi zsidók nem térünk haza. Bennünket elítélt az Úr. Nekünk pusztulnunk kell és én még ma eltávozom. Nem látom többé szülővárosomat. Te remélhetsz, Te esetleg hazatérhetsz, de mi, soha. Ne lázadozz az Isten akarata ellen, ha értesülsz halálomról, és öleld meg helyettem Szabadkát. Én meghalok... Igenis meghalok... és velem együtt minden zsidó...!

Szörnyű utam volt Lengyelország hideg telén keresztül Dubnótól Busztkig. Szalmába fúrtam magam a tehergépkocsi kasában és nyitott szemmel néztem, mint fut a délután szürke színe haragos ultramarinba. Elrohantunk Radziwilovó üszkös romjai mellett, majd végtelen hőmezők meresztették ránk kékes fehérségüket. Beteg voltam, nagyon beteg és nem tudtam megszabadulni a haldokló pap jóslatától. Bár fáztam és szenvedtem az utat, mégis rettegtem Busztktól, ahol már beteljesült a rabbi sötét előrelátása. A kimerültség és izgalom dermedt álomba kényszerített és elvesztettem uralmamát értelmem felett. Arra ébredtem, hogy a kocsi megállt:

— Ébredj munkaszolgálatos, mert megfagysz. Megérkeztünk Busztkba, de a szállásodig nem tudlak vinni, nem térhetek le az útról. Sietnem kell Lembergbe. Mozogj, mozogj, mert múlik az idő!

Esti kilenc óra lehetett s a város felett terjeszkedett a „Polizeistunde“ sejtelmes fenyegétese.

A kocsi vezetőnek igaza volt. Potyautas voltam és nem kérhettem, hogy kedvemért két kilométerrel lekanyarodjon útjáról. Lemásztam és az automobil tovább rogott.

A hold fénye nyomán fekete árnyék kísérte a lépéseket. A sárga karszallag fekete ponttal vörös posztó a német csendőrség szemében, nem ajánlatos megindulni a táborba. Meg kell húznom magamat valamelyik elhagyott házban, ha nem akarok reggelig megfagyni. Választani könnyű. — Minden ház elhagyatott, mindez ház egy-egy rideg, gazdátlan szálloda.

— Tessék nyájas vendég belépni a kapun. A szobákat valamikor fűtötték.

Távolról lépések visszhangzanak. Talán a csendőrség...?

— Árnyékba, mielőtt eldördülnek a fegyverek!

Az utcakereszteződésnél végighalad öt világoszöld ruhás géppisztolyos. Mogorva sasikj aikon megtörik a holdfény. — Csendőrök,

— Be a szállodába. Talán még lesz egy szobája, amelynek megmaradtak az ablakai...!

Boltozatos, alagútszerű kapunyílás, szárnyak nélkül. A hold gyéren rávilágít az emeletre kanyargó kopott falépcsőkre. Döngő, korhadt lépcsők, talán többszáz évesek. Kriptafolyosó, málottvakolatú, süket falakkal. Sötét hall, több ajtónyílással, természetesen, ajtók nélkül. A tátongó ablaknyílásokon keresztül betör a hold halvány fénye és megvilágítja a padlókon felgyülemlett szemetet: szalma, toll, papírhulladék, konzervdobozok, vakolat-máladék. A nyugtalanító csendet elviselhetetlenné teszi a dermesztő hideg. Huzatmentes, tiszta zug nem található sehol. Itt lehetetlen maradni, tapogassunk csak tovább... tovább...

A folyosó L alakban folytatódik. A holdfény már nem kíséri a kutatót és csak az öngyújtó sárga lángja ad pár lépésre tájékozódási lehetőséget. A tapogató kéz végigsimít a falra erősített fém mezűzén. Sarokszoba. A holdfény csak pár centiméteres csíkban szűrődik be az egyik ablakon, amely elé valaki, akit bántott a huzat, rozoga könyvszekrényt húzott. A szekrény ajtaja nyitott, alján, ahol valamikor könyvek sorakozhattak, ideiglenes fekhely papírhulladékokból. Valaki ezen már egyszer meghúzta magát. — Talán én is behúzódhatnék egy éjszakára?

...Habozok. — Lehet ez a zug fertőzött is. — A front tele van nyavalyákkal... Tetű, tífusz, kolera, vérhas... Jobb lenne talán lábon bevárni a hajnalt? Nem. Ebbe a koporsóba én nem fekszek!

Az ösztönök erősebbek az értelemnél. A kimerültség nagy úr. Lehetetlen értelmi érvekkel meggyőzni. A hely magától kínálkozik, s ha az ajtót magamra húzom, valószínű a hideget is könnyebben viselem el...

— Menjek? — Ne menjek? — Menjek? — Ne menjek?... Megyek. Ha más kibírta, én is kibírom. Mindössze négy-öt órától van szó...

Órák telnek lázas álmatlanságba. A vergődés fantáziaszülte zavaros filmje fut a szemek előtt, aludni lehetetlen. Lázas vagyok, tudóm köhögés tépi, gerincem ismeretlen alakú tárgyak törik. A lázfilm bonyolódik, még egyszer átélem a napot minden eseményével:

...Dubnó automobillal telített főtere. Balra Bocskay citadellája. Egyik sarkában mocskos katonakórház, cinikus orvosokkal, festettkörmű ápolónővérekkel, jajgató betegekkel... Nyirkos pincebörtön. Rácsai megett halálraszánt, beteg munkaszolgálatosok, köztük egy fiatal pap, aki halált jósol. Milyen könnyen teszi magáévá az elmulást. — Nem hal meg. A háború sorsa már eldőlt és mi mindannyian hazatérünk. Bennünket várnak a gyárak, őt a hívei. Ez a négy éves iskola felnyitotta a

szemeket, s utána majd összefolynak az indulatok. Ez után a vihar után nem maradhatnak társadalmi ellentétek.

A félelem talpra állít. Ha nem mozgok, megfagyok. Indulatos lépésekkel mérem a szobát, majd kimerülve ismét a szekrényhez tapogatózok. — Visszafeküdjek... Igen. — Visszafekszem, de előbb elrendezem a papírhalmot, amelyre lepihenek. A hold már befejezte aznapi küldetését és a szobácska koromsötét. Tapogatom a szekrény fenekét és valami a kezembe kerül. Kihuzom a szemét alól: vaskos könyv. Öngyújtóm felkattintom és belenézek. Cifra héber betűkkel teleírt lapok, dús illusztrációval. Szépirodalmi munka. Ezt majd magammal viszem, bár nem ismerem a héber írásjegyeket. Egyenlőre a fejem alá teszem.

Az öngyújtó fénye elalszik, lehelyezkedek és nyújtom kezem a szekrényajtóért, hogy magamra csukjam. Kezem valami hideg tárgyba ütközik. Nagy ég, mi ez?... A fagyott ujjak cipőt érzékelnek, de mozdítani nem lehet. Valami súly van rajta.

Rettenetes érzés vesz rajtam erőt és ész nélkül ugrok ki a szekrényből. Hajam az égnek mered. Reszkető kézzel lököm be a szekrény ajtaját, hogy öngyújtómmal mögévilágítsak.

A pislogó láng viaszfehér arcot von sárga fénybe. Alatta kifényesedett, hosszú kaftán. Több hetes halott, akit valaki, talán irgalomból, talán félelemből, a sarokba támasztott. A felmelegedett déli órák előre törték derekát, kezei lógnak és így, fehéren, hajlott-meredten olyan, mint a vendéget betessékelní igyekvő házigazda.

Az öngyújtó a földre esett, magam borzadva hátráltam kifelé. Éreztem, hogy rohan felettem az idő és az a tíz perc, amely alatt az utcára jutottam esztendőkkal megöregített.

Nem érdekelt a „Polizeistunde“. Rohantam a lefagyott havon, s mire társaimhoz értem, átvért a verejték.

Kísérőm másnap hazaért Dubnóból. Azzal állított be hozzám, hogy társam, a fiatal pap meghalt.

...Hallgattam, könnyeim befelé folytak. — Nem mondtam neki, hogy én ezt már tudom. Nem mondtam, hogy találkoztam vele pár órával ezelőtt, s hogy vele töltöttem az elmúlt borzalmas éjszakát.

Oszte keservei

Amikor falubeli férfiaink, a háborúból „úrláb“-ra jövet néha összeállnak a Milákovék szérúje mögötti gyöpon tréfálkozás, nevetés közben hasravágódnak a földön és egymást váltva az egyik-fekszik-kel, a másik vezényel neki, azután az felkel és átveszi a vezénylést, amaz pedig elkezd feküdni-kelni. Ezt csináljuk mi gyerekek is. Csakhogy én mindenkinél többet fekszem-kelek, a többiek pedig kórusban vezényelnek:

— Nider! Auf!

— Nider! Auf!

Rendszerint a kezemre esem, néha azonban elernyedek s az orrommal csókolom a letaposott földet, körülöttem pedig kirobban a hahota. Csak amikor teljesen kimerülök, akkor váltanak fel, de akkor sem engedik, hogy a többiekkel vezényeljek annak, aki a helyemre lép, hanem elzavarnak maguktól, mintha rühes volnék, vagy pedig csak annyit engednek meg, hogy csendben nézzem, mi történik.

Apróbbacska vagyok és töpörödöttebb, mint akármelyik gyerek s azt tehetnek velem, amit akarnak. Még panaszkodnom sincs kinek, mivel az apámat a csendőrök megvasalták és elhajtották Galiciába, mert túllépte a szabadságát. Az anyámat is velevitték, talán a börtönbe, mert akkor este elrejtette az apámat a földeken a ház mögött a kékébe, gondolván, hogy azok — a csendőrök — nem találják meg. Én még nem is otthon lakom, hanem itt ennél az öreg Oszténál és az ő Ilinkájánál. Azok meg többet vannak elfoglalva a faluban, mint otthon.

A két öreg halottfüröszttéssel foglalkozik. Ezzel foglalkoztak már korábban is, amikor még egyetlen fiuk, Ragyen élt, de amikor aztán Ragyen elhagyta a szülői házat s a tavasszal, éppen husvét napján, a Vilicsárokban holtan találták, melle holmi zöldes gombákkal tele, egészen a halottaknak szentelték magukat.

Aztán meg rászakadt a népre ez a hasbetegség is s a halál meglátogatott minden házat, mint vízszenteléskor a pap, úgyannyira, hogy a két öreg nem is gyöz minden halottat megfürdetve és tisztán elkészíteni a másvilágra. Néhanapján este se térnek haza. Így én egyedül töltöm az éjszakát a kemence melletti szalmán, lepedővel még a fejem is betakarva,

* Gojkó Bánovics a jugoszláv irodalomban ismert és elismert elbeszélő. Eddig két kötete jelent meg a „Nevidjene snage“ és a „Knežopoljci“. Targykörét leginkább Boszniából meríti. Az itt közölt írás azt szándékozik bemutatni, hogy az első világháború utolsó szakaszában hogyan tükröződött vissza az osztrák uralom azokban a boszniai falvakban, amelyeket csak újabban kezdünk a maguk valóságában, romantikamentesen megismerni. Az az imperialista uralom, amely ugyanakkor — részben más vonalon és más fokon — a magyarságra is ránehezedett.

nehogy a sötétből a boszorkány a homlokomra ereszkedjen és kiszívja a vérem.

Oszte fürdeti a férfiakat, Ilinka a nőket, de mindig csunyán néznek egymásra, mintha egymás kenyerét vennék el. Ha este józanon találkoznak otthon, hallgatnak, mintha nem is volna szájuk. Azonban ritka az olyan este, amikor nem dől belőlük a pálinkaszag s amikor békeességben mennek aludni. Oszte még valahogy ki is bírná, Ilinkát megenné a fene, ha nem kötne bele az öregbe.

— Már annyi embert fürdettél meg, de eszedbe jutott-e valamikor is, ki fog téged megfürdetni?

— Nekem élve sem kell a fürdés, halva meg éppenséggel nem. De te most is úgy kicsípsz és annyit adsz magadra, csak arra legyen gondod, mi lesz teveled.

— Korán van még, hogy arra gondoljak.

El is hallgat, de aztán mintha eszébe jutna:

— Majd megfürdetlek én! Egy kanta forró vizet és zsupsz egyik oldalról, zsupsz a másik oldalról — egészségedre öreg!

— Az Atyának és Fiúnak — tisztátalan lélek! Menj pogány teremtménye!

Állandóan keresztet hányva magára, Oszte az ilyen beszéd közben fölugrik a ház végénél lévő padról, ahol rendszerint ülni szokott s elindul a kukoricagóréba, ahol nyáron át alszik. Itt könnyebben viseli a forróságot, mert a góré oldala ritkára rakott tölgyfalécekből készült, amelyen keresztül az éjjeli fuvallat paskolja. Azonkívül a góréban már hajnalban hallhatta, a falu melyik oldaláról jön a jajgatás és siránkozás, és idejére felkészülhetett s gyorsan a dolga után nézhetett.

Az öreg után a góré ajtaján ott maradt a bezárt lakat, mert odabent Oszte egy négyszögletes darab kecskeszőr-szöttessel letakart hordócskában tartotta a pálinkáját, amit üvegenként hordott a faluból. Este, amikor a pálinkát a hordócskába öntötte, odahívott engem, hogy ott legyek mellette s mindig ugyanazt a kérdést tette fel:

— Hallod, hogy illatozik? Áldott legyen még az ivadéka is annak, aki kitalálta!

Az egyik üvegben mindig hagyott pálinkát s csak úgy a sötétben, engem a térdén tartva inni kezdett. Nagyokat hallgatva ivott és pipált, majd megszólalt, mégpedig mindig azokkal beszélt, akiket aznap megfürdetett és a temetőbe kikísért. Nevükön szólította őket s mindegyiküket külön oktatta, hogyan védekezzen az Isten előtt és hogyan igazolja evilági bűneit és vétkeit.

— Te Illés testvér, a klánaci verekedésre mondd, hogy az csekélység ehhez képest, ami most Galiciában és Tirolban történik. Az Öreg onnan főnről jobban kihajolhatna és belenézhetne, nem ártana... Te meg, Lázó komám, sokat káromkodtál és a szenteket is leszdedted az égből. Kérdezd meg az Öreget, hogy tetszett neki, amikor elvesztette egyetlen fiát. Pedig az ő fia harmadnap még fel is ment a mennybe, de biz' a tied ott maradt a földben, akárcsak az enyém... Mondanék valamit neked is, Gvozden testvér, de a te természetednek nem érdemes beszélni. Te ott fönt is mindjárt összeveszel mindenkivel. Ismerlek én már téged.

A góré körül tücskök ciripelnek, a léceken a hold néz ránk. Oszte nyelve botladozik s kihül a pipája. Felemeli az üveget, meg is lötytyenti, de nem hajtja föl, hanem folytatja:

— Téged meg Miklós, majdnem elfelejtettelek. Igaz, hogy éjnek idején el tudtam kötni istállódba más borjúkat, de azért az Öreg előtt ne hunnyászkozd meg és ne dadogj, mint a legnagyobb bűnös, mert az

Öreg sem csinált mindent a legokosabban. Jó, hogy teremtett napot és vizet — kell az fűnek is, embernek is. De minek neki ez a sok betegség, ami kínozza a népet? Mire köllött neki ez? Meg aztán minek teremtette ezt az Ilinkát, mit járkal ez a földön? Még hogy leforrazzon engem! Nem vagyok én disznó, hanem ember. Hej, Miklós, hallod-e, mit beszélek?

Aztán rám szokott nézni:

— Álmos vagy, mi? Az éjszaka feküdj mellém, jobb lesz neked itt, mint ott a házban azzal a sipítózóval.

Lefekszünk hát egymás mellé, de sokáig nem birunk elaludni. Oszte zokog és hörög mintha fuldokolna, nekem pedig úgy tűnik, hogy valaki settenkedik a góré körül, szinte azt mondanám, hogy még a lélekzését is hallom. Ez csak az a szakállas Máté lehet, akiről mondják, hogy a faluban fogdossa a gyerekeket, a tarisznyájába dugja s magával viszi őket valahova bolondos útjaira. De Oszte biztosan nem engedi, hogy engem is elvigyen. Esténként én hozok neki a házból parazsat ide a góréba, hogy pipára gyujtson, nappal pedig vigyázok, nehogy valaki föltörje a lakatot ezen az ajtón, hogy megigya a pálinkáját.

— Apó, erősebb vagy mint Máté?

— Melyik Máté?

— Az a szakállas?

— Aludj!

Lehunyam a szemem, de elkerül az álom. Mátét látom, ahogy leveszi az öreg, hosszú tarisznyáját s engem keres a góré körül.

— Aztán mit visz a tarisznyájában? — kérdezem suttogva Osztétől.

— Amit adnak neki: egy kis árpát, egy-két tojást, mint a többi koldús. Aludj, ha mondom!

Leszorítom a szempillákat, de — hiába.

— Aztán hol alszik Máté?

— Aludj!

Másnap az öreg megint elmegy a faluba, én pedig a gyerekek közé.

— Nider! Auf!

— Nider! Auf!

A nyár már előrehaladt s én mindgyakrabban aludtam Osztével a góréban. Szeretett engem az öreg, meg én is szerettem őt. Annál is inkább, mert Ilinka engem sem túrt. Esténként egy darab kukoricakenyeret nyújt, amit a faluból hozott s az a bal füle alatti szemölcs mozogni kezd, zöldes szemét nem fordítja el arról, amit ad.

— Nesze, az anyád is szerette a másét!

Elveszem a kenyeret és kisietek a házból, hogy a lezárt góré előtt, a kerítés mellé kutyorodva, inkább szétmorzsóljam mint megegyem. Visszafojtom könnyeimet, nehogy Ilinka észrevegye. Ha Oszte józanon tér haza a faluból, meghallgat s néhányszor felhorkan, de ha már részeg, mindjárt kiabálni kezd s öklével a hordócska fölötti léceket veri.

— Ne hidd, nem fogsz leforrázni! Hamarabb fogsz te a méregtől és a gonoszságtól kinyújtózni, mint én!

Azután rendszerint jót húz a pálinkás üvegből s orrhangon, hal-kan dalol:

Az Una vize megáradt,
A népünk meg föllázadt.

Azután megint:

— Nem vagyok én disznó, hogy leforrázzál!

Egyik este, amikor apó így váltakozva csapkolódott és dalolt, Ilinka, szokása ellenére kirontott a házból és ott termett a góré előtt. Megkísérelte kinyitni az ajtót, de látva hogy belülről be van zárva, elindult a góré mellett s megállt pont velünk szemben.

— Fogd be, mert idevezetem a csendőröket, hogy azok ítéljenek feletted! — sziszegte be a léceken.

— Én meg a zöld kádert hozom rád! — fújta vissza Oszte.

— A csendőröket!

— A zöld kádert!

Ilinka elhallgatott, de még ott állt egy kicsit, majd — bevágta a házajtót. Oszte pedig folytatta:

Az Una vize megáradt,
A népünk meg föllázadt!

Ismertem ezt a dalt már korábbról s utcahosszat daloltam a többi gyerekekkel, de az anyám — amikor csak meghallotta — odajött a kerítéshez és mutatóujjával megfenyegetett bennünket: „Hallgassatok, meghallják a csendőrök!” Mert ez a dal azé a katonaságé volt, amely meglógott a háborúból, kunyhókat épített az erdőben s Károly császárnak megüzente, hogy Bécsét felgyújtja, és őt meg Pitáját megvasalják s úgy vezetik láncon egész Bosznián és a sík Szerémségen át.

— Hallgas apó, meghallják a csendőrök! — ismétlem Osztének anyám szavait és odasímulok a térdéhez. Apó simogatja kopaszra nyírt fejemet és pálinkás lehelettel fújja az arcomba:

— Idehallgass, mindenségem: én már senkitől sem félek. A mi kormányunk már jön, már látom a szememmel, te meg már az ő kenyérért eszed s az ő vizét iszod, amíg csak élsz. Sok szerencsét hozzá, mindenségem!

Amikor apó józan volt, soha sem beszélt erről a kormányról s nem énekelt a megáradt Unáról. Csak akkor, ha botladozva jött meg a faluból, vagy itt a góréban ölelgette az üveget, csak akkor olvadozott és hősködött mindenre elszántan. Egyszer alkonyatkor döcögött lefelé az úton, kiejtett az átjáróhoz s öklével verte a mellét:

— Itt vagyok, itt a zöld káder! Nem ismerem el a császárt, az aszszonyi észre semmit sem adok!

Eközben a tyúkok mögül megjelenik Ilinka, rövid fadarabbal hadonászva, amelyet én dobáltam a tyúkok után az udvarban.

— Ki vagy te? Kit nem ismeresz el? — dülleszti szemét Osztéra.

Az öreg hátra akart ugrani az útra, azonban elvétette a lépést úgy, hogy a lába az átjáró túlsó oldalán maradt, felsőteste pedig átbillent a kerítés innenső oldalára. Báránybőrsüvege leesett a fejről s fehér, mindig kimosott ujjai összefonódtak meztelen tarkóján. Hátát védte a tarisznya, melyben a pálinkás üvegeket hordta.

— Ki vagy te? Kit nem ismeresz el? — sziszegte Ilinka újból, Oszte födetlen ősz feje fölött tartva azt a fadarabot.

— Ilya, összetartozunk, ne bánts! — kérte apó, úgy a kerítésen csüngve, kezével a tarkóján.

Az öregasszony azt a szemölcsöt mozgatta, amely nála mindig a méreg jele volt. Mégsem ütötte meg Osztet, hanem hónalja alá csapva a fadarabot, lehajolt s kivett apó tarisznyájából két, összezsavart falevéllal bedugott üveget s az udvaron keresztül elviharzott a házba. Az öreg felvette báránybőrsüvegét, felegyenesedett s csak a fejével intett, hogy induljak utána a góréba.

— Láttad, mindenségem? Hozzám sem mer nyúlni a szukája — tudja, hogy a zöld káder a fejét venné, mint ahogy Károly császárnak is azt veszi.

Az Una vize megáradt,
A népünk meg föllázadt.

Ezen a nyáron Oszte a zöld káderrel fenyegette Ilinkát; Kuszonycs Pánét — azt a gyógyszerészt, aki a feleségének az ágyéknyílás elleni orvosság helyett valamilyen vizet adott, amitől az fölfújódott és olyan csúfságot tett Danicával, hogy ki sem mer mozdulni a házból; továbbá az öreg Teodor Bucaló — anyakocáját és a menyét, Máriát.

Teodor anyakocája elröfög valaki kertjébe vagy kukoricájába, ahol a fejsze ítéhet neki, Teodor pedig kiáll oda ahhoz a nyárfához a ház mögött s szinte beleszakad a hívásba és átkozódásba:

— Cccc, ccc, adja az isten, hogy a zöld káder nyársán sülj meg!

Teodor özvegy ember, de a gyerekeivel sincs szerencséje. Három férjes leánya közül egyik se törődik vele. Az idősebb fiát már régen agyonütötték a templom előtti verekezésben valamilyen leány miatt, ez a fiatalabb meg heptikás, hogy csak a ház körül köhécsel és kitér a felesége, Mária útjából, aki igen veszedelmes és úgy kiabál a ház körül, hogy egészen idehallatszik Oszté házáig. Teodor jóban van Osztéval, egyik-másik este be is tér hozzá a góréba, hogy elbeszélgessen vele, Oszte meg övele. Egymásnak adogatják a hordócska felett az üveget s a meleg éjszakába kipanaszzkodják magukat.

— Osztén, te csak a hangját hallod, de nem látod, mit csinál. Lisztet, zsiradékot, kendert, gyapjút — mindent húz Jelovára, annak a gyönyörűséges anyjának. Miatta kapta meg, az én Boskóm is a szárazbetegséget. Csak miatta.

— Várj csak, Teodor! Az asszonymak meg az embernek semmi köze egymáshoz. De láttál te már ilyet: az anya sírba kergette a fiát, a vér a saját vérét, ha egyistent ismersz! Ide-e-en, Ilinka szidja reggel, szidja este. Azt jósolja neki, hogy egy lány se fog hozzámenni. Elszökött az én Ragyenom a házból — már hogysé szökne! És a Vilics-árokban megmérgezte magát gombával.

— Öcskös, alszol? — fordul felém Teodor.

Én nem szólok — hogy mindent hallhassak.

— Hogy megverjem — folytatja Teodor a menyével kapcsolatban —, nem tehetem, mert erősebb tőlem is, Boskótól is. Ha átadnám a bíróságnak — bedugnák néhány napra az áristomba, azután még gonoszabb lenne. Hanem arra gondoltam, üzenek a zöld káderért, jöjjön és ítélje el a saját törvényei szerint. A zöld kádernek mindenkire van törvénye.

— Mindenkire és mindenre — erősíti meg Oszte suttogva. — Van saját törvénye és saját parancsnoka, Relya, akinek még a falevél is engedelmeskedik... Másként megy a dolog máma, Teodorkám, mint akkor, amikor te meg én a törököt kergettük a Limánon és Pécija ezt parancsolja, Bábics Golub azt, Kormános Osztoja pedig amaszt. Mind halottak, nyugodjanak békében.

Egymásra köszöntik az italt és elhallgatnak. Valahol az éjszaka mélyén kőtefák illatoznak, a góré melletti uton pedig kocsi nyikorog.

— Nekem ez a koca meg a menyem szívja a vérem, ennek az embernek a felesége. Valaki valakinek mindig szívja a vérét. Ugy-e Oszte! Hej, Oszte, tán alszol? Összetörték szegényt ezek a halottak. Nem neki való ez már... Oszte, kelj csak föl, csukd be az ajtót. Megyek, Hej, Oszté!

A nappalók még melegek, de az éjszakák már hűvösek. Ezért Oszte este, amikor lefekszünk, betakar a belülről izzadtságzagú melledzőjével. Közben ezt mondja:

— Máté csak koldul, a gyerekeket nem bántja.

Egyszer csak fölriadok. Ott áll az én Osztém a fejemnél, jobb arca véresre karmolva. Egyik kezében a melledző, a másikban fehér báránybőrsüvege.

— Kelj föl, mindenségem! Látni se akarom többet. Sem őt, sem a halottakat.

Jól sejtettem: összeveszett Ilinkával. Magára veszi a melledzőt, fülig húzza a báránybőrsüveget s öklével még jobban beleüti a hordóba a kék papirba csavart dugót.

— Így ni! Gyerünk!

Elsőnek ugrik le a góréból, azután levesz engem is és leenged a földre. Becsukja az ajtót, rázárja a lakatot, megfogja a kezemet — és gyerünk. Rajta bocskor volt és nagyülepű fekete nadrág. Én mezítláb voltam és térdigérő ingecskében.

A nap kezdett melegíteni.

Oszte, látva, hogy elfáradtam, egy cserjés előtt lekucsolt és hátára vett, úgy hogy összefontam a kezem szőrös nyaka körül. Így vitt dócsán, szó nélkül. Én is hallgattam. Álmos voltam, de az öreg sűrűn megbotlott s én kapaszkodtam, hogy még szorosabban fogjam. Utunk föl felé vezetett. Oszte fel-felnyög. Látom, hogy nehéz vagyok neki, de nincs kedvem leszállni a hátáról. Szinte azt mondhatnám, hogy Máté jön utánunk s mintha már látnám is, hogy hátulról megragad és tarisznyájába gyömöszöl. El-elmarad, azután utánunk siet s annyira megközelít bennünket, hogy hallok, amint a lába alatt a galyak ropognak.

— Megfojtasz, mindenségem! — mondja az öreg és följebb emel a hátán.

Nem válaszolok neki.

A cserjés másik oldalán Oszte letesz a sekély patak alacsony partjára, hogy kissé megpihenjen. Itt meg is mosdik, vizes kezével arcomon is végighúz és megpaskolja a vállamat.

— Én már öreg vagyok, te pedig gyengécske, mindenségem! A puska nem való nekünk, de majd csak befogad bennünket a zöld káder. Ha semmi másért, hogy gombát szedjünk nekik az erdőben.

Itt azonban Oszte keserveiről másik szakasz kezdődik.

Szerbből fordította: C h. F o r g e

ERICH MARIA REMARQUE:

A diadalív

— Regényrészlet —

Az International-hotel étterme szuterénben volt, a föld alatt. A vendégek katakombának nevezték. Napközben kevéske fényt kapott egy vastag tejüveg-ablakon át, az udvar felől, télen azonban egész nap égett benne a villany. A terem egyidőben volt dohányzó, söntés, hall, társalgószoba és... igazolványnélküli menekültek szállása. Ezek, ha jött a rendőrségi razzia, az udvaron át kimenekültek a garázsba, ezen keresztül pedig a szomszéd utcába.

Ravic együtt ült Morosovval a katakomba egyik sarkában; Boris Morosovval, a „Scherezade“ éjszakai klub portásával. Ezt a kuckót egyébként pálmaszobának nevezte a szálloda tulajdonosnője: egyetlen palma állt benne fehér majolika-cserépben, egyetlen árva és szomorú pálmafa. Morosov már tizenöt éve élt Párisban. Menekült volt ő is, még az első világháborút követő időkből, egyike azoknak a keveseknek az oroszok közül, akik nem mondták magukról, hogy a gárdaezredben szolgáltak és nem kérkedtek főnemesi származásukkal.

Sakkoztak. A katakomba üresnek látszott egyetlen asztalt kivéve. Azt többen is körülülték és párpercenként felcsattant egy-egy zajos pohárköszöntő.

Morosov bosszusan megfordult. „Nem mondanád meg, kik azok és mit lármáznak úgy ma este? Miért nem alszik már az ilyen emigránsnép?“

Ravic mosolygott: „Ezekhez semmi közöm. Ugyanis a szállodal fasiszta szekciójához tartoznak...“

— Spanyolországból? De hiszen te is voltál ott.

— Igen, csak a másik táborba. És mint orvos, tudod. Ezek pedig monarchisták, fasiszta beütéssel. Társaik már túl vannak régen a határon, odaát, ezek úgylátszik csak nehezen határozzák el magukat. Franco nem elég finom nekik. A mórok, akik ott Spanyolország-szerte gyilkolnak, öldösnek, azok nem zavarják őket, természetesen...

Morosov felállította a táblát. „Akkor biztosan a guernicci öldöklést ünneplik. Vagy az olasz német gépfegyverek véres győzelmét a bányászok és parasztok fölött. Ezeket az alakokat egyébként még sohasem láttam.“

— Pedig itt vannak már évek óta. Nem láttad őket, mert nem étkezel nálunk a szállodában.

— Te itt étkezel?

— Nem, én sem.

Morosov vigyorgott. „Nahát akkor... jó, akkor nekik ajándékozom a következő kérdésemet. És a te válaszodat, azt is. Tőlem akár itt szü-

lettek ebben a csűrben. Csak vidagjanak valamivel csöndesebben. Na gyerünk pajtás, itt a jó öreg megnyitás. Vezércsel.“

Ravic is lépett. Mindketten mereven bámulták a táblát. Morosov dörmögni kezdett. „Van egy változat, tudod, Aljehintől...“

Az egyik spanyol átjött hozzájuk. Sűrű, összenőtt szemöldökű ember, megállt az asztalnál. Morosov bizalmatlanul pislogott rá. A spanyol nem állt valami erősen a lábán. „Uraim,“ szólt udvariasan. „Gomez ezredes arra kéri önöket, ürítsenek vele egy pohár bort...“

— Uram — válaszolt Morosov ugyanolyan udvariasan — mi itt éppen a XVII. körzet bajnokságáért mérkőzünk. Köszönjük a meghívást, azonban legnagyobb sajnálatunkra nem jöhetünk.

A spanyol egyetlen arcvonása sem rándult meg. Ravic felé fordult olyan szertartásosan, mintha legalább is II. Fülöp császár udvarában lenne. „Ön rendkívül lekötözte Gomez ezredest. S ő most elutazása előtt szívesen meginna egy pohár bort önnel.“

— Ellenfelem — válaszolta Ravic ugyanilyen ünnepélyesen — ellenfelem már magyarázattal szolgált önnek, hogy ezt a játszmát be kell fejeznünk. Köszöntse a nevemben Gomez ezredest! Rendkívül sajnálom.

A spanyol most meghajolt és visszavonult. Morosov pedig vigyorgott: „Éppen, mint az orosz menekültek az első években. Ragaszkodnak a címeikhez, szokásaikhoz, hozzátapadnak, mint a mentőövhez. Milyen szívességet tettél ennek a hottentottának?“

— Hashajtót írtam fel neki egy ízben. Ezek a latinok nagy súlyt helyeznek a jó emésztésre.

— Nem rossz... — Morosov szeme vidáman mosolygott. — A demokrácia régi gyengéje. Egy fasiszta ugyanebben a helyzetben arzent írt volna fel neki.

A spanyol visszajött: „Nevem Navarrod főhadnagy“ jelentette ki halálal komolysággal, s a részeg ember makacsságával, aki nincs tudatában ittasságának. „Gomez ezredes adjutánsa vagyok. Az ezredes még az éjjel elhagyja Párisot. Spanyolországba tér vissza, hogy ott csatlakozzék Franco tábornagy diadalmas seregéhez. Éppen ezért, egy pohár bort ürítene önnel Spanyolország szabadságára, a spanyol hadsereg dicsőségére.“

— Navarrod főhadnagy — válaszolt rövidesen Ravic — én nem vagyok spanyol.

— Tudjuk, ön német. — A főhadnagy egy cinkos mosoly halvány árnyékát mutatta arcán. — Éppen ez az oka az ezredes kívánságának, hiszen Spanyolország és Németország barátok.

Ravic ránézett Morosovra. A helyzet iróniája túlnagy volt és Morosov szája megvonaglott. „Navarrod főhadnagy, szól az orosz, nagyon sajnálom, de ragaszkodnom kell ahhoz, hogy ezt a játszmát Ravic doktorral befejezzem. Az eredményt még ma meg kell sürgönyözni Newyorkba és Kalkuttába.

— Uram — válaszolta Navarrod hidegen. — Öntől el is vártuk, hogy visszautasítja a meghívást. Oroszország Spanyolország ellensége. A meghívás csak Ravic doktorra vonatkozott. Meg kellett azonban önt is hívunk, miután együtt vannak.

Morosov a széles tenyerébe vett egy lecserélt futót. Az előbb nyerte a figurát ellenfelétől — aztán így szólt: „Nem hiszed, hogy már elég volt ebből a majomparádéból?“

— Igazad van. — Ravic megfordult. — Azt hiszem fiatalember, hogy a legegyszerűbb, ha visszamegy asztalához. Maga ok nélkül sértegeti Morosov ezredest, a szovjet ellenségét.

Eztán, választ sem várva, meghajolt a saktábla fölött Navarro még ott állt egy pillanatig, tanácstalanul aztán hirtelen sarkonfordult.

— Részeg és ilyenkor, mint sokan a honfitársai közül, a latinok közül, hijján van minden humorérzéknek — szól Ravic. — Ez azonban még nem ok arra, hogy elveszítsük a magunk jóhumorát. Azért is léptetek elő ezredessé. Pedig amennyire én tudom, nem voltál több szegény alezredesnél. Elviselhetetlen volt számomra, hogy a Gomez rangosabb legyen nálad...

— Ne beszélj fiú! Az aljechini változatot a spanyolok miatt, látod, elrontottam. Ez a futó úgy látszik elveszett. — Morosov most felnézett. — Szent isten, megint jön valaki, egy új szárnysegéd. Micsoda nép!

— Ez Gomez ezredes személyesen. — Ravic kényelmesen hátradőlt. — Érdekes vita lesz, két ezredes között.

— Rövid vita fiam, nagyon rövid!

Az ezredes még szertartásosabb volt, mint Navarro. Bocsánatot kért Morosovtól, adjutánsa tévedése miatt. A bocsánat tudomásul vétetett. Gomez aztán, amikor áthidalták az ellentéteket, a kibékülés jeléül meghívta mindkettőjüket, igyanak Franco egészségére. Ezuttal azonban Ravic volt, aki a meghívást elutasította.

— De hát mint szövetséges német... — az ezredes láthatóan zavarbajlott.

— Gomez ezredes — szól Ravic és fokról-fokra türelmetlenebb lett — hagyjuk ezt a helyzetet, ahogy van. Igyon ön arra, annak egészségére, akire akar. S hagyjon engem sakkozni.

Az ezredes megkísérelte, gondolkozni: „... akkor ön eszerint...“

Legjobb, ha nem szögezzük le, mi vagyok. Csak veszekedéshez vezetne.

Gomez egyre jobban megzavarodott s most Morosovhoz fordult: „Dehát ön mint fehértiszt, mint orosz, mint cári tiszt... önnek, hogy úgy mondjam, kötelessége lenne...“

— Semmilyen kötelességet nem érzek! Mi divatjátmult teremtmények vagyunk. Más és más a véleményünk, mégsem verjük be egymás fejét.

Gomezben, úgylátszik csak most gyúlt ki a helyzet teljes felismerése. „Látom — szól élesen —, hogy a rothadt demokrácia...“

— Kedvesem — szakította meg hirtelen Morosov és hangja fenyegető lett — tűnjön el gyorsan. Már évek óta el kellett volna tűnnie... Spanyolország felé, természetesen. Harcolni. Ahelyett, hogy a németek és olaszok harcolnak ön helyett...

És felemelkedett helyéről. Gomez hirtelen hátralépett és rábámult Morosov hatalmas alakjára. Aztán sarkonfordult és visszatért saját asztalához. Morosov ismét leült. Nagyon sóhajtott és csöngetett a pincérlányoknak. „Hozzon nekünk két dupla calvadost, Clarisse.“

A pincérlány biccentett és eltűnt. „Derék katonalelkek“ mosolygott Ravic a spanyolokra célozva. „Rövid ész és komplikált becsületfogalmak. Mind a kettő megnehezíti az életet, különösen ha az ember részeg.“

— Azt látom. S már jön is a következő. Hisz ez valóságos procesz-sziójárás. Hát ez meg kicsoda, maga Franco?

Navarro volt. Megállt két lépésnyire az asztaluk előtt és Morosov felé fordult: „Gomez ezredes sajnálja, hogy nem hívhatja ki önt párbajra. Azonban még az éjszaka elhagyja Páris, azonkívül a küldetése sokkal fontosabb, semhogy a rendőrséggel viszályba keveredhetne.“ Ravic felé fordult: „Az ezredes tartozik önnek egy vizit árával.“ S egy ötfrankost vetett az asztalra, egy összegyűrt ötfrankos bankjegyet.

Utána — indulni akart.

— Egy pillanat — szólt Morosov. Clarisse akkor ért oda a tálcával. Morosov felemelte az egyik pálinkás poharat, megnézte az italt a pohárban, aztán tagadólag intett a fejével. Letette és a vizespohár után nyúlt. És hirtelen mozdulattal arculöntötte Navarrot. „Ezt azért kapta, hogy kijózanodjék. Jegyezze meg magának a jövőre, hogy a pénzt nem szokták dobni. S most tűnjön el, maga középkori idióta!”

Navarro riadtan bámulta őket. Arcát törölgette a víztől. Közben a többi spanyol is ájtott, tolakodva, négyen voltak. Morosov lassan felemelkedett helyéről. Nagyobb volt egy fejjel azoknál. Ravic ülve maradt. Lapos pillantást vetett Gomezre. „Ne tegye magát nevetségessé” szólt. „Egyikük sem józan és semmi esélyük sincs ellenünk? Pár perc múlva összezúzott csontokkal hevernek a földön... Még ha józanok lennének, nem akkor sem lenne semmi esélyük ellenünk.”

Hirtelen felugrott és megragadta Navarrót. Megragadta a könyökénél, felemelte, megfordította a levegőben. Aztán letette megint a földre, de olyan szorosan Gomez mellé, hogy az ezredesnek odébb kellett lépnie. „És most hagyjanak minket békében, senki sem kényszerítette önöket arra, hogy kellemetlenkedjenek nekünk.” Elvette az ötfrankost az asztalról és rátette a tálcára. „Tessék Clarisse, ez a magáé, borralaló az uraktól.”

— Végre, hogy ezektől is kapok valamit — szólt félhangosan a pincérlány. — Köszönöm.

Gomez mormolt valamit társainak, spanyolul, aztán megfordultak mind az öten és visszatántorogtak asztalukhoz. „Kár” szólt Morosov, szívesen helybehagytam volna a frátereket. Persze, ez miattad nem volt lehetséges, te illegális beszüremkedett te... Nem sajnálok néha, hogy nem üthetsz nagyot rajtuk,

— Ezek nem fontosak... Persze vannak, akiken szívesen üt-nék én is!

— S én majd arcukba öntöttem a nemes italt. — Morosov felvette a pálinkát és felhajtotta. — És ilyenek kormányozzák most Európát. Mondd, mi is ilyen hülyék voltunk?

— Igen, ti is — hangzott Ravic válasza.

Néhány szó a mai török irodalomról

A trónfosztott Abdul Hamid országa Gazi Musztafa Kemál örökségként a lehető legjelentősebb változáson esett át. Nemcsak politikailag jelentkezett ez a változás, hanem a mindennapi életben is. A hagyományok és népszokások elavult tisztelete helyett egy alapjában felforgatott, de friss népi erőkkal megújuló ország épült, az a mai török köztársaság, amely előtt az európai közösség a szükséges és elkerülhetetlen életformát jelentette.

A kortárs tájékozottsága nem terjed túl a távirati irodák sürgönystilusban közölt politikai eseményein, lapszemelvényeken és néhány külföldi újságíró által megírt belpolitikai hírmagyarázaton. Az igazi török élet nem ezekben a hírberkekben található. A kisázsiai, anatóliai, boszporuszi török bizonyára politizál is, de nem ez a fő teendője. Miniszterválságokon keresztül sohasem ismerhetnénk meg egy népnek mindennapos gondjait és problémáit. Az irodalom, a korszerű népi írások már biztosabb vezetők e téren. Kiséreljük meg mi is ezt az útmutatást.

Ki ismeri olvasóink közül a török irodalmat? Bizony kevesen, mert az ősi megnyilatkozási formák kizárólag a költészet terén jelentkeztek, azokban a jellegzetesen pársoros, rövid keleti versekben, amelyeknek megértéséhez és méltatásához a felfogás és életszemlélet azonossága az előfeltétel. Még félévszázad előtt regény és drámai irodalom csak import lehetett, a török széppróza művelői nem lették meg a való élettel létesített kapcsolatot, de olvasóközönségük sem volt mindaddig, amíg bonyolult írásjeleiket az ábécé betűivel nem cserélték fel. A mai török középosztály kultúrája népi kultúra, irodalma népi eredetű és a forradalmat követő felvilágosodás kora csak a huszadik század első negyedében tette európaivá a török nemzetet.

A mai török irodalom reminiszcenciában keleti vonatkozású, de szellemében, célkitűzéseiben, írástechnikájában annál inkább a nyugati minták hatása található. Élményanyaguk, reális életszemléletük és a dolgok mélyének feltárása könyveiknek abszolút értéket adnak. A mohamedán világ összetevőjeként, annak mindenkori vezetésében vezérszerepet vállalt ozmán császárság hanyatlása hozta meg a török nemzeti öntudat felismerését, mert azelőtt Mohamed népe a Balkán és Előázsia országai közül csak az igazhitűeket tartotta számon: a török, arab, kurd, hindu, afgán, perzsa, kaukázusi, albán, bosnyák, hercegovinai muzulmánokat. Ez a konglomerátum természetesen nem lehetett melegágya a nemzeti irodalomnak, amelynek első megnyilvánulása, az első török újság 1831-ben megjelent hasábjain látott napvilágot, de hosszú idő múlt el addig, amíg megerősödhetett. Nedzsib Aszim török összehasonlító nyelvészettudós, Burszali Mehmed Tahir bibliográfiája egy-egy állomása ennek a nemzeti célkitűzésű mozgalomnak; külföldi tudósok

révén megfejtett VII. századbeli Mongoliában lelt török felírások, valamint Anatólia, Előázsia és a balkáni térség török vonatkozásainak feldolgozása is nagy mértékben lendítették előre a török nemzeti irodalom és nyelv kérdését. 1911-ben alakult meg a Török Tűzhely elnevezésű (Türk Ogiaghi) társaság, amelynek kiadásában jelent meg a „Türk YURDU“ (Török Hazza) című havi folyóirat. Ez a túlzott nacionalista lap olyan nüködést fejtett ki, amelynek munkássága méltán érdemelte ki a „pántörök mozgalom“ nevét. A Török Tűzhely Társaság elnöke, Hamdullah Szubki, valamint munkatársai: Iszmail Gaszprinszki, Aktyora Oglu Juszuf, Aga Oglu Ahméd, de különösen tehetséges egyetemi tanár, író és szociológus Ziya Sök Alp állottak a mozgalom élén. Ez utóbbi költői műveiben, így az 1914-ben megjelent „Turán“ c. költemény sorozatában és a „Piros eper“ c. prózában írt verseiben. Azokban dicsőíti a hazaszeretetet, amely nem annyira a versek soraiban, mint szívének tüktetésében és lényének meggyőződésében jelentkezik. A költő a történelem mély jelentőségét érzi át és büszke arra, hogy távoli és közeli győzelmeket aratott a dicső és nemes török nemzet. Ogusz khán mondja a továbbiakban: „Az én ereimben él dicsőségében és babérjaival. A törökök hazája nem Törökország, vagy Turkesztán, a törökök hazája a nagy és örökkévaló Turán.“

Ez a költemény lírai kifejezője annak az irányzatnak, amely a török nemzeti mozgalomban 1912 és 1918 között uralkodott, ez az időpont ugyanis a balkáni háborúk és az európai háborúk végére esik.

Időközben azonban sok illúzió szertefoszlott és sok igazság kapott közelebbi megvilágítást. Belátták azt, hogy a pántörök ideál utópia, főleg abban az időben, amikor a törökök úgyszólván saját hazájukat is elvesztették. Úgy fogták fel, hogy haszontalan és veszedelmes dolog az államhatalmat a muzuhmánok közösségére alapítani, akkor, amikor az arab tájak mohamedánjai függetlenséget követelnek és a szultán ellen háborúra uszítanak. Amikor a törökök belátták, hogy a saját létükben veszélyeztetni őket ez az irányzat, megerősödött bennük a szent önzetlenség.

Ziya Gök Alp önmagában hordozta a török nép tapasztalatait és elsőnek ismerte fel az életbevágó, török érdekeket és ő zárta le a sorompókat az utakon, amelyek a nemzet vesztébe vezették volna a túlméretezett nemzeti mozgalmat.

Időközben a régi Törökország messze Turkesztánban elvérzett a könyörtelen pántörök és pánizlámi összecsapásban. 1922-ben Enver pasa halálakor Ziya Gök Alp személyében érte el a hősi török ideált és vele együtt fejezte be munkásságát az „Egységes Haladás Pártja“ is, amely Törökországban 1918 óta volt uralmon. A romjaiból felépülő új Törökországot, amit a nemzet vezére, Gazi Musztafa Kemál épített fel, akinek a nemzet az „Attatürk“ (Törökök Atyja) nevet adta és aki a törökök számára a felszabadító harc győzelmes befejezését vívta ki 1919 és 1922 között és berendezte korszerű intézményekkel az európai közösségbe törekvő, új török államot.

Ziye Gök Alp a köztársaság kikiáltásakor és a kalifátus megszüntetésekor még teljes munkaerejében volt és minden beszédében és írásában Musztafa Kemál nemzeti pártját támogatta. 1924-ben bekövetkezett halálával egyik legderékabb kultúrharcosát veszítette el benne Törökország. Költeményei közül, amelyek mind tanító, mind költői művek, meg kell említeni a Vátán címűt, amely a Yeni Hayat (Új élet) című gyűjteményben jelent meg. E költemény első szakaszában a törökök imáját és a törökök hitét dicsőíti, akik előtt a legszentebb a Korán; a

második versszakaszban a népet, a földet, a nyelvet, viseletét, szokásait és az Ó-Hazát dicséri, amelyért örömmel adják életüket; a harmadikban az új országépítést. A vers visszatérő refrénje: „Török föld fia, ime, ez a Te Hazád”.

Azok közül az írók közül, akik közvetlenül a kemáli forradalom előtt működtek, megemlítendő Omer Seif ud Din, aki 1920-ban halt meg. A török nyelv és írás egyik reformátora, aki elbeszéléseiben a törökök dicső történelmét mutatta be. Jellegzetes irodalmi hangja tréfás és ironikus, művei igen kapósak. Kortársa Achmed Hikmet (1870—1927) szintén prózaíró. Megírta a török irodalom egyik legjobb novelláját, „Üzümgü” (Szőlőárus) címen és a romantikus mesét „Karistán ve Gülistán” (Tövisek és Rózsák), amelyben keleti fantáziáról tesz tanúságot.

Kalida Edib (1883-ban született, Konstantinápolyban, a Scadari amerikai College növendéke, már korán feltűnt regényeivel és elbeszéléseivel. Lélektani és politikai problémákban ismertette a pánturáni mozgalmat Yeni Turán (Új Turán) c. művében, amely 1912-ben jelent meg. Mindazok az írók, akik prózában dolgoztak, történészek, memoárirók; tudományos és filozófiai munkák szerzői, útleírók, nem tekintették munkásságuk eszközét, a könyvet művészetnek, hanem csupán gondolataik kifejezőjének. Az irodalom ezekben a művekben egyáltalában nem jelentett esztétikai értékmérést.

Az új irodalom 1908-tól veszi kezdetét, amikor a Fedzsri Ati -- A „jövő hajnala” elnevezéssel megalakult együttes vette át a nemzeti irodalom irányítását. Ez az együttes költészettel kezdte munkáját és irodalmi értékű prózával folytatta.

Mind az újabb, mind a régebbi írói irányzat ettől kezdve búcsút vett az ország irodalmi hagyományaitól. Az együttes egyik úttörő tagja Achmed Azim költeményeiben ugyanazt a szimbolizmust szóllaltatta meg, amelyet Henri de Regnier és Verhaerren ismertettek a világirodalomban. Ez az elkésett szimbolizmus nagy hatással volt a török irodalomra és nagyon sok követője volt. Achmed Azim a XX. század elején jelentkezett, mint az egyik legérdekesebb török költő; subtilis érzékenysége és természetadta tehetsége egyik legjelentősebb török költővé avatta. Költeményei tele vannak a keleti méltóság hangjával és a keleti színek égő, bíbor változataival. Elsőrendű prózaíró és kritikus is volt.

Achmed Azim kortársa, Jachia Kemál, mély érzésű lírikus. A költők új generációja, amely a kemáli forradalom után jelentkezett, teljesen függetlenítette magát. Ez az ifjabb költőgárda már élményeiben hozta magával azt, amiről elődei csak álmodtak és a népi újjászületés teli forrásából merítette anyagát. Ezek a fiatalok, Faruk Nafiz, Nizia Hikmet, Necip Fazil, Bechcet Kemál, Achmed Muhid, Jasar Nabi és Achmed Kudsi. Jóllehet tehetségben különbözik, mégis egyformán jellemezhetők, mert átérzik és átélik a valóságot. Az előző költői gárda a szimbólumok szerelmese volt, a realitás iránti érzék teljes hiányával.

Jakup Kadri az elbeszélés és regényíró élen magas műveltségű és igen tehetséges irodalmi értéket képvisel. A török regényt szinte utóérhetetlen magasságra emelte és a legjobb európai írók sorába zárkózott fel. Mellette megemlítendő Resad Nuri, aki a török tollforgatók között a legnagyobb népszerűséget élvezte, továbbá igen tehetséges író Refik Halid, aki főleg novelláiról ismeretes. Közepes értékű regényei mellett egész sor szinte jellegzetes értékű novellát írt, legismertebb műve „Konstantinápoly titka” c. elbeszélő kötete. Ismert regényírók Omer Seyfeddin, Akka Gündüz, Machmed Jossari, Sadri Erten és Peyami Sefa.

Az essay-irodalom terén, amely az irodalmi ágak közül legkésőbbben fejlődött, a tehetséges és sokoldalú, stílusában egyéni és magas kultúrájú Falich Rifki Atay nyújtott értékes teljesítményt. Lelke mélyéig nyugati műveltségű és az új idők szavára hallgató író. Ezt az irodalmi formát a tökéletességre emelte.

A legtöbb mai török író különös irodalmi megfogalmazásban fejezi ki mondanivalóját és ez a regényesített történelem. Ez a műfaj leginkább a nagyobb török napilapokban jelenik meg, amelyek méltán sorakoznak fel a török főváros Európát jelentő értékei között. Művelői közül első helyen említendő az „Ullus“ (Szó) című napilap igazgatója és országgyűlési képviselő, Falich Rifki Atay, aki hosszabb időt töltött Európában is, és a „Themse partjain“ című művében rendkívül érdekes beszámolót ad az angol főváros életéről. Hasonlóképpen megemlítendő Rusen Esref Unaydin, aki megörökítette Medim költő tragikus halálát. Rusen Esref irodalmi munkásságát Tolsztoj, Dosztojevicski és Turgenyev műveinek fordításával kezdte meg, de Vergiliustól is fordított. Ő az első, aki a török nemzet számára a klasszikus világirodalmat feltárta. Igen érdekes kritikai tanulmánya is, amely általános áttekintést nyújt a török irodalomról. „Damla-Damla“ (Cseppeként) c. könyve Goethe délkeleti beszélgetéseivel hasonlítható össze. További műveiben is igen szerencsés kifejezési formát alkalmaz és így könyvei népszerűséget vívtak ki.

A drámairodalom a múlt század második felében jelentkezett. Achmed Vefik pasa kitűnő Molière-fordításai után hazai drámaírók is tűnnek fel. De említésre érdemes, és az összehasonlító bírálatot kiálló műveket csak az utóbbi idők irodalmi munkássága mutat fel. Legismertebb drámaírók Vedat Medin Tör, a regényíró Resak Nuri és Dzsefdet Kodret.

A török forradalom, amely radikális és minden társadalmi réteget átfogó hatásával az irodalomra is ráütötte bélyegét, a legjobb török írókat állította a forradalmi gondolat szolgálatába. Maga Kemál Attatürk is beszédeiben és feljegyzéseiben bebizonyította, hogy a tollforgatásban is kiváló képességekkel bír. Munkáiban mély gondolatok és tökéletes formakézség jelentkeznek. Igen sok műve nemcsak szónoki remekmű, hanem irodalmi és művészeti szempontból is érték.

Gazi Musztafa Kemál mellett a mostani köztársasági elnök és volt miniszterelnök is igen jelentős szónoki készséggel rendelkezik.

Handuk Ilak Fafhi valósítja meg azt a lelkesedést, amelynek gyökereit utólréphetetlen realizmussal és könyörtelen igazmondással Jakup Kadri a török nép írásaiban mutatja meg.

Az évszázados nemtörődömség és a lelkiismeretlen kihasználás következtében a török parasztságnak teljesen lélektelenné tett részét és ezt a sajnálatos forradalmat mutatja be Jakup Kadri „Idegen“ c. regénye is. Jakup Kadri Karaozmanoglu régi nemesi család sarja. Kairóban született, Szmirnában töltötte ifjúkorát, majd később ismét Egyiptomba tért vissza. Az 1908-as ifjú török forradalom idején Konstantinápolyba jött és ott ismerkedett meg a főváros új irodalmi áramlataival. Jóllehet nem konzervatív beállítottságú volt, mégis elkerülte az ultramodern irányzatokat. Tökéletesen ismerte Flaubert, Daudet, Maupassant, Balzac munkásságát, foglalkozott szociológiai kérdésekkel is, és külön tanulmányban emlékezett meg kutatásairól.

Mégsem utánczolt tudatosan senkit. Irodalmi munkásságában kerülte a külső behatásokat. Csak így tudott teljesen szabadon és a török nemzeti felfogások tiszteletben tartásával fejlődni. Első műve 1914-ben jelent meg. Elbeszélés-gyűjteményeit kiadta egy kötetben, amellyel új

utakat jelölt meg a török irodalomban és első alkalommal belépőjegyet nyert hazájától távoli kultúrájú országok irodalmába is. Dr. Hachtmann Ottó a XX. század török irodalmában a következőket írja róla: „Kadrit tartom a legnagyobb művésznak a mai török elbeszélők között. Azok közé a kevésszámú tollforgatók közé tartozik, akik méltán nevezhetők korszakalkotóknak.“ A továbbiakban megjelent Kadrinak egy misztikus filozófiai irata is. „A bölcsek kertje és gyümölcsöse“ címmel, majd későbbben egy novellás kötete, amelynek témakörét a török szabadságharc adja. Összegyűjtött munkáit 1929-ben adta ki. Később, mint országgyűlési képviselő gazdasági kérdésekkel is foglalkozott. Dr. Richard Hartmann a neves orientalista is igen dicsérően nyilatkozik Kadri munkásságáról, azzal a megállapítással, hogy Kadri művészete túljut a nemzeti terület határain és, hogy Jakup Kadri méltán foglal helyet a modern világirodalom élcsoportjában. Későbbi diplomáciai munkássága megismerteti vele az albán és a cseh államalakulatokat és írói munkássága ebből az időből is igen értékes emlékeket őriz. A belügyminisztérium által kiadott török írók antológiájában 1935-ben Jakup Kadri kapta a legismertebb és legjobb török regényíró nevet. Igen ismert műve „A bérbeadó ház“ c. regénye, Nur Atya, amelyet filmre is feldolgoztak. A koldusok szektáját ismerteti.

„Sodoma és Gomorra“ c. regénye, a főváros életét ismerteti. Felejthetetlen képekben örökíti meg a nagy török város szörnyű szenvedéseit a háborúkat követő időben. Az ítélet éjszakája c. regényében ismerteti az új török ellenzék 1908-tól 1918-ig terjedő áldozatos küzdelmét. Ankara címen a szabadságharc egy hősi részletéről ad beszámolót, de a legmegérdemeltebb elismerést Jakup Kadri „Yaban“ (Idegen) c. regényével érte el. Ennek a műnek a témája nemcsak török, hanem örök emberi. Aki elolvassa ezt a művet, kétségtelenül erős és bizonyító jellegű dokumentumokat talál a török nép legbensőbb életjelenségeiről. A reflexek és megállapítások, az elbeszélés módja, az anatóliai parasztok egyhangú és mégis drámai eseményekkel telített élete maradandó nyomot hagy az olvasó lelkében. Nincs egy szava, egy sora sem, amely mesterkéltné lenne és így válik érdekessé és felejthetlenné. Jakup Kadrit nem egészen érdemtelenül nevezték el a török Knut Hamsunnak.

Attatürk reformja, amely 1918-ban az arab írásjelek helyett a latin betűket vezette be, csak később mutatkozott meg óriási jelentőségében. Igaz ugyan, hogy az idősebb nemzedék idegenül áll szemben az új kulturális javakkal, a későbbi nemzedékek pedig tájékozatlanokká válnak a régi írott nyelvemlékekkel szemben. Azonban ez az egyetlen árnyoldala a forradalmi változásnak. A régi bonyolult írásjeleket ma már csak az egyetlen tanítják. A régi irodalmi nyelv szavainak nagy része arab vagy perzsa eredetű volt. Az új ábécé és a helyesírás megteremtése óta nagymértékben fellendült az írástudók és betűismerők művelődési lehetősége. Alig 25 éves multra tekint vissza a népiskolai intézmény és ez az iskolán kívüli népművelés milliókat tanított meg az új betűvetésre. A köztársaság megalapításától számított idő folyamán évenként ezer, tehát közel 30.000 könyv jelent meg, amely a régebbi adatokhoz mérten jelentős haladás. Azelőtt csak néhány könyv jelenhetett meg évente. A közönség elsősorban a regényeket kedveli; ezeket minden válogatás nélkül fordítják le az európai irodalom ismertebb művei közül, de ma már tudományos könyveket is adnak ki. Immár kiadók is vállalkoznak olyan könyvek kiadására, amely régebben csak a közoktatásügyi miniszter segítségével jelentethettek meg.

ZILAHY LAJOS

ARARÁT

(Testvériség-Egység, Noviszád, 1952)

Zilahy Lajos neve nem ismeretlen csengésű olvasóközönségünk előtt.

Műveinek nálunk is jelentős közönségikere volt, bár regényeinek népszerűsége nem a bennük rejlő irodalmi és művészi kvalitások eredményeiből következett; Zilahy legtöbb művében a bestseller-irodalom igényeivel és írói eszközeivel közeledett a valóság élményanyagának művészi megformálásához és az alkotásaiban kifejezésre jutott írói szándék ellenére is a két világháború közötti magyar társadalom periferikus problémáinak művészi megörökítéséig jutott el.

A Két fogoly, a Süt a nap, a Szökevény és a Fatornyok írójának írásművészetében érdekesen keveredik a művészi a selejtessel, az irodalmi anyag a szórakoztató fél-irodalom jellegzetes írói fogásaival. Az olvasónak gyakran az az érzése, hogy ez a tehetséges, az írás mesterségbeli tudását kiválóan ismerő író akinek minden képessége megvan, hogy művészt és értékeset teremtsen — a közönségikert a művészi lelkiismeretesség fölébe helyezi és könyveinek kelendőségét előbbrevalónak tartja minden művészi igényességnél. Úgy tűnik, mintha Zilahynak az a törekvése, hogy olvasmányos művet írjon, uralkodó szempont lett írói tevékenységében és ennek rendelte alá minden írói ambícióját.

Zilahy kétségtelenül birtokában van mindannak, ami egy regényt népszerűvé, közkedveltté tehet az átlagolvasó előtt.

Ennek a közönségsikernek egyik előfeltétele, hogy az író jól ismerje azokat az évszázadok óta érvényben lévő irodalmi fogásokat, melyek az átlagolvasó olvasmány- emlékeinek tekintélyes részét képezik és a regényről alkotott fogalmának felelnek meg. Zilahy regényeinek kompozíciója könnyen áttekinthető és a mindig érdekes főcselekmény kigondolása, fejlesztése és bonyolítása nem nélkülözi az írói mértéktartást, a fordulatosságát és nincs híján az ötletességnek és a nagy írói alkotások emberi atmoszférájának. Zilahy kiválóan ismeri a mellékcelekmények adagolásának irodalmi törvényeit és határait: a mellékcelekmény nemcsak a regény egy-egy mozzanatának megvilágítását szolgálja nála, nemcsak a művészi egyensúly kötelező követelményeként jelenik meg regényeiben, hanem érdekessé és változatossá teszi művét, és arra is szolgál, hogy Zilahy nem kis olvasottságát, kultúráját és polgári jólétesültségét szellőztesse.

Regényeinek tárgyát elsősorban és majdnem kizárólag a polgárság életéből meríti és célja nem több, mint a polgári életforma egyes megnyilatkozásainak, egyes mozzanatainak regénnyé formálása. Semmi sem áll tőle távolabb, mint a valóság, az osztályharc és osztályviszonyok bonyolult és összefüggésekben gazdag művészi anyagának irodalmi kivetítése. Így a társadalom valóságos erőinek és mozgástörvényeinek érzékeltetése

helyett — Zilahy csupán a rész-igazságok meglátásáig és ábrázolásáig juthatott el, azaz a polgári társadalom felbomlási folyamatának művészi ábrázolása helyett, a polgári életforma apologizálásáig. A valószínű ilyen megközelítése eredményezi a részletkérdések indokolatlan előtérbejutását, a periférikus problémák igaztalan és indokolatlan felduzzasztását és végső fokon ez okozza a művészet-ellenes irodalmi tendenciák eluralkodását is regényeiben.

A Két fogoly kompozíciójában megnyilatkozó erények mellett, vajjon elegendőnek bizonyulhat-e ez a regényesített lélektani probléma — a házastársak egymástól való eltávolodása a világháború viharában — annak érzékeltetésére, milyen lélektani és erkölcsi eredményei voltak és lehetnek a háborúnak? Vajjon ez a regény magában foglalja-e a magyar feudo-kapitalista világ gazdasági, politikai és erkölcsi összeomlásának problémáit, levegőjét és társadalmi, emberi következményeit? Hol van itt a magyar félf feudális-társadalom illúzióinak nagyméretű pusztulása és e pusztulásból következő emberi tragédiák végtelen sorozata? Nem az ellen van természetesen kifogásunk, hogy Zilahy a világháború társadalmi és emberi következményeit egy polgári házaspár életén keresztül ábrázolja, hanem az ellen, hogy közben megfélelkezik arról, hogy ezt a folyamatot a maga társadalmi összefüggéseivel együtt érzékeltesse és ezt az egyéni tragédiát a társadalmi tragédia eredményeként állítsa elének. A művészi ábrázolás nagy erőfeszítései helyett — Zilahy az egyéni sikert választja és ezért műveiben lehetetlen észre nem venni az ilyen új művészi következményeit.

Mi az, ami Zilahy regényeit az említett művészi fogyatékoságok mellett is népszerűvé teszi és műve közönségsikerre számíthat?

Elsősorban feldolgozási módja. Zilahy érdekes és jó elbeszélő, kiválóan ismeri a prózai nyelv művészi lehetőségeit. Eredetisége és kelendősege éppen az élményanyag hibátlan művészi megmunkálásában van és a közlés artisztikumának látszólagos közvetlenségében. Zilahy ismeri az érdekes és jó elbeszélés minden szabályát és követelményét, de nemcsak ismeri, hanem ezeknek a szabályoknak „lovagias“ betartására is vállalkozhat. Az ő esetében ez annyit jelent, hogy az élményanyag hibátlan művészi megmunkálása az ő általa felfedezett és meglátott, tehát művészi és emberi tartalmában a polgárilag-korlátozott életanyag ábrázolására szorítkozik és csak ebben és itt teljesezhet ki. Közlési módjában a „spontán“ egyszerűség annak az óvatos és gondos művészszakmai desztillációnak eredménye, mely minden összetételből vigyázva kipárologtatja a felesleges elemeket, mindazt, ami zavarosságot és félreértést eredményezhetne. Látszólagos közvetlenségében az európai nagypolgárság szalonjainak raffináltan bonyolult beszédtechnikáját és csevegés-készségét, illetve annak hibátlan magyar változatát találjuk.

Írói feldolgozási módjának ez a „látszat“-eredetisége, melynek számtalan fajtáját ismerjük a modern polgári regény népszerű angol, amerikai és francia íróinál, kétségtelenül hozzájárult Zilahy népszerűségéhez Magyarországon. S ami írói népszerűségét az idegen nyelvű fordításokban is biztosíthatta, az csak részben következhetett az „eredetiség“-ből. Ennek okát a közlésnek, az elbeszélés-készségnek abban az alapjában feleltessük, az élet emberi és társadalmi tartalmát legtöbbször férfinyelv viszonyra, szerelemre, szerelmi életre és ösztönéletre leegyszerűsítő kifejezésében kell látnunk, mely gondosan kitervezett regényeinek nem mellékes problémája,

hanem esszenciája. Zilahy izgalmasan érdekes és olvasmányos-siker regényeinek egyik titka abban a finom és bizonyos mértéktartással kifejezett erotikában van, melynek nincs híján egyik Zilahy-mű sem. A tárgy feldolgozásában az író sohasem jut el a pornográfia határára, noha nem egyízben erre és ilyen irányba lendül.

Ez a maga nemében rokonszenves (az átlagolvasó előtt!) felületesség biztosítja Zilahy könyveinek sikerét.

Mindezt szükséges volt elmondani, hogy az olvasó megismerje Zilahy írói egyéniségét és írásművészetének jellegzetes vonását, az Ararát — előtti Zilahyt, akinek ez az új regénye írói fejlődésének csúcspontját jelenti.

Zilahy új regénye, ahogyan erről különben a szerző a könyv előszavában és jegyzeteiben is beszámol, a második világháború ágyudörgései közben, Budapest osroma alatt, „egy óvóhely gyertyavilága mellett íródott“ egyes részeiben, míg 1946-tól kezdve Európa és Amerika különböző országaiban és városaiban folytatta és fejezte be művét az író. Így lett ötszázoldalas regény az Ararát, de így is — s ezt a szerző állapította meg — befejezetlen, félbenhagyott, regény-torzó maradt.

Valóban az a nagy mű, melynek roppant körvonalait rajzolja elénk Zilahy a regény előszavában, semmiképpen sem azonosítható a valóságos Ararát-tal. Az a regény az író előtt is csupán eszmény maradhatott, melyről lehet és illik lelkesedéssel, rajongással beszélni, de lehet cinikusan és finom ironiával is, ahogyan a jelen esetben ezt a szerző teszi, de az olvasó, aki a művet és nem az írói jószándékot bírálja el, kénytelen lesz megállapítani, hogy az elképzelt nagy regény „Himalája vonalai“ valóban „szelíd dombhajlatokká enyhül-

tek“ és a tervezett regény „egyedülálló szépségei“ csupán néha csillannak fel Zilahy nagy rutinnal megszerkesztett művében.

Az Ararát, minden fogyatékosága mellett is, a legérettebb Zilahy-regény. Ez a mű tartalmazza Zilahy valamennyi jellegzetes íróijegyét: a közönségsikerre való törekvés szándékát, a világos és könnyen áttekinthető kompozíciót, az érdekes főcselekményt, a fordulatosságot és ötletességet az anyag megmunkálásában és a nagy regények felejthetetlen atmoszférájának hangulatát. A regény előadásmódja is hitelesen Zilahyé: az elbeszéléskészségnek kulturált és hibátlanul kultivált fajtája. Ezentul azonban az író egy érdekes és nem mindennapi művészi feladatra vállalkozott: feltárni a feudális magyar úri világ felbomlását, az ezerholdasok uralmának pusztulását a két világháború közötti időszakban. Zilahy egy letűnő társadalmi osztály — mely évszázadokkal túlélte nyugat-európai mintáit — lassú agonizálását, haláltusáját vetíti elénk a regény-irodalom művészi eszközeivel. Ezt a folyamatot — minden következetlensége és polgári korlátoltsága mellett is — művészi hitelességgel tudta érzékeltetni. S ez a tény indokolja elsősorban az Ararát új kiadását is.

Ararát — ez a bibliai nevű helység a Dukay-grófok több, mint ötvenezer holdas dunántuli birtokának központja. Itt van a család kilencvenkét szobás barokk kastélya, a „ház“, itt tartózkodik a grófi család leggyakrabban itt halmozódik fel a Dukay-grófok ötvenhat millió dollárra becsült vagyonának legtekintélyesebb része.

Zilahy kiváló megfigyelőkészséggel jellemzi a grófi család egyes tagjait a regény első könyvében. Ahogyan a fiatal Dupi grófot, a magyar főúri arisztokrácia megtestesítőjét elénkállítja és beszámol az osztrák-magyar monarchia fiatal,

arisztokrata-származású tiszt-gárdájának „romantikus“ és „szociális“ dorbézolásairól, Dupi gróf páratlan pázarlásairól, melyeket az „úri“ viselkedés kiváló példájaként emlegettek „jobb“ körökben (gondoljunk a leMBERGI Tiszti Olvasó Egylet példájára, vagy a Grand Caffé felsuroltatására — francia pezsgővel!) — valóban hiteles képe egy társadalmi osztály züllésének és hiánytalanul tárja elénk a főúri életmód stíljét a „boldog“ béke-években, a ferencjózsefi-kor virágzása idején. A grófi család többi tagjainak arcképe is meggyőző. A hideg, zárkózott és előkelő mozgású Menti grófnő, akinek egyéniségéből a főúri társadalom illemtana minden emberi vonást kitörült — a maga szenttelen, hercegnői méltóságában éppen olyan erőteljesen megmintázott figurája a regénynek, mint a kissé bizarr és groteszk meglátással egybegyúrt Rere gróf alakja. A selyembélésű angol cilinderek mértéktelen fogyasztója, akinek „puszta jelenléte is káromlása volt mindannak, amit a „ház“ és a benne élők dogmának ismertek“, Rere gróf, megtestesítője volt a főúri degeneráltságnak s ebben a félkegyelmű grófban visszaütt a Dukay-család évszázados könnyelmű életmódjának minden bűne és nyavalyája. Krisztinának, az első leánynak szerelmi élete bőséges alkalmat adott Zilahynak arra, hogy a szerelemben frigid nők lelkiakatát és cselekedeteit boncolgassa; Krisztina naplójából ismerjük meg IV. Károly emigrációs éveit és bőségesen értesülünk halálának körülményeiről is. Természetesen a naplóban a titkos imádó elfogult hangon és a legitimista érzelmű magyar arisztokrácia szemléletének megfelelően mutatja be a királyt, és itt az emberi részvétlen tul, az eszményítés és a király-legenda motívumaival való kacérokodást fedezhetjük fel. György, a „hitbizományi vagyion várományosa“ — a legéletrevalóbb

Dukay-ivadéknak bizonyul a regény alapján — gyakorlatiassága vezeti majd el az amerikai kapitalista társadalom termelési eredményeinek gyakorlati felhasználásáig, míg János gróf, aki a regény második könyvében a szemünk előtt nő fel, a politikához szegődik és a magyar nyilas-mozgalom egyik vezetője lesz, barátjával, Kliegl tanár urral együtt. S végül Zia, a legfiatalabb Dukay-gyermek, Zilahy regényének főalakja, akinek életét és emberi kibontakozását állítja az író a regény középpontjába és rajta keresztül mutatja be a halálraitelt magyar arisztokráciától való eltávolodás és elszakadás lehetőségeit és egyik „eszményi“ példáját.

Ez tehát a család, mely a kilencvenhat szobás kastélyban tölti napjait, vagy a budai septemvir-utcai téli palotában, vagy St. Moritzban, a Tátrában, vagy esetleg Párisban. A grófi familia testi kényelméről a majd hatvanfőnyi szolgaszemélyzet gondoskodik, a jövedelem gyarapítását és a mindennapi kenyeret a birtokon élő földnélküli parasztság ezreinek és tizezreinek nyomorúsága biztosítja, ez a láthatatlan és elsüllyedt világ, mely a maga fenyegető és rideg valóságában csupán a könyv beferező részében döbent meg az idejétmulta főúri életformából kilábaló Ziát, de talán azt az olvasót is, akit a regény hangulata és „hamisítatlan főúri levegője egy pillanatra talán elkábított és így megfeledkezett a regényben ábrázolt társadalom felszine alatt élő, ve-rejtékező, értéket teremtő dolgozók millióinak állandó jelenlétéről.

„Ezt a majort azelőtt Jajhegynek hívták, pedig itt nincs semmiféle hegy a környéken. Ez a birtokrész a harmadik megyében fekszik az ararati magasságtól. A névnek jelképes értelme van: hegyre nőtték itt az emberi jajok. A nagy uradalmak majorjai között sok ilyen régi nevet találtam: Dögtek-

nő, Kínvölgy, Hétrongytelek, Sír-tető... A Terézia-major uradalmi gazdatisztje büszkélkedve mondta nekem, hogy egy kis bérleti ház teljes évi bére tizenöt pengő. Ez valóban nagyon szociálisnak látszik. De ne felejtjük el, hogy egy ilyen vályogból épült és zsuppal fedett „ház“-nak az értéke alig több három-négyszáz pengőnél. De ezenkívül a bérlőnek huszonegy nagy ingyen robotot kell szolgáltatnia lakbér fejében. Akármilyen olcsó napszámot veszek alapul, ez a befektetett tőkének legalább évi húsz százaléka. Mikor a Dukay-ak ezen a birtokon vadásznak, az a két-háromszáz rongyos hajtó nem jókedvűből zörgeti a kukoricásokat. Fizetést sem kap érte, akkor is lakbért fizet. És ezeket a lakásokat bármikor felmondhatják. Beszéltem egy öreg paraszttal, aki sírva panaszkolta, hogy családjával együtt kitették a pusztát legelőre, mert nem tudta fizetni a magas lakbért, pedig az apja, nagyapja is ott lakott s annak a düledező sárháznak az értékét hetven év alatt négyszer is megfizették. Ezekben a házakban nem találtam egyetlen citerát vagy szájharmonikát. Nem láttam egyetlen mosolyt még a gyermekek arcán sem. Tüdővész, sötét nyomor és halálzag mindenütt. És fenyegető átok minden paraszti szíven.

Ez az elsüllyedt világ egyetlen hiteles képe az egész ötszázoldalas regényben.

A regény első könyvében Zilahy írói elhivatottságának kiváló példáját adta I. Ferenc József halálának és IV. Károly magyar király koronázási ünnepségének mesteri leírásában. Mindkét eseményt az író a Dukay-család intim környezetéből és perspektívájából szemléli. Ez a tény indokolja a részletezést, az egyes mozzanatoknak azt az aprólékosan gondos ismertetését, mely az udvarhoz közelálló

főúri körök beavatottságának és jólétesültségének természetéből következik, és bizonyos művészi hitelességet is kölcsönöz az elbeszélésnek. Ez a körülmény azonban nem akadályozza az írot abban, hogy finom iróniával kifejezést adjon egyéni véleményének és a polgár kritikai álláspontjáról szemlélje a főúri világ pusztá külsőségé merevedett szertartásosságát és mesterségesen táplált hagyománykultuszát. Ennek a kétféle látásmódnak és valóságselemléinek művészi keveredését hibátlanul oldotta meg az író. Ahogyan például egymás mellé állította a két párhuzamosan folyó cselekményt: a császár haldoklását, a halottaság körül uralkodó gyászosan ünnepélyes hangulatot és a császár halálára várakozó újságírók, „a tiszteletnek“ kötetlen éjszakai beszélgetését a schönbrunni parkban — ebben az eljárásában a kompozíciónak igen érdekes fajtáját tártá elénk. Vagy emlékezzünk a másik részletre, Schänenheim-Ekburg Ferdinánd hercegnek a Dukay-palotában tett éjszakai látogatására a koronázási ünnepség hajnalán és az újságírók merész találgatásaira és fantasztikus következtetéseire, sőt jegyzeteire e látogatás kapcsán, pedig egy szerelmi találkán kívül semmi sem történt azon az éjszakán a septemvir-utcai palotában. Felejthetetlen részlet a koronázási ünnepség apró mozzanatainak és ragyogó képeinek leírása is; itt az író ereje a valóság és az eszményített világ összeütközésének következetes feltárásában van; a pompa és a ragyogás mögött ott kísért a vesztett háború minden réme és a látszatnyugalom mögött már ott lappang a holnaptól való félelem. Nem kevésbé emlékeztet a szertartásnak érdekes és színes ismertetése, mely nincs híján az iróniának. Nehéz lenne ide nem iktatni ennek egyik részletét:

„Igen, az ősi szövegben határozottan volt valami a népjátékok

üdeségéből, a mese édes derűjéből, ahogy az egymásnak felelgető főpapok el akarták hitetni, hogy minden attól függ, mit felel a kalocsai érsek és hogy másképp is történhetne, mert ha például az érsek pecsétgyűrűs mutatóujjával megvakarná a tarkóját és a feltett kérdésre azt felelné: — Hát bizony, főtisztelendő atyám, ne vegye rossznevén, de én nem vagyok egészen bizonyos benne, hogy a jelenlévő jeles vitéz, aki módjával ugyan, de az italt sem veti meg, ilyen nehéz időkben valóban alkalmas-e a trónra... — akkor a hercegprímás azt felelné: — Hát akkor mit jár annyit a szád, édes fiam, vidd szépen haza ezt a fiatalembert és várjatok addig, amíg megfelelő embert találunk Szent István trónjára. És ti, urak és dá-mák, aló mars, valamennyien men-jetek haza, egyelőre elmarad a koronázás. — Szerencsére ilyen veszedelem nem fenyegette az ősi színjátékot, amelynek szigorú szer-zője maga a történelem volt, a ko-nok szerzőknek ama fajtájából, akik semmiféle változtatást nem térnek a szövegen, de majd a da-rab végén, amikor már minden ké-ső, maga a szerző fogja bebizonyí-tani, hogy ez a huszonkilenc éves fiatalember, aki most a nagy bíbor trón lépcsőjén térdepel, valóban al-kalmatlan erre a feladatra s oko-sabban tette volna, ha mint fiatal dragonyoskapitány még idejében nyugdíjaztatja magát s Bécs vala-melyik kisebb utcájában cipőüzle-tet vagy baromfikereskedést nyit, vagy Dél-Amerikába vándorol do-hányültetvényesnek, hogy leendő hét gyermekét tisztességesen fel-nevelhesse. De hát ki lát a jövőn-dőbe?...”

A regény első része hibátlan. A főúri társadalom alkonyának ábrázolásában, Zilahy érett írásmű-vészetének valóban legjavát adta. Ami azonban e kiválóan hangsze-relt és lendületesen kivitelezett nyitány után következik a regény

második könyvében, az már csak néhány futamában, néhány részle-tében emlékeztet a nagy regénynek induló mű felejthetetlen alapmoti-vumára.

Ennek a könyvnek, mely jóval terjedelmesebb az elsónél, főhőse Dukay Zia, a grófi család legfiatalabb tagja.

Zia emberi kibontakozását olyan tényezők befolyásolják, melyek eredményeként a főhős felülemel-kedhet az őt környező világ merev társadalmi korlátain, sőt véglege-sen tud szakítani a végzete felé ro-hanó főúri társadalmi osztállyal. Egyéniségére döntő hatással lesz francia nevelőnője, Madame Vey-rac, akinek alakjában az író össze-sűritete a francia polgárság hősko-rában kifejlődött pozitív jellemvo-násokat: a természetességet, józan-ságot, a derűs egyszerűséget és a cinikus szembehelyezkedést min-denfajta társadalmi szokásokkal és előítéletekkel szemben. Madame Veyrac életszemlélete és világlát-fogása, ez a franciásan könnyed életbölcsség, melyben az elnyo-mott társadalmi osztályok évszázá-dos tapasztalata is formát nyert és jelen van — felszabadítólag hatott Zia-ra és elősegítette emberi érzé-seinek természetes kibontakozását. Zia jellemében bekövetkezett vál-tozás, mely megkülönbözteti majd környezetétől, ennek a szabadelvű, természetes nevelésnek a következ-ménye.

Zia érzelmei életét és erkölcsi fogalmait súlyos megrázkódtatás éri rövid ideig tartó házasságában Ozzolini herceggel, amelyből a me-nekülésnek egy nem mindennapi formáját választja: éveket tölt Hemli Teréz fényképész néven Mandria szigetén és lelki vívódások és válságok között fedezi fel az élet értelmét, igazi tartalmát. Itt ismerkedik meg Úrsi Mihállyal és tudatára jut a szerelem addig előtte ismeretlen erejének és szépségei-nek. Az új emberi kapcsolatok ha-tása alatt érlelődik meg benne az

elhatározás, hogy végleg szakítson a főúri világgal. Feleségül megy az „eszményi“ férfihez, aki csillagásznak, szociográfusnak, írónak és férjnek egyaránt kiváló. Házasságuk után háromezer holdnyi birtokát szétosztja a földnélküliek között, dolgozó nő lesz, saját fényképészműteremmel az Andrassy-uton. Az arisztokrata úrhölgyből polgári feleség és kereső nő lett.

Madame Veyrac után, az „eszményi“ férfi segítette át Ziát a magyar arisztokrácia süllyedő hajójáról — 1938-at írunk ekkor — a polgári élet szélcsendes, veszélytelen vizeire.

Ez a tárgya a regény második könyvének.

Ziának ezt az átalakulását hatalmas keretbe állítja az író. A kép háttérében a két világháború közötti Európa arca dereng fel: a gazdasági krízis éve, az olasz fasizmus felnövekedése hatalmi tényezővé, a magyar jobboldali keresztény kurzus politikai szerepe, a német nemzeti szocializmus gyors térhódítása Európában. Ezek a mozzanatok határozzák meg a regény fresco-technikával megmunkált tableauinak atmoszféráját, claire-obscure ragyogását — az ábrázolandó tárgy körvonalainak határozottan kiemelt vagy elmosódó jellegét. Mozgalmas, színes, és eleven figurális kompozíciók keretében fedezzük fel Zia alakját; hol a szabadtéri Reinhardt-előadás sznobközönsége, hol Delfrate márkis estélyének káprázatosan elegáns nagyvilági vendégkoszorúja, vagy Ozzolini herceggel kötött házasságának főúri násznepe között kell átvergődnünk, hogy megpillant-hassuk Ziát és nyomkövethessük egyénisége megformálódásának sajátos útját. Követnünk kell őt Mandria szigetére is, meg kell ismerkednünk a tengerparti városka lakóival, tanúit leszünk emberi tragédiáknak és itt lesz alkalmunk felfedezni Zia szerelmi életében a

„nemi nyomor“ és a „ritmushiány“ következményeit.

Nagy anyagon kell átvergődnünk, de ezek a gazdag részletek feltárják előttünk az író gyengeségeit is. Felismerjük Zilahy rendszertelen politikai tudását, tájékozatlanságát a társadalmtudományok terén, és a valóság felszínes ismeretének művészi kihatását szemlélhetjük művében. Ahogyan a két világháború közötti Európa politikai helyzetéről tájékoztat bennünket — emlékezzünk például a Führer hangjáról, a tömegszuggesztióról tett megállapításaira, vagy arra, amit az egyik újságíró a fasizmus szükséges voltáról mond Németországban — mindez aligha nevezhető egyébnek, mint a polgári állásponton áiló író műkedvelő politizálásának, melyben a „jólétesültség“, az európai politika kulisszatitkainak ismerete, a „szabad“ véleményalkotás „hősi“ illuziójával párosul. Zilahy nem látja az osztályharc formáit, eredményeit, főleg nem ismeri a tömegek, a dolgozó milliók szerepét az imperializmus idején. Az egyén történelmi szerepének megítélésében is idealisztikus álláspontot vall. Valóságsszemléletének polgári korlátoltsága eredményezi az események és jelenségek egyoldalú és felületes értelmezését. A regény végső következtetésében is vakvágányra fut: a polgári életformát eszményíti az író egy olyan korszakban — regényét 1947-ben fejezte be — amikor a polgári társadalom kritikátlan dicsőítése legfeljebb az író egyéni illúziója lehet, de a szocialista forradalmak korában élő ember előtt már anakronizmusként hat.

Itt lesz problematikussá Zilahy regényének művészi értéke. Zia átalakulása polgárrá a körülmények és a véletlen szerencsés találkozása folytán vált lehetségessé; Madame Veyrac és Úrsi Mihály nélkül nincs és nem lehet kiút a pusztulásra ítélt feudalista társada-

lomból még Zia számára sem. Ennek a folyamatnak egész feltárásában lehetetlen nem érezni a ki-konstruáltságot, az ellentmondások elhallgatását és az ellentétek összebékítésének naív kísérletét.

Az epikai hitelesség hiányát érzi az olvasó: a társadalmi valóság átfogó ábrázolására való törekvést nem találja az ötszázoldalas regényben. A kiváló kezdet után és a művészileg kiérlelt és befejezett első könyv után — érdekesen megírt olvasmány-regény következik, „kolportázs“-regény a javából.

Zilahy írói fejlődésének fontos állomását jelenti ez a regény. A legérettebb Zilahy-alkotásnak tekinthetjük művét, de művészi eredményei alapján, kvalitásbeli fogyatkozásai miatt nem elégíti ki várakozásunkat. A regényben felcsillanó értékek és a regény írójának pozitív koncepciója azonban — művészi módon kivetíteni egy letűnő társadalmi osztály elhalását — az említett és elemzett fogyatékok mellett, indokolttá teszik Zilahy regényének, az Ararát-nak új kiadását.

B. Szabó György

Ács József rajza

STRAŽILOVO. Csiplics Bogdán szerkesztésében megjelenő népművelődési, irodalmi és művészeti szemle megerősödvé és újabb rovatokkal gazdagodva hatodik számát érte el. Ahogy írásait olvasgatjuk, mindjobban az a meggyőződésünk, hogy fejlődve betölti a tartományi jellegű kultúrszemle szerepét s hírt ad a nemzetiségi irodalmakról szellemi életünk fővárosi központjának is. — A legújabb szám bevezető kritikai tanulmányában Szlavko Leovac Andrics író költészetéről ír abból az alkalomból, hogy neves írónk hatvanadik életévébe lépett. E tanulmány méltó zászlóhajtás Andrics irodalmi munkássága előtt. — Az AVNOJ első ülésének tizedik évfordulója alkalmából a lap két verset közöl Aleckovics Mirától. — Jelentős adaléknak számít Vajdaság kultúrtörténetéhez az a munka, amelyet Kosztics Sztrahinya tett közzé a zombori szerb tanítóképző történetéről. Ezekből a sorokból veszünk tudomást arról, hogy a szerb tanítóképző 1778 május elsején kezdte meg működését Zomborban olyan körülmények között, amikor küzdelmet jelentett egy tanítóképzőt fenntartani. Így a majd két évszázados tanintézet múltja nemcsak szellemtörténeti, de szépirodalmi tematikai szempontból is értékes anyagot tartalmaz. — Mrgyanov Marinka ezuttal a vajdasági ruszinok irodalmi munkájáról számol be irodalmi folyóiratuk, a „Švetlost“ ismertetése kapcsán. Ebből nem csupán a folyóirat munkáját ismerjük meg, hanem egyben betekintést kapunk a ruszinok alkotó munkájára is. — Szépirodalmi

rovatban Raicskovics Szteván négy versét olvassuk és részletet találunk Licsina Vladimir „Így volt ez“ című regényéből. — Az említett írásokon kívül a legújabb számot színházi krónika, könyvszemle, filmszemle és a vajdasági művészeletről szóló beszámolók egészítik ki.

KULTURNI RADNIK. A horvát népköztársaság kultúregyesületeinek szövetségé ezen a címen adja ki népművelődési közlönyét, amelyet méltán nevezhetünk irodalmi folyóiratnak. Az ötödik évfolyamába lépő folyóirat a szépirodalmi munkák (Vucsetics Sime, Milicsevics Nikola, versei és Beretin Maté novellája) mellett hozza Gavella Brankó kiváló horvát rendező és dramaturg tanulmányát a „Beszélő művészetéről“, E. Pirs pedig írást ad a „Béke — a kulturális fejlődés alapja“ címmel. Vucsak Rade egy egyfölvonásos dramatizált népmesét közöl a bunjevác népeletről. Ehhez a színdarabhoz — anélkül, hogy a dramatizáló a forrásmunkát megjelölne és írna arról, hogy művéhez az anyagot Vujkov Bálint szuboticei népmese gyűjtő kötetéből vette — a „Bunjevačke narodne pripovetke“ c. kötet egyik népmeséjét alkalmazta. — Iván Curl a munkás egyesületek háború előtti harcok tradíciójáról írt és részletes beszámolót kapunk a lapban a horvátországi új falukutató munkáról. Ez az utóbbi közlemény a falulátogató népművelő csoportok munkamódszerével ismerteti meg az olvasót. — A szövetségi folyóirat szemle-rovatával külön kell foglalkoznunk. Mozgalmi beszámó-

lőkat ad, adatokat gyűjt egybe és jelentést tesz azokról a kultúrtörékvésekről, amelyek a falu- és a tanyavilág kultúregyesületeiben szocialista szellemi életet kezdeményeznek. — A folyóirat egyébként zenei tájékoztatót és kotta-melléleteket is ad: ezzel a falusi énekkarok és zenekarok munkáját segíti elő.

KNJIZJEVNOST. Olvasónk mindig érdeklődéssel fordul a fővárosi irodalmi élet szemléje felé, hogy tájékoztatást kapjon szellemi és művészeti életünk legújabb eseményeiről. A „Knjizjevnost“ legújabb száma — ami a szépirodalmat illeti — figyelemre méltó írásokat közöl. Mindjárt az első helyen Markó Risztics naplójegyzeteivel találkozunk. Ezek a sorok a népfőlszabadító háború napjaiban íródtak s amit címül adott (Defetizmus és nacionalizmus) ki is fejezi mondanivalójának lényegét. Levelek, visszaemlékezések a napló soraiban Dedijer és Rodolyub Csolákovics könyvét idézik népi forradalmunkról és főlszabadító háborúnk nagy napjairól. — A folyóirat ezuttal a drámairodalom termékeiből is hoz részleteket. Joszip Kujundzics drámája az „Emberek látóhatár nélkül“ társadalmi drámát viszi színpadra azoknak az időszéri problémáknak az érintésével, amelyek ma annyira hiányzanak megfelelő földolgozásban színpadunkról. — A szépirodalmi rovatban Dusán Kosztics, Bozsidar Kovácsevics, Iván Lálics, verseivel találkozunk. Luigi Fiorentinó olasz lírikus négy versét Ante Cetineo ültette át szerb nyelvre. — Risztó Ratkovics „Katin a pusztában“ címmel közöl prózai írást, Haszan Kikics pedig tárcanovellát írt. — Eli Finci fordításban hozza Marcell Proust a „Le-tűnt idő nyomában“ c. regényének egy remek részletét és külön figyelmet érdemel Zorán Glusevics „Költészet, nyelv és gondolat“ című írása, amely az irodalmi nyelv leg-

főbb kérdéseivel foglalkozik. Így taglalja a nyelv és a költészet viszonyát, a szókinccs gazdagságának jelentőségét, a nyelv zeneiségét és az irodalmi nyelv jellegzetességeit. Ez az elemző tanulmány olyan kérdéseket vet föl, amelyek a többi esztétikai kérdések között megvitatásra vár. — Alekszander Dumas születésének százötvenedik évfordulója alkalmából kritikai megemlékezést olvashatunk a folyóirat októberi számában; az író — valóban — nemcsak népszerű művei hozzák közelebb hozzánk, hanem mindaz az irodalmi törekvés, amely egész életpályáját jellemezte. Dumas sokáig az úgynevezett „nemesponyva“ közé tartozott, a polgári kritika helyezte oda. Ujjászületése most, százötven év után a mi szocialista irodalmunk harca és irodalomszemlélete alapján következik be. — A szerkesztőség rövid beszámolót ad a lyublyanai írókongresszusról, Eli Finci pedig Ramuz, új regényéről írt kritikai ismertetőt. Néhány könyvszemle mellett Szima Matavuly életrajzi, könyvészeti anyagával találkozunk. — A bibliográfiai jegyzetek könyvpiacunk legújabb termékeiről tájékoztatják az olvasóközönséget.

MLADA KULTURA. A fiatal beográdi írók és költők irodalmi lapjának második száma ünnepélyes alkalmat választott: a köztársaság napján jelent meg. Olyacska Mladen a bevezetőben már beszámol arról, hogy milyen visszhangot keltett a fiatalok kezdeményezése főleg az iskolás ifjúság és az ifjúmunkások között. Van irodalmi érdeklődés: a beszámoló szerint élénkebb és fokozottabb, mint a „nagyobb“ folyóirata iránt. Az optimista hangból kiérződik, — érdemes volt lapot indítani. — Egyébként a **MLADA KULTURA** második száma már tartalomban is sokkal gazdagabb, mint az első volt. Az irodalmi ankétot a „házáról és az irodalomról“ folytatják ebben a számban is. Makszimovics

Deszánka találkozását írja le a fiatal tehetséggel. Palavesztra Predrag a háború utáni szerb költészetről ír naplójegyzeteket, nyolc lírikus szerepel verssel a lap hasábjain, Velmar Jankovics Szvetlana pedig tárcanovellát tett közzé. — Iványi Iván, a fiatal vajdasági származású költő, műfordító és kritikus ebben a számban Ady halálának évfordulója alkalmából a forradalmi költő emlékét idézi. A pársoros megemlékezésben többek között megemlíti az eddigi Adyfordítókat: Krlezsa Miroszlávot, Crnyanszkit, Vaszilyevet, — ő maga pedig Ady három versét: a „Vér és arany“, a „Szivárvány halálát“ és „Az én két asszonyom“ című költeményeket ültette át szerb nyelvre. A műfordításokról az elismerés hangján kell szólnunk.

SZÍNPADUNK. — A szubotica-i Népszínház időszaki színházi lapjának legújabb száma — az 1952—53-as évadra szóló kettős szám — már külsőleg is komolyabb formában és igényesebb tartalommal jelent meg, mint az eddigi, meglehetősen hevenyészve összeállított számok. Az előbbieket nem is vehettük másnak a puszta műsornál, míg a mostani már jóval többet

ígér. De még mindég nem az, aminek lennie kell, csak megközelíti az igazi színházi revü szellemét. — A bevezető írás horvát és magyar nyelven a nyolcadik évad készülődéseiről és programjáról beszél. Színházi tájékoztatás ez s főleg erre is szorítkozik, jóllehet, ha már ilyen komoly külsővel folyóiratjellegű lapot adunk ki, akkor nem kellene megállnunk és megelégednünk a recenziószerű beharangozókkal. A megjelenési határidő nem sűrtet a munkatársak közül senkit s ha van idő hozzá, alaposabb kidolgozású munkákat kellene közreadni. Huska Mirkó részletesebben foglalkozhatott volna Poljákovics Mátya színpadi író munkásságával, inkább rövidített volna a tartalom-bemutatót. Mindenesre figyelemreméltó írások azok a rendezői beszámolók, amelyek a küszöbön álló bemutatókkal foglalkoznak. A „Színházi hírek“ városunk színházi életének eseményeiről számolnak be, Garay Béla pedig részletet ad „A színészet alapvető kérdései“ című most készülő könyvéből. A Mi Színpadunk e kettős száma után érdeklődéssel várjuk a következőt: remélhetőleg még jobban megközelíti azt, amit várunk: a már régóta nélkülözött színes és változatos színházi újságot.

TARTALOM

Gál László: Az elbukott betű (vers — töredék) — — — — —	701
Fejtő Ferenc: A kalapos király és a parasztság — — — — —	705
Herceg János: Disznótor (novella) — — — — —	714
Reményi József versfordításai — — — — —	719
Szirmai Károly: Fogaskerék (részlet) — — — — —	723
Németh István: Parasztkirályság (elbeszélés) — — — — —	727
Stefan George: A sziget ura (Ifj. Stadler Aurél versfordítása) — — — — —	740
Lukács Gyula: Polizei-stunde — — — — —	741
Gojko Bánovics: Oszte keservei — — — — —	745
E. M. Remarque: A diadalív (regény-részlet) — — — — —	751

Látóhatár

Néhány szó a mai török irodalomról — — — — —	755
--	-----

Könyvszemle

Zilahy Lajos: Ararát (B. Szabó Gy.) — — — — —	760
---	-----

Lapszemle	768
-----------	-----

Műmelléletek

Ács József rajzai	Címlapkép, 718, 726 és 757
-------------------	----------------------------

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.

Postatakarékszám 300-904.870. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza.

»Budutynoszt« nyomdavállalat, Noviszád

Előfizetési felhívás

Felkérjük a HID előfizetőit, hogy 1952 évre szóló előfizetésüket rendezzék minél előbb, nehogy a lap szétküldésében akadály álljon be. A jövő évre, tehát 1953-ra szóló előfizetést a Narodna Banka noviszádi fiókjánál

300-904.870

számú csekszámlánkon kell eszközölni.

Az esetleges 1952 évi hátralék rendezésére felhívjuk előfizetőink szíves figyelmét.

Előfizetési ár az 1953 évre.

egész évre . . . . 420 dinár

fél évre . . . . . 210 dinár

negyed évre . . . 105 dinár

A **HID** kiadóhivatala

„IDOL”

vegyiüzem

Noviszád

Radnička 18

TELEFON: 23-10

GYÁRTJA

az ismert márkájú „IDOL” cipőkrém, parkettafényesítőt, bőrpuhító vazelint, „Poliment” réztisztítót (sidol), antilopcipő krétát, parafinsztearin gyertyát, „Napred” kocsikenőcsőt, gépolajat, hajolajat és különféle kozmetikai cikket.

Gyárt még „Kopal” lakkot, vaslakkot, „Express” lakkot, valamint firnászpótlót és más.